

Magyar Sion

ÚJ FOLYAM XIII. (LV.)
2019/1.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Frankó Tamás, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Beke Margit, ny. levéltár-igazgató

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár ny. igazgatója

Fejérdy András, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Jozef Halko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Primási Levéltár igazgatója, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának társelnöke

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Major Balázs, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetének vezetője

Mészáros Andor, az Eötvös Loránd Tudományegyetem adjunktusa, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány ügyvezetője

Molnár Antal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense, az MTA

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének igazgatója

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szalai Katalin, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának igazgatója

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Török Csaba, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Lektorált folyóirat. Megjelenik évente kétszer.

A kéziratok benyújtásának módjáról, a lektorálási folyamatról, az előfizetésről bővebb információ: <http://www.szentadalbert.hu/magyarsion/>

ISSN 1337-2491

Esztergom – Budapest

2019

A Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ megbízásából kiadja a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.

www.szit.katolikus.hu

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

◆◆◆ ROSKA PÉTER

Az üdvösség reménye a Római levélben*

*„Töltsön el benneteket a reménység Istene teljes örömmel
és békével a hitben, hogy a Szentlélek erejében
bővelkedjete a reményben.” (Róm 15,13)*

Szent Pál apostol, könyörögj érettünk!

1. BEVEZETŐ

Amikor a Római levélről hallunk, szinte biztos, hogy az első szó, ami eszünkbe jut, a megigazulás. A szentírástudomány történetében a Római levelet tárgyaló művek túlnyomó többsége a hitből fakadó megigazulásról szól. De vajon Szent Pál szerint is a megigazulás a levél egyetlen központi mondanivalója? A bevezetésben azt írja, hogy ő Isten – Fiáról, Krisztusról szóló – evangéliumának apostola (1,1), és az a küldetése, hogy az evangéliumban való hitre tegyen készsége (1,5). Az evangélium pedig minden hívő számára Isten ereje az üdvösségre (1,16).¹

Szent Pál hithirdetésének végső célja tehát az üdvösség. A bűnös ember, akire a halál várna, megigazulást nyer a hitben, hogy eljuthasson az üdvösségre (5,10). A hitből fakadó megigazulás Pálnál „örök életre szóló megigazulás” (5,21), vagyis pontosan erre az üdvösségre, az örök életre irányul (6,22). A megigazulás mellett tehát fontos mondanivalója a Római levélnek az üdvösség reménye is. Szent Pál a levélben (15,13) Istent a „reménység Istenének” nevezi!

Az Apostol a Róm 5,1-11 perikópában és a nyolcadik fejezet végén nagyon érdekes, logikus gondolatmenetben fejti ki azt az állítását, mely szerint az őskeresztény kerügmából – amely arról szóló örömhír, hogy Krisztus értünk vállalt kereszthalála Isten irántunk való szeretetének bizonyítéka – egyenesen következik örök üdvösségünk biztos reménye.

---

* Jelen írás a szerző doktori értekezésének összefoglalása.

¹ Már magyar nyelven is elérhető az interneten a Római levél magyarázatát is tartalmazó magas színvonalú biblikus kommentárok, pl. a collegeville-i (<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm>) és a Jeromos- (<http://www.biblia-tarsulat.hu/kommentar.html#masodik>) kommentár.

Isten szeretete szentháromságos szeretet. Isten általa mutatta meg szeretetét, hogy Krisztus meghalt értünk, és ez a szeretet a Szentlélek által áradt ki szívünkbe (5,5-6).

Nagyon érdekes megfigyelni, hogyan is érvel Szent Pál, amikor választ keres az életbevágóan fontos kérdésre: van-e biztos reményünk az üdvösségre? Logikája a következő: ha Isten miirántunk, bűnös emberek iránt olyan páratlan szeretetet mutatott, hogy Jézus Krisztus, az ő egyszülött Fia életét adta értünk, amikor még bűnösök, Isten ellenségei voltunk, akkor ugyanő bizonyosan megment majd minket az utolsó ítéleten, hiszen akkor már megigazult emberekként állunk majd elébe (Róm 5,5-10; 8,31-34). Szent Pál számára nagyon fontos a kerügma: ő maga is ellensége volt Krisztusnak. Teológiájának középpontjában áll az a gondolat, hogy érte, bűnösért, ellenségéért, Jézus életét adta. Ez alakította át teljesen, és nyitotta ki az örök élet reménye felé. Az is világos Pál gondolatmenetéből, hogy milyen alapvető változás következik be az ő életében és minden keresztyén életében a megigazulás által. Új kapcsolat van közte és Isten között. Ennek kegyelemtani jelentősége van.

Figyelemre méltó ez a páli érvelés, amelyből világosan látszik, az Apostol mennyire a lényegre tör: az ő igazi kérdése, amelyre választ keres, hogy vajon fog-e üdvözülni, biztos-e a reménye az örök életre. Maga az érvelés módja teológiai üzenetet hordoz, és mutatja Pál értékrendjét.

Mindezek szerint az emberiség jelenleg Isten két nagy ajándéka, a megváltás és az üdvösség közötti időszakban él. Ez az időszak a reménység időszaka, mely tele van ugyan szorongatással, próbatétellel, mégis magában hordja a reménység nagy örömét. Ezt a helyzetet írja le Szent Pál az 5. fejezet elején és a 8. fejezetben. Már meg vagyunk váltva, de még nem véglegesen, megigazultak vagyunk, de még nem üdvözültünk. Örök üdvösségünk reménye Isten irántunk való szeretetében gyökerezik. A levélben számos helyen, általában a szövegrészek zárószavaiban előjön a halál és az élet szembeállítás (4,17; 4,25; 5,17; 5,21; 6,11; 6,23; 8,11 stb.).

Ha tehát látjuk, hogy a megigazulás azért fontos Pál számára, mert az örök élet reményét hordozza, akkor érthetővé válik az is, hogy milyen módon kapcsolódnak az első nyolc fejezet gondolatmenetéhez a 9–11. fejezetek. Pál ugyanazt a logikát használja, mint az 5. fejezet elején és a 8. fejezet végén. Isten a kiválasztás ajándékában megmutatta szeretetét Izrael népe iránt (11,28). Isten nem változik, nem bánja meg meghívását (11,29). Ugyanaz az Isten ítéli meg Izraelt, aki meghívta. Izraelnek tehát biztos reménye van az üdvösségre (11,29).

A 9–11. fejezetekben tehát Szent Pál történelemteológiai szempontból nézi Izrael történetét. Még bukásából is jót hoz ki Isten, a pogányok üdvösségének szolgálatát. Nem tekinthetők ezek a fejezetek a negatív predestináció

gondolata alátámasztásának, mint azt néhány exegeta és teológus állítja. Az Apostol nem beszél sem itt, sem a 8,28-30-ban Isten tervében örök kárhozatra ítélt személyekről, sőt egész Izrael végső üdvösségének analógiája pontosan az ellenkezőjét sugallja. A 8,28-ból pedig figyelmes elemzés után az lesz világossá, hogy Isten mindenkit meghívott és el is juttat az üdvösségre, aki viszonyozza szeretetét.

A levélben több helyen is találkozunk még az örök üdvösség reményének megfogalmazásával. (11. fejt. vége és 16. fejt. vége – utána doxológiák; 4,18-22; 5,20-21; 12,12; 15,4; 15,13).

Figyeljük meg a levél első részének,² az első tizenegy fejezetnek a gondolatmenetét!

A bevezetőben (1,1-17) Szent Pál közli a levél fő témáját. Küldetésének (1,1) megfelelően az Apostol Isten örömhírét közvetíti. Az örömhír lényege, hogy Isten igazságossága folytán mindenkinek, aki hittel elfogadja a megigazolást, reménye van az üdvösségre, az örök életre (1,16-17).

A téma kifejtését (1,18–3,20) Pál azzal kezdi, hogy megmutatja: mind a pogányok, mind a zsidók bűnösök, és reményük sincs arra, hogy a maguk erejéből vagy a Törvény által igazzá váljanak. Ezután leírja azt a csodálatos kegyelmi ajándékot, amelyben Isten az embert részesíti: igazzá teszi ingyen, a Törvény tettei nélkül, ha hittel fogadja azt, hogy Jézus Krisztus megváltotta (3,21-30). Pál emlékeztet arra, hogy Ábrahámot is hite miatt fogadta el Isten igaznak (4. fejt.).

A megigazulás ajándékából Isten minden emberi mértéket meghaladó szeretetére következtethetünk. Ennek következményeit, az örök üdvösség szorongattatásokban is élő reményét és Isten szeretetének dicsőítését fogalmazza meg Pál az 5,1-11 perikópában. Ezután a megigazolást összeveti a bűnbeeséssel (5,12-21). Ahogy a bűnbeesésnél Ádám bűne mindenki számára halált hozott, úgy a megigazulásnál Krisztus engedelmissége mindenki számára életet szerzett. A megigazulás elfogadása, a keresztség szakítást jelent a bűnnel (6. fejt.). Ez azonban komoly küzdelemmel jár. Isten Törvénye nem veszti érvényét (7. fejt.), hanem beteljesedik a megigazult ember életében, hiszen Isten Lelke él benne. Ez nagy reménység alapja (8,1-17). A megigazultaknak a szorongattatások között is megalapozott reményük van az örök életre (8,18-39). Az az Isten ítélkezik majd felettük, aki megmutatta már, mennyire szereti őket.

Isten kiválasztó szeretete először Izrael felé fordult, ígéretei neki szóltak. Izrael nagy része azonban elutasította a Krisztusban felajánlott megigazu-

² A levél két részre osztását illetően teljes egyetértés van a mai exegezisben.

lást. Kiválasztottságát mégsem törli el Isten. Reménye van arra, hogy amikor megtér a pogány világ, ő is megigazul és üdvözlül (9–11. fej.).

A 12–16. fejezetek buzdító jellegűek.

A három perikópa – melyeket doktori dolgozatomban (Az üdvösség reménye a római levélben, PPKE HTK, 2001) részletesen elemeztem, és itt összefoglalok – Istenről, az ő ajándékairól, az ő pártfogásáról és szeretetéről szólnak. Szinte azt lehetne mondani: Istent dicsőítő doxológiák ezek, melyek a levél egy-egy fontos részét elkezdik, illetve lezárják.³ Istent dicsérik a megigazulás ajándékáért, mert Fiában, Jézus Krisztusban a Szentlélek által kiengesztelte önmagát velünk. Ugyanakkor az emberről is szólnak: rólunk, keresztényekről, a mi megváltásunkról, a szorongattatásban való kitartásunkról, reményünkről és eljövendő üdvösségünkről. Ahogyan a zsoltáros is írja: „Nagy dolgot művelt az Úr velünk” (vö. Zsolt 126[125],2). Szent Pál tehát Istenről és emberről, kapcsolatuk múltjáról, jelenjéről és jövőjéről szól itt hozzánk. Ennek a kapcsolatnak a középpontja Jézus Krisztus, az Úr. Az ő neve húzódik végig mintegy vezérfonalként a perikópákon. A Római levélben ezekben a perikópákban fejt ki Szent Pál az örök üdvösség megalapozott reményét, melyre a többi helyen csak utalásszerűen hivatkozik.

2. MÓDSZERTANI MEGGONDOLÁSOK

A II. Vatikáni Zsinat hangsúlyozza, hogy „Isten a Szentírásban emberek által emberi módon beszélt (*Dei Verbum* 12). Az exegézisben tehát a legelső kérdés, amit egy szó vagy kifejezés értelmezése kapcsán felvettem, az volt, hogy milyen jelentéssel és milyen szövegkörnyezetben használja Pál az illető szót vagy kifejezést a Római levél más helyein, illetve a többi levelében. Tovább lépve az is fontos kérdés, hogy az adott gondolatot, amit az elemzendő rész kifejez, megfogalmazza-e Szent Pál esetleg más szavakkal máshol a Római levélben vagy azon kívül. Pál apostolnak saját, jellegzetes teológiai gondolkodásmódja van, és első közelítésben ennek keretében kell értelmeznünk kijelentéseit.

A perikópák elemzését végezve először is megtanultam kívülről a perikópákat görögül, majd a munka folyamán minden gondolati egység elemzésénél végigolvastam a Római levelet félhangosan, hogy figyelmes legyek arra, hogyan függenek össze a levél többi részei nyelvileg és tartalmilag a szövegegységgel. Végigtanulmányoztam továbbá a *Corpus Paulinumot*, és ki-

³ GIENIUSZ, A. C. R., *Romans 8:18-30*. „Suffering Does Not Thwart the Future Glory” (Atlanta 1999). Gieniusz felosztása szerint az 5–8. fejezetek retorikai egységet képeznek, melynek *peroratio*-ja az 5,1-11, *exordiuma* pedig a 8,31-39.

jegyzeteltem belőle az összes olyan mondatot, illetve kifejezést, melyek szóhasználatukban vagy gondolataikban hasonlítanak az elemzett perikópákhoz.

A Pápai Biblikus Bizottság dokumentuma felhívja a figyelmet arra, hogy az Egyház a Biblia üzenetét Isten szavaként fogadja, amely itt és ma hangzik el az Egyházhoz és az egész világhoz. Ez az exegézis következő kérdése: mit akar velünk közölni a szentírási részlet által a kinyilatkoztató Isten? „Hogy megmutathassuk, mit jelentenek ezek a szövegek a mai emberek számára, üzenetüket feltétlenül a jelen helyzetre kell vonatkoztatni, és mai nyelven kell kifejezni.”⁴ A hermeneutika tudománya az aktualizáló értelmezéshez három lépést javasol: az igét egy adott helyzetben hallgatjuk; kiválasztjuk a jelen helyzetnek azon vonatkozásait, amelyeket a bibliai szöveg megvilágít, vagy kérdéssé tesz; a bibliai szövegek értelmi gazdagságából kikeressük azokat az elemeket, amelyek alkalmasnak látszanak a jelen helyzet pozitív átalakítására, összhangban Isten üdvözítő akaratával Krisztusban.

Meggyőződésem szerint az exegézis igazi célja az, hogy Isten Szava értelmünkön keresztül elhatoljon szívünkig, döntéseinkben meghatározóvá váljon, és saját életünk különféle tapasztalatai új megvilágításba kerülhessenek. A szent szöveg jelentését akkor érthetjük meg igazán, amikor megtapasztalunk egy olyan helyzetet, amely az adott szentírási részben leírt alaphelyzethez, annak egy-egy részletéhez vagy a benne szereplő valamely kifejezéshez lényegileg hasonló. Ekkor ébredünk rá igazában, milyen összefüggést is állít az Írás különböző valóságtartalmak között. Isten Szava így az ő szándéka szerinti döntések forrása lehet életünkben. Ezt az egész embert igénybe vevő értelmezést szeretném magam és az olvasó számára megkönynyíteni a mindennapi életből vett példák segítségével hívásával. Isten Szava nem fogalmi szó csupán, hanem léletté, testté lett Ige, mely akkor éri el célját, amikor léletté válik a megszólított emberben is, aki ráépíti életének házára.⁵

3. A RÓM 1,16-17 MINT A LEVÉL RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

Az 1,16-17 versek a levél fő témáját jelölik meg. Az evangélium, amelynek hirdetésére Isten Pált kiválasztotta (1,1), nem más, mint az üdvösségre eljutató erő. Isten lehetőséget ajándékoz az üdvösségre jutásra, és ebben az ő is-

⁴ PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG, *Szentírásmagyarázat az Egyházban* (Budapest 1998) 79-81.

⁵ A Szentírást annak hatástörténete felől közelítő exegetikai módszer (lásd: *Szentírásmagyarázat az Egyházban*, 29) az egyháztörténelemből vett ilyesféle példák segítségével mutat rá a Szentírás egyes részeinek üzenetére.

teni igazságossága nyilvánul meg, amely nem büntetni, hanem megmenteni, üdvözíteni akar. A cél tehát az üdvösség, amelyhez a hívők számára út nyílik. A hit feltétlenül szükséges hozzá, hiszen általa, és nem a Törvény tettei által válik az ember igazzá. Így üdvözülni és örök élete lesz. Az 1,17 tehát az 1,16-ot magyarázza meg: azért lehetséges, hogy mindenki, aki hisz az evangéliumban, megkapja az üdvösségre vezető isteni erőt, mert Isten a hite alapján megigazulttá teszi az embert, aki pedig igaz, az élni, vagyis üdvözülni fog. Szent Pál tehát már az elején leszögezi, hogy ezt a nagy kincset, az örök életet kapjuk az evangélium által.

Az 1,16-17 röviden összefoglalja Szent Pál mondanivalóját, amit a levél első részében (az első tizenegy fejezetben) ki akar fejteni.

Igen gyakran találkozhatunk azzal a megfogalmazással, hogy a Római levél alap gondolata a hitből való megigazulás. Ezt az állítást azonban ki kell egészíteni azzal, hogy Szent Pál a megigazulást az örök üdvösség távlatában szemléli. Ahogy az előbb láttuk, az Apostol hivatása az evangélium továbbadása, az evangélium pedig az üdvösségre vezet. Ahogy a későbbiekben majd kifejítjük, Pál megkülönbözteti a megigazulást – mely Krisztus megváltó áldozatában teljesült be, és a keresztségben lesz a hívő ember számára válósággá – és az üdvösség elnyerését, amely még csak a remény által a miénk. A megigazulás és a megdicsőülés nem azonos egymással (8,30).

Ez a különbség mutatkozik meg az 1,16-17 versekben is: az eljövendő élet (jövő idejű alak!) az igaz (a hit által megigazult) embernek lesz osztályrésze. Az eredeti Habakuk szöveg (Hab 2,4) az igaz emberről állítja, hogy hűsége miatt élni fog. A Septuaginta fordításában Isten hűségéről van szó, amelynek következtében az igaz ember élni fog. Szent Pál azonban, aki szinte minden idézetnél a Septuagintát használja, itt eltér annak szövegétől kihagyva a birtokos névmást. A Római levél teológiájának ismeretében világos, hogy Pál, aki a levélben igen gyakran használja a hitből való megigazulás fogalmát (pl. 5,1), itt a hit által megigazult embert érti. Az Apostol a Habakuk-idézetet használja fel arra, hogy egyetlen mondatba tömörítse az evangéliumot, az örömhírt, amit a levél első részében részletesen kifejti majd: „A hitből megigazult ember élni fog.”

Az 1,16-17 versek tehát a levél témáját adják meg (ez utóbbi kérdésben gyakorlatilag teljesen egyetértenek a szentírás-magyarázók), ami nem más, mint Isten evangéliuma, vagyis az örömhír, hogy Isten igazságossága annak az embernek, aki a hitben ráhagyatkozik, megigazulást és ezáltal reményt ad az üdvösségre, az örök életre.

Sajnálatos tény, hogy a magyar bibliafordítások nem adják vissza ezt a teológiai mélységet. „Az igaz a hitből él” (Szent István Társulat) vagy „az igaz ember pedig hitből fog élni” (Magyar Bibliatanács) fordítások megtévesztők is lehetnek, mert azt gondolhatja ezek alapján az olvasó, hogy Szent

Pál vagy az általa idézett Habakuk próféta az igaz ember életformájára utal, aki hitéből merít erőt mindennapi életéhez. Erről azonban sem Habakuknál, sem az Apostolnál nincs szó. Pál apostol teológiáját így adhatnánk vissza helyesen: „A hitből megigazult ember élni fog.”

4.1. A RÓM 5,1-11 GONDOLATMENETE

A) és C) részek: 5,1-2 és 5,11: e verseket a szöveg keretének lehet tekinteni.⁶ Témájuk a következő: kiengesztelődünk Istennel, és ezért dicsekedhetünk megdicsőülésünk reményével, végső soron magával Istennel.

B) rész: 5,3-10: Isten dicsőségének reménye. Perikópánknak ebben a részében részletezi és bizonyítja Szent Pál azt az 5,2-ben megfogalmazott állítást, mely szerint „dicsekszünk Isten dicsőségének reményével”, vagyis azaz, hogy részünk van Isten életében, az örök életben. Ezt az állítást az Apostol lényegileg három részben fejt ki, és alapozza meg.

Az első rész (5,3-4) egy érvelési lánc, mely az állítás tartalmát bővíti ki: a keresztények tapasztalata azt mutatja, hogy még a szenvedések és a hitük miatt őket ért megpróbáltatások sem hiúsíthatják meg reményüket, sőt azok a próbák, melyeket Isten szeretetével kiálltak, még erősítik is azt.

A második (5,5-8) és a harmadik (5,9-10) részben Pál bizonyítja állítását. Először azt mutatja be, hogy mennyire szeret minket Isten (Lelkét ajándékozta nekünk, és Fia meghalt értünk, bűnösökért). Ezután (5,9-10) levonja a következtetést: ha Isten ennyire szeret, akkor az utolsó ítéleten egészen biztos, hogy meg fog menteni minket, akik már ráadásul ki is engesztelődünk vele. Az pedig, hogy megment minket, pontosan azt jelenti, hogy részesít a feltámadott Krisztus életében, az örök életben. Szent Pál tehát bebizonyította állítását.

4.2. A RÓM 5,1-11 ÖSSZEFOGLALÁSA

Szent Pál az előző fejezetekben már kifejtette tanítását a megigazulásról, most szeretné mindezt összefoglalni, és levonni belőle a következtetéseket. A megigazult ember már nem úgy áll Isten előtt, mint Isten ellensége, hanem békében van Istennel, kiengesztelődött vele. Béke alatt Szent Pál ezt az Isten és ember közt létrejött új kapcsolatot érti. Ez az a kegyelem, amelyhez utunk nyílt, és amelynek most részesei vagyunk. Szent Pál leírja ennek az Isten kegyelmével megáldott helyzetnek egyik fontos következményét: az örök élet reményét.

⁶ Vö. WOLTER, M., *Rechtfertigung und zukünftiges Heil* (Berlin-New York 1978) 202.

Az ember, aki kiengesztelődött Istennel, nyugodtan dicsekedhet Isten eljövendő dicsőségének reményével. (Isten dicsősége Pál eszkatológiájában nem más, mint az ő valósága, amelyben a megváltott embert a feltámadás által részesíti, a dicsekvés szót pedig kontraszt-kifejezésként használja szembeállítva minden emberi dicsekvéssel.) Ez a dicsekvés azonban végső soron egyedül azt illeti meg, aki az embert szeretetében ingyen megajándékozta az üdvösség ajándékával. Szent Pál az ajándékból indul ki, és az ajándékozóhoz érkezik el: a dicsekvés, vagy inkább dicsőítés igazi tárgya nemcsak Isten dicsőségének reménye, hanem maga Isten Szent Fiában, Jézus Krisztusban.

Ezek a gondolatok, melyek perikópánkat mintegy keretbe foglalják, a következőképpen vázolhatók:

<i>Múltunk</i>	<i>Jelenünk</i>	<i>Jövőnk</i>
Megigazultunk a hitből	Békében élünk Istennel	
Hozzájutottunk a kegyelemhez	A kegyelem állapotában vagyunk	Reményünk van Isten dicsőségére
Kiengesztelődtünk Istennel	Dicsekszünk reményünkkel	
	Dicsekszünk magával Istennel	

... Krisztus a mi Urunk által.

A dicsekvést, a dicsőítést folytatva az Apostol rátér a keresztényeket érő szenvedésekre, üldöztetésekre. A szorongatásokban a keresztények nem összeroppannak, hanem még meg is erősödnek reményükben. Szent Pál itt a keresztény közösség tapasztalatait fogalmazza meg: Isten segítő erejét, szeretetét egészen sajátos módon tanúsíthatja az, aki tudja, hogy a maga erejéből képtelen lett volna kiállni a szorongatások próbáját. Az ő hűsége Isten szeretetének és hűségének bizonyítéka.

Szent Pál teológiailag is bizonyítani szeretné állítását, hogy valóban dicsekedhetünk az örök élet dicsőségének reményével. Először azt mutatja meg, hogy Isten mennyire szeret minket: Lelkét ajándékozta nekünk, és Fia meghalt értünk, bűnösökért. A páli teológiában a Szentlélek ajándéka szoros kapcsolatban van eszkatológiai jövőnkkel. A Krisztus halálát és feltámadását hírül adó kerügma pedig az Apostol teológiájának és személyes hitének talán a legfontosabb kiindulópontja: érte, aki üldözte Jézust, aki ellensége volt Krisztusnak, érte is életét adta a kereszten. Mielőtt belekezdene a remény témájába, közvetlenül a perikópa előtt megfogalmazza a kerügmát.

Isten szentháromságos szeretetének egészen különleges megfogalmazását találjuk itt: Isten azért mutatta meg szeretetét, hogy Krisztus meghalt értünk, és ez a szeretet a Szentlélek által áradt ki szívünkbe.

Szent Pál megmutatja azt is, hogy Isten szeretete felülmúl minden emberi elképzelést. Isten minden érdektől mentesen, teljesen önzetlen szeretettel szeret minket, hiszen Krisztus akkor adta oda értünk életét, amikor még ellenségei voltunk. Egy jó ügyért, Isten ügyéért talán életét adja valaki, de egy emberért, főleg az ellenségéért vajon akad-e, aki feláldozza magát?⁷

Aki ismer olyan embert, aki kockára tette az életét azért, hogy megmenten valakit, vagy elfogadta a halált, hogy valaki más életben maradhasson, az ismeri azt a tapasztalatot, amely át tudja alakítani az ember életét. Aki pedig ismer valakit, akinek sok rosszat tett, és az mégis feláldozta érte az életét, amikor ő veszélybe került, az tudja, mit jelent az igazi szeretet. A keresztény üzenet azt hirdeti, hogy ez az emberi tapasztalat a legjobb hasonlat arra, hogy megértsük Istent és az ő célját a teremtéssel, megértsük bűneink súlyát és az ő szeretetét.

Az igazi boldogság az, ha valaki egészen bizonyos benne, hogy valaki igazán szereti. És mi szabadíthatja meg valóban az embert félelmeitől, ha nem az a bizonyosság, hogy életének alkotója, Teremtője szereti őt? Oly nagy szükségünk van az evangéliumra, amely Szent Pál tolmácsolásában így hangzik: „Isten azzal mutatja meg irántunk való szeretetét, hogy Krisztus meghalt értünk amikor még bűnösök voltunk.”

Krisztus halála és feltámadása nem egyszerűen múltbeli esemény. Isten most bizonyítja szeretetét Krisztus halálával, amely élő valóság a megkelesztett ember életében.⁸

Ezután levonja mindebből a következtetést: ha Isten így szeret, akkor az utolsó ítéleten is meg fog menteni minket, akik már kiengesztelődtünk és így megújult kapcsolatban élünk vele. Ha bűnősként, ellenségeként nem taszított el, hanem igazzá tett, akkor megvan minden reményünk arra, hogy az utolsó ítéleten megigazult emberként nem fog elutasítani. Szent Pál Isten múltbeli tettéből szeretetére következtet, szeretetéből pedig jövőbeli tettére, mert Isten irántunk való szeretete nem változik. Ez a reménység logikája. Az ítéleten ugyanazzal az Istennel találkozunk, aki Krisztus halálában megváltott minket, így hát biztos reményünk van, hogy azon a napon is meg fog menteni. Az pedig, hogy megment minket, pontosan azt jelenti, hogy részesít a feltámadott Krisztus életében, ami nem más, mint az örök élet, Isten dicsőséges valósága. Szent Pál bebizonyította állítását: valóban „dicsekedhetünk” Isten dicsőségének reményével.

⁷ DUNN, J. D. G., *Romans 1-8* (Word Biblical Commentary 38a) (Waco, TX 1988) 254, 258.

⁸ BARTH, K., *Christus und Adam nach Römer 5* (Theologische Studien 35) (Zollikon-Zürich 1952) 6-9.

Az apostol ebben a részben tehát így érvel:

Megkaptuk Isten Lelkét		Isten a szenvedésben is megőriz minket
	→ Isten szeret minket →	
Isten Fia meghalt értünk		Isten az ítéleten megment minket

... Krisztus a mi Urunk által.

5.1. A RÓM 8,18-39 GONDOLATMENETE

A 8,18-39 rész két perikópára bontható: 8,18-30 és 8,31-39.⁹

8,18-30¹⁰

A 8,18 a perikópa alapállítása. A 8,17 záró állítását bővíti ki. A jelenlegi szorongattatások (Krisztussal együtt szenvedés) eltörpülnek az eljövendő dicsőség (a feltámadt Krisztus dicsőségében való részvétel) mellett.¹¹

A perikópa további részei kifejtik, részletezik az alapállításban mondottakat. Szent Pál a szorongattatásokban élő keresztények helyzetét tágabb összefüggések távlatába helyezi, az egész teremtés, a Lélekben megélt istenkapcsolat és az egyéni üdvörténet összefüggésében látta:

8,19-22: Az Apostol először az igazak megdicsőülésének jelentőségét emeli ki annak az apokaliptikus tanításnak a segítségével, mely az egész teremtett valóság újjászületését az igazak üdvösségével köti össze. A teremtés vajúadásának leírásától azonban továbblép a keresztények helyzetéig.

8,23-27: A keresztények jövőbeli dicsőségének, vagyis üdvösségének zálogaként már most bennük él a Szentlélek. Jelenléte azonban nem szünteti meg a szenvedéseket. A sóhajtozás és az üdvösségre való vágyakozás az istengyermeki születés vajúadási kínjait jelzik. A megváltás, amely már megtörtént, még nem látható, érzékileg nem tapasztalható. Az tud állhatatos maradni, aki reményét nem a látható dolgokba, hanem a Lélek erejébe veti. A Szentlélek nemcsak jelen van és reményt ad, de hathatósan segítségére is

⁹ WILCKENS, U., *Der Brief an die Römer I-III* (Neukirchen-Vluyn 1978) II, 120.

¹⁰ GIENIUSZ 290.

¹¹ BALZ, R. R., *Heilsvertrauen und Welterfahrung. Strukturen der paulinischen Eschatologie nach Römer 8,18-39* (München 1971) 33.

van a keresztényeknek ebben a törékeny, kiszolgáltatott helyzetben, amikor még azt sem tudják megfogalmazni, mire is van igazán szükségük, hogy elérhessék azt, amire vágyakoznak: istengyermeki létük igazi beteljesedését. Az istengyermekség Lelke emeli az Atyához szívüket, bevonva őket a Szentháromság közösségébe. A Szentlélek ilyen módon is előzetese Isten dicsőségének, Isten valóságának, amely megnyilvánul majd rajtunk.

8,28-30: A 8,28 megerősíti az alapállítást, és tovább is lép: az istenszeretőknek, akiket Isten meghívott az üdvösségre, minden viszontagság, ami csak érheti őket, még a javukra, üdvösségükre is válik.

A 8,29-30 mindezt értelmezi és magyarázza. Akit ugyanis Isten meghívott az ő dicsőségében való részvételre, és szeretetével igent mond erre a meghívásra, annak életében Isten véghez is viszi eredeti tervét. Terve nem más, mint az ember istengyermekségének beteljesülése, Isten emberi képéhez, Krisztushoz hasonlóvá válása a szenvedésen keresztül egészen a feltámadás dicsőségére való újjászületésig. Akit Isten örök tervében megáldott, azt személyesen meghívja, hogy szeresse őt, igazzá teszi és részesíti saját dicsőségében. Az ember csak személyes üdvtörténetének és eljövendő üdvösségének távlatában értheti meg azt, ami őt a jelenben éri. Pál mindezzel alapállításához érkezett vissza.

8,31-39

8,31a: A perikópa egyrészt folytatja a 8,18-30-ban megkezdett gondolatmenetet a szorongattatások és a megdicsőülés kapcsolatáról, másrészt az 5,1-11 perikópa alapgondolataihoz visszatérve lezárja az 5–8. fejezeteket.¹²

A 8,31b az alapállítás. A mondat első részében megfogalmazott feltételt a 8,32, a második részben leírt következményt a 8,33-34, a 8,35-37 és a 8,38-39 fejtik ki. Ha Isten úgy szeret minket, hogy egyszülött Fiát adta értünk, akkor sem korábbi bűneink, sem szenvedéseink, sem semmiféle hatalom nem szakíthat el minket Isten szeretetétől.

Isten velünk van: ez az evangélium, az örömhír lényege, a keresztény remény alapja. Ha pedig ez igaz, akkor minden és mindenki, aki ellenünk fel lép, eleve kudarcra van ítélve.

8,32: Pál egyetlen mondatban fogalmazza meg mindazt, amit már az 5,5-10-ben leírt: Isten Fiát adta értünk, ez a tény bizonyítja irántunk való végtelen szeretetét. Mindebből pedig következik üdvösségünk biztos reménye.¹³

¹² SCHREINER, T. R., *Romans* (Grand Rapids, MI 1998) 456-467.

¹³ GIENIUSZ 49-51.

8,33-34: Ha Isten velünk van, ki lehet ellenünk? Ezt az utótagot fejtí ki most az Apostol, és először bűneink lehetséges következményeit, illetve az utolsó ítéleten majdan elhangzó esetleges vádakát veszi számba. Veszélyeztethek ezek üdvösségünket? A bírói tárgyalás hasonlatában Isten a bíró, aki Krisztus halálában és feltámadásában már egyszer igazzá tett minket. Így senki sem képes sikeresen vádat emelni ellenünk. Üdvösségünk reménye tehát megalapozott.¹⁴

8,35-39: Ki lehet még ellenünk a bűneinkért minket vádlókon kívül? Szent Pál most a szenvedéseket, szorongatásokat, üldöztetéseket veszi számba, amelyek a keresztényeket érik. Ezek is elválaszthatnának Krisztus szeretetétől, mert megtapasztalva őket megrendülhetne bizalmuk abban, hogy életük teremtője, Isten szereti őket. Ezeket a szenvedéseket azonban pontosan Istenért, Krisztusért viselik a keresztények, és viszonzásul Krisztus szeretetében támaszt találva legyőzik a szenvedés erejét. Ahogy az 5,3-4-ben, itt is kijelentő módban, mintegy tapasztalatként beszél erről az Apostol.

8,38-39: A perikópa végén Pál harmadszor is visszatér arra a kérdésre, hogy ki léphet fel hatékonyan a keresztényekkel szemben. Kifejezi meggyőződését, hogy a teremtett világ minden hatalma a Teremtő ellenében kudarcra van ítélve. Ha Isten szeret minket, akkor a mi szeretetlenségünkön (8,28) kívül semmi sem akadályozhatja meg üdvösségünket. Az Apostol megalapozta tehát a perikópa alapállítását, és egyben – az 5–8. fejezeteket lezárva – megfogalmazta a levél egyik fő állítását: Isten szeret minket, ezért okkal remélhetjük az örök üdvösséget.

5.2. A RÓM 8,18-39 ÖSSZEFOGLALÁSA

A szorongatásokkal, szenvedésekkel teli jelent Szent Pál az eszkatologikus jövő, az üdvösség fényében nézi. A remény nem más, mint jövő a jelenben: az abszolút pozitívum, bár láthatatlanul, jelen van a Lélek által. Már itt van, de még nincs teljesen itt. Ez a „már igen, de még nem” gondolat Pál teológiájának egyik jellegzetessége. A keresztény ember boldog lehet, mert hisz benne, hogy nemsokára biztosan végérvényesen boldog lesz. A reményből él, és nem földi biztonságra, hanem egyedül Istenre alapoz, aki szereti őt, vele van, és a hátralévő rövid földi úton megőrzi az állhatatosságban.

Ezt a teológiai gondolatot akarja átadni az Apostol a szülés hasonlatával is. Örömünk, üdvösségünk, istengyermeiségünk még nem látható, mint ahogy az újszülött sem látható a vajúdásnál. A fájdalmak, a kínok, a krisztuskövetők megpróbáltatásai viszont annál valóságosabbak. A vajúdás kínjai

¹⁴ BALZ 119.

azonban a remény kínjai, mert össze sem vehetőek a születés, az örök életre születés örömeivel. Ez az öröm pedig máris itt van.

Szent Pál nyomatékot szeretne adni a keresztények üdvösségéről szóló kijelentésének, ezért felhasználja a korabeli zsidó apokaliptikus teológia hasonlatvilágát.¹⁵ Ez az apokaliptikus teológia szintén a szülés képével írja le az igazak eszkatologikus üdvösségre jutását, de kitágítja a képet az egész teremtett valóság újjászületésének szemléltetésére. Itt fontos az a gondolat, hogy a teremtett anyagi világ, amely Ádám bűne által esett a mulandóság rabságába, az ember üdvössége által ismét részesedhet a paradicsomi állapotban.

Pált ezzel szemben nem elsősorban az anyagi világ sorsa érdekli, ő a teremtést mindig az ember sorsa felől szemléli. Ami fontos számára, az az ember szabadulása a szenvedés, a halál rabságából. A keresztények üdvösségéről szóló fejtegetéseinek egyszerűen csak nyomatékot ad az apokaliptikus, kozmikus háttér. Az Apostol feltételezi olvasóinál a teremtés újjászületéséről szóló tanítás ismeretét.

Az örök üdvösség reményét Pálnál nemcsak a keresztségben már megkapott, de még be nem teljesedett Krisztusban való istengyermekségünk jelenti, hanem a bennünk lakozó Szentlélek is, aki számunkra az üdvösség záloga. A kettő szorosan összefügg egymással. Ahogy az 5. fejezetben (5,5-6), úgy itt is látszik, hogy Szent Pál teológiája szentháromságos teológia. Ebben a részben is kifejezésre jut, hogy a Lélek által vezetett keresztény ember állhatatos tud maradni reményében. Erre nem saját erejéből képes, hiszen még azt sem tudja, mit kérjen Istentől, ami valóban az ő szándéka szerinti, és így üdvösségére szolgál. A Lélek maga irányítja még imádságunkat is, mellyel az Atyát megszólítjuk.

Isten, szeretetének örök elhatározása szerint, mindenkit meghívott az üdvösségre, aki elfogadja, viszonzza szeretetét. Velük tehát történhet bármi, még szorongattatások is, mindenek keresztlül eljutnak az üdvösségre, mert Isten hűséges, és ő a Teremtő: amit elhatározott, azt már megtörténtnek lehet tekinteni. A szenvedések nemhogy nem nyomnak semmit a latban az üdvösséghez képest, hanem még elő is segítik azt azok életében, akik viszonzják Isten szeretetét, és elfogadják sorsukat a Teremtő kezéből. Mindaz, ami velünk történik, Isten műve. Az ő végső szándéka életünkkel pedig az örök üdvösség. Szent Pál az üdvösség reményét támasztja alá azzal, hogy vázolja az ember egyéni üdvtörténetét. Az Atya a Lélek által Krisztus képére akar formálni bennünket, akinek szenvedéseiben részt veszünk, és aki elsőszülött az isteni dicsőségre születettek között. Ismét megjelenik a születés képe.

¹⁵ WILCKENS II, 147; BALZ 40-69.

Mindez azt jelenti, hogy Isten velünk van. Az Apostol által hirdetett evangéliumot fogalmazza meg tömören ez a mondat. Pál ismét a kerügmából indul ki, visszatérve az 5. fejezetben kifejtett gondolatmenetéhez: a többről a kevesebbre következtet, így érvel az üdvösség reménye mellett. Az utolsó ítéletet bírói tárgyalásként írja le, amelyen az az Isten ítélkezik fölöttünk, akinek Fia meghalt, sőt feltámadt megigazulásunkért. Ha Isten így szeret minket, hogy Fiát adta értünk, akkor biztosan nekünk szánja az üdvösség teljességét.

Isten szeretetének megfogalmazása mellett itt is megjelenik a szorongatások elemi erővel feltörő kérdése: összeegyeztethetők-e a hívők szenvedései a Teremtő szeretetével? Ahogy az 5. fejezetben, itt is világosan megfogalmazódik az Apostol tapasztalata: a szenvedések ahelyett, hogy elválasztanának Krisztustól, még el is mélyítik a szeretetkapcsolatot, hiszen érte és vele szenvedünk, emberi kiszolgáltatottságukban az ő segítő erejét tapasztaljuk meg.¹⁶ Krisztus ereje pedig biztosan győzelemre visz, hiszen az a teremtő Isten ereje, aki az időben és térben kibontakozó egész teremtésnek ura. Isten szeretete az egyetlen végleges érvényű valóság, és ez a szeretet miénk Jézus Krisztusban, a mi Urunkban.¹⁷

6. VÉGSŐ KÖVETKEZTETÉSEK

Legnagyobb kincsünk, mondhatnánk egyetlen igazi kincsünk a mennyország, mégis milyen ritkán beszélünk róla! Szent Pál a Római levélben a lényegre tör, a legfontosabb kérdésre keres választ: fogunk-e üdvözülni? Pál számára ez élet-halál kérdése. Minden ember jó akar lenni, de sokan átélnek: nem tudom megtenni a jót! Mindenki szeretne örökké a jóban részesülni, de vajon megkapjuk-e azt? A Római levélnek pontosan ez az alapkérdése: ha a bűn halált okoz, és én bűnös vagyok, akkor vajon fogok-e üdvözülni és örökké élni?

Szent Pál örömhírt hirdet: Isten részesíteni akar minket az abszolút Jóban, az örök üdvösségben. Ehhez először azt mutatja meg, hogy Isten megbocsátja bűneinket, jóvá, igazzá tesz minket. A zsidó hallgatóság számára ezt a megigazulás fogalmával ragadja meg: Krisztus, a Messiás, a Megváltó által megváltott ember megigazul, képes lesz teljesíteni a Lélek törvényét, Isten akaratát. Isten megbocsátott neki, kiengesztelődött vele, aki bűnei miatt ellensége volt. Az Apostol teológiájának és személyes hitének talán a legfontosabb kiindulópontja ez: érte is, aki üldözte Jézust, és ellensége volt, érte is

¹⁶ SCHREINER 433.

¹⁷ WILCKENS 170-172.

életét adta a kereszten. Isten ennyire szereti őt. Krisztus halála jelenlévő valóság az életében. Isten igazzá tette őt, és most a kegyelem állapotában van. Új kapcsolat jött létre közte és Isten között: békében van Istennel! Ez az üzenet nagy távlatot nyit meg az ember számára, hiszen minőségi különbség van aközött, hogy az ember megigazultként vagy meg nem igazultként néz szembe az utolsó ítéleten a Teremtővel, a Bíróval. Ő tehát velünk van, így teljes reménységgel állíthatja az Apostol: „A hit által megigazult ember élni fog” (1,17).¹⁸

Kegyelemtani és ökumenikus szempontból is nagyon fontosak ezek a páli gondolatok. A megigazulásról szóló Közös nyilatkozat is kiemeli a megigazulás üzenetének sajátos szerepét a keresztyén tanításban, amire annak idején Luther felhívta a figyelmet.¹⁹ Ő Pálhoz hasonlóan a Krisztustól kapott megigazulást, a kegyelemtant állította teológiája középpontjába. Nála azonban hiányzik Pál érvelésének az a fontos eleme, hogy a megigazulás reális változás, vagyis valóban új emberként lépünk majd az utolsó ítéleten Isten elé. A megújult istenkapcsolat igazi béke (5,1) Istennel – szeretetétől semmi sem választhat el minket (8,35.39): ez nem egy ítélő bírónak és egy pusztán igazzá nyilvánított bűnösnek a viszonya! Ezen a megigazulás által létrejött új valóságon alapszik az a logikai gondolatmenet, amelyet az Apostol az 5,8-10-ben leír.

Továbbá mai, sokszor igencsak evilági gondolkodásunk és terveink fel-frissítésére nagy jelentőségű lehetne annak közös megfontolása, hogy Pál milyen világosan hangsúlyozza: a megigazulás igazi távlata nem elsősorban e világra, hanem az eszkatonra nyílik, és örök életünk reményét hordozza (8,18). A *credót* mindnyájan hisszük, és sokszor már közösen is mondjuk, de várjuk-e a holtak föltámadását?

A keresztyének tapasztalata azonban az, hogy ez az élet, ez a boldogság nem valósul meg közvetlenül életükben. Jézus tanításához való hűségük miatt sok ellenkezésbe ütköznek, szenvednek. Hogyan egyeztethető össze ez azzal a ténnyel, hogy Isten a Teremtő, aki kézben tartja a világot, ugyanakkor megváltott és szeret minket?

Szent Pál nem becsüli le a szenvedés nagyságát, hanem az isteni terv teljes megvalósulásának szélesebb keretei közé illeszti. A szenvedésben élő ember első és alapvető kérdése: meddig tart? Az Apostol a keresztyének szenvedéseit a szülés fájdalmaihoz hasonlítja. A szülési fájdalom – legyen bár erős – nem csüggedést, kétségbeesést, hanem reményt hordoz, mert biztosan vége felé közeledik. Szenvedésben élni azt is jelenti, hogy az ember

¹⁸ WOLTER 89; DUNN 246; FITZMYER, J. A., *Romans* (New York 1993) 395.

¹⁹ Vö. A KERESZTYÉNY EGYSÉG PÁPAI TANÁCSA – LUTHERÁNUS VILÁGSZÖVETSÉG, Közös nyilatkozat a megigazulásról szóló tanításról (1997), (14)-(18): <http://web.295.ca/gondolkodo/talalkozo/irasok/MegigazulasHU97.html>.

nem tapasztalja, nem látja a jót, az üdvösséget. Reménységről beszélünk, ha a negatívban, noha láthatatlanul, mégis jelen van a pozitívum. A remény a sóhajok hídja, amely átível a szenvedések jelenéből az üdvösség jövőjébe.²⁰ Ha hiszünk Isten szeretetében, akkor látjuk, hogy megalapozott reményünk van az örök életre, és ki tudunk tartani Krisztus mellett. Ha vele együtt szenvedünk, vele együtt meg is fogunk dicsőülni, részünk lesz az ő örökségében, az üdvösség megnyilvánul majd rajtunk is. Ez a teremtés célja, erre nyitott, erre vágyódik szomjas vágyakozással.

Ha Isten egyszülött Fiát odaadta értünk, és Lelkét ajándékozza nekünk, akkor ez azt jelenti, hogy mindent nekünk akar ajándékozni. Szent Pál Isten múltbéli tettéből szeretetére következtet, szeretetéből pedig jövőbeli tetteire, mert Isten irántunk való szeretete nem változik. Ez a reménység logikája. Ezen múltbéli történelmi eseményeknek a jövőre nyíló jelentőségük van: múltunk a reményünk, Krisztus a jövőnk. Isten velünk van, és velünk is marad. Ezzel a reménnyel dicsekedik az Apostol, és dicsekvése nem más, mint Isten dicsőítése.

Lelkiéleti szempontból is üzenetet hordoz már az Apostol érvelési módja is: kiderül belőle, milyen problémák foglalkoztatják, mit tart fontos kérdésnek. Új lendületet adhat egyházi gondolkodásunknak és életünknek, ha megtanuljuk tőle ezt a természetfeletti gondolkodásmódot, amelyben a kérdések sorrendje a helyén van, és először „az odafönt valókra” irányul a figyelem. Szent Pál értékrendjét is mutatják az elemzett perikópák. Az értékek csúcán az élő Istennel való személyes szeretetkapcsolat áll. Milyen felemelő dolog olyan emberekkel találkozni, akik „Istennel dicsekszenek”!

Isten szeretetének hitéből és a dicsőséges örök életre születés ígéréteiből táplálkozik az élő remény, a szülő asszony sóhajtozó várakozása. Így válik lehetségessé az állhatatosság, a próbákban való helytállás. Pál megosztja azt a tapasztalatát, hogy a keresztények Isten szeretetének megtartó ereje által a szorongatásokban nem roppannak össze, hanem általuk még meg is erősödnek reményükben. A szenvedések ahelyett, hogy elválasztanának Krisztustól, még el is mélyítik a szeretetkapcsolatot, hiszen érte és vele szenvedünk. Ahhoz azonban, hogy mi magunk is meg tudjuk élni ezt a reményt, el kell fogadnunk azt a feszültséget, amely jelenlegi keserves állapotunk és létünk célja, beteljesülése között feszül.²¹

Szent Pál érvelése a világban tapasztalható szenvedés és halál teológiai problémáját is érinti. Amint láttuk, ezekben a perikópákban elsősorban a keresztények hitükért elszenvedett megpróbáltatásairól ír, de tanítása más szenvedésekre is vonatkoztatható. A szülés zseniális hasonlata világossá te-

²⁰ CRANFIELD, C. E. B., *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans* (Edinburgh 1975) 418.

²¹ SCHREINER 438-439.

szi, hogy földi létünknel sokkal magasabb rendű valóság készülődik láthatatlanul életünkben.²² Istengyermekek vagyunk. Örök dicsőségre születésünk vajúdási kínjait tapasztaljuk még.²³

Lelkipásztori szempontból alapvető fontosságú a reménységnek ez a teológiája. Olyan vidéken voltam lelkipásztor, ahol sokak számára az emberhez méltó élet alapvető feltételei sem voltak adottak. Az emberi segítség, a felebaráti szeretet sokat tud segíteni ilyen helyzetben is, de a földi lét alapvető kilátástalanságát nem tudja feloldani. Ilyen helyzetekben annak van egyedül reménye, élettávlata, akinek az élő Isten a reménye. A Szent Pál által közvetített isteni ige a vajúdo földi létről, Isten örök reményt adó szeretetéről és eljövendo dicsőségéről itt mutatja meg igazi erejét. Itt értjük meg azt is, hogy miért szánalomra méltóbb minden embernél az, aki Krisztusban csak ebben a földi életben reménykedik (1Kor 15,19).

Aki elfogadja és viszonozza Isten szeretetét, annak biztos reménye van arra, hogy a Teremtő, aki őt a vele való találkozásra, az üdvösségre meghívta, az véghez is viszi benne a teremtés művét, eljuttatja a célíg, az üdvösségig. A Szeretet, amely őt létrehozta, és amelynek igent mondott, magának a Teremtőnek a szeretete, és ő minden művénél hatalmasabb. Erre a bizonyosságra nagy szüksége van a keresztényeknek ahhoz, hogy hűségesen kitartsanak, és szenvedéseik ellenére vállalni tudják Jézushoz tartozásukat.

7. BEFEJEZÉS: A RÓMAI LEVÉL NÉHÁNY ÜZENETE A MAI EMBER SZÁMÁRA

A dolgozat végén szeretnék a perikópákból néhány következtetést levonni: milyen üzenetet hordozhatnak a szövegek egyes részei a mai ember számára?

Róm 5,3-4

Gyakran találkozhatunk mai társadalmunkban is azzal, hogy aki Jézus tanítása szerint akar élni, annak sokszor súlyos nehézségekkel kell megküzdnie. Gondolhatunk fiatalokra, akik nem akarják átvenni környezetük parázna életmódját, bizonyos cégeknél dolgozókra, akik nem akarnak együttműködni a vezetők csalásaival, kismamákra, akik környezetük nyomása ellenére sem akarják kioltani a méhükben megfogant magzat életét, és folytathatnánk a sort. Az erkölcsi meggyőződésükért és hitükért üldöztetést szenvedő ke-

²² WILCKENS 158-159.

²³ VÖGTLE, A., *Das Neue Testament und die Zukunft des Kosmos* (Düsseldorf 1970) 197-198.

resztényekben felmerül egy alapvető kérdés: Krisztus tanítványainak mi a feladata ilyen körülmények között?

Közöttünk élnek olyan papok, szerzetesek és világi keresztények is, akiknek az elmúlt korszak – főleg az ötvenes, hatvanas évek – egyházüldözései alatt sok bántalmat kellett Jézusért elszenvedniük. Sokakat börtönbe vetettek, megkínoztak és megöltek. Nemrég beszélgettem egy atyával, aki igen hosszú ideig raboskodott. A következőket mondta: „Nem az volt a legnehezebb, hogy megvalljuk hitünket egy-egy drámai, nehéz helyzetben, hanem az, hogy kitartsunk évekig, évtizedekig minden emberi remény nélkül.” Igazi, keresztény reménység nélkül ez a kitartás egyszerűen lehetetlen. Ha azonban vannak, akik valóban hűségesek maradnak évtizedekig, akkor viszszatekintve elmondhatjuk: egyedül Isten segítségével volt lehetséges, hogy ezt a próbát kiállták. Isten mellettük álló hűséges szeretetének ez a tapasztalata adott sok börtönviselt keresztény testvérünknek olyan erős bizalmat, olyan biztos Istenbe vetett reményt, amelyet ma megcsodálhatunk. A kipróbáltság tehát reményt eredményezett. Szeretnék egy mélyebb értelmezési síkra is utalni, amely – bár közvetetten, de biztosan Szent Pál szándékának megfelelően – jelen van a szövegben. Talán mindnyájunk életében felvetődik a kérdés: hogyan lehet összeegyeztetni a minket érő szenvedéseket azaz, hogy a Teremtő szeret minket? Mi lehet a szenvedés, a másoktól elszenvedett bántalmak értelme? Az Apostol ebben a szövegrészben kijelenti, hogy a szorongatások végső soron reményt eredményezhetnek, ha valaki a hitben elfogadja a megváltást és kiengesztelődik Istennel. Állításában az is benne van, hogy ha valaki hisz Isten szeretetében, akkor legyőzhetetlen reménysége van, amely a megpróbáltatás idején még növekedni fog. Feltétele mindennek a hitben Istennek kimondott „igen”. Ha azonban valaki ezt a lépést megteszi, annak reménységét nem tudják szétrombolni az őt érő szenvedések, és a kiállott próbák egyértelműen Isten hűséges segítségének erejét fogják számára tanúsítani, amint a 8,28-ban is olvashatjuk: „Azoknak, akik Istent szeretik, minden a javukra válik.”

Róm 5,8

Vajon miért szeretem a másik embert? Mennyiben lehet az én szeretetemről elmondani, hogy az inkább önszeretet, mint önzetlenség? Ezek a kérdések foglalkoztattak akkor, amikor egy ismerősömtől azt hallottam, hogy édesapja ezzel biztatta: „Legyél, fiam, jó, hogy a többiek szeressenek téged!” Ő elmondta, mennyire zavarta ez a tanács, és hogy végül ezt a kérdést tette fel apjának: „Te is csak azért szeretsz engem, mert jó vagyok?”

„Isten azzal bizonyítja irántunk való szeretetét, hogy Krisztus meghalt értünk, amikor még bűnösök voltunk.” Aligha van olyan állítás, amelynek na-

gyobb volna a felszabadító ereje, mint ennek. Isten nem azért szeret bennünket, mert jók vagyunk. Ez a kijelentés arról is beszél, hogy kicsoda Isten, és milyenné akarja formálni az embert, akit képére és hasonlóságára teremt.

Róm 5,10

Az ember személyes kapcsolataiban nagyon fontos a kapcsolat jövője. A remény azonban, amely a kapcsolat jövőjéhez fűződik, a kapcsolat múltjában is gyökerezik. Ismertem egy asszonyt, aki egy balesetben mindkét lábát elvesztette. Szülei nagyon féltek attól, hogy férje el fogja hagyni őt. Ő azonban nagyon bízott benne. Egy beszélgetés folyamán elmondta, hogy évekkal azelőtt súlyos vétet követett el férje ellen, aki sokat szenvedett emiatt, de megbocsátott neki, és ezzel megadta az újrakezdés lehetőségét. Most, ahogy visszaemlékezett erre, azt mondta: ő, aki annyira szeretett engem, hogy akkor megbocsátott, biztosan nem fog elhagyni most sem.

Ahogy ez az asszony férje hűségének és szeretetének fényében szemlélte jövőjét, hasonlóképpen szemléli Pál saját jövőjét a kereszt fényében, és dicsekszik azzal, hogy biztos reménye van az örök életre. Istenhez fűződő kapcsolatunk jövője az ővele való történelmi tapasztalatunkban gyökerezik. Az előtt az Isten előtt kell majd elszámolnunk az utolsó ítéleten, aki egyszülött Fiát adta értünk. Irántunk való nagy szeretete a mi reménységünk.

Róm 5,11

Amikor mi, keresztények az örök élet ajándékának örvendünk, örömünk még nem tökéletes, ha elfelejtjük, hogy az ajándéknál sokkal nagyobb ajándék maga az Ajándékozó.

Egyszer vendégségben voltam egy ismerős családnál, az egyik gyereknek születésnapja volt. Édesanyjától egy gyönyörű, meleg kabátot kapott ajándékba. Odajött hozzám, és azt mondta: „Nézd, milyen jó anyukám van nekem, tőle kaptam ezt a szép kabátot!” Ez a kislány a maga módján felismerte és kifejezte, hogy sokkal inkább dicsekedhet édesanyjával, mint azzal az ajándékkal, melyet tőle kapott.

Szent Pál azzal a reménnyel dicsekszik, hogy részünk lesz az örök üdvösségben, de a végén hozzáfűzi: Istennel dicsekszünk. Nem csak az ajándékkal, sokkal inkább az Ajándékozóval kell dicsekednünk, ahol a „dicsekvés” természetesen dicsőítést jelent. Ha valaki meg tudja élni azt, hogy számára Isten – aki neki szeretetből az örök élet ajándékát adja – fontosabb, mint maga az üdvösség, az valamit már viszonz Isten érdek nélküli önzetlen szeretetéből, és felfedezi azt az igazi lelki Szépséget és Örömet, aki maga Isten.

„Mennyivel inkább”

Amit még meg kellene tanulnunk az Apostoltól, az a mélységesen keresztény logika, amellyel egy igen fontos kérdés megválaszolásához hozzáfog. Életfontosságú kérdése van: fogunk-e üdvözülni? Amikor válaszol, a kerügmára figyel, és egyszerűen, de nagyon következetesen érvel: ha Krisztus értünk, bűnösökért életét adta, hogy megmentsen, akkor minden reményünk megvan, hogy minket, akik már megigazultunk, és viszonozzuk szeretetét, meg fog menteni az utolsó ítéleten.

◆◆◆ HESZ ÁRPÁD ATTILA OSP

Pálos remeték Portugáliában. A portugál pálosok renddé szerveződésének első lépései

A pálos rend portugál tartományáról a legutolsó modern, tudományos igényű feldolgozás Kisbán Emil tollából jelent meg magyarul 1938-ban.¹ Munkája elkészítése során javarészt a barokk pálos történetírók munkájára támaszkodott, amelyek adatközlései ma sem mellőzhetőek. A pálos történész, P. Janusz Zbudniewek OSPPE kutatásai újabb forrásokkal gazdagították a portugál–magyar pálos kapcsolatok bemutatását.² A portugál levéltárak pálos vonatkozású anyagainak jelentős része a közelmúltban jelent meg. Ezek alapján már nemcsak az egyes luzitániai pálos kolostorok nevét ismerjük, hanem a hozzájuk kapcsolódó történelmi események néhány részletét is. Ezekből kirajzolódik az egyes házak története,³ az alapítók és a remeték egymáshoz való viszonya, a közösségeknek a helyi szerzetesrendek között elfoglalt pozíciója,⁴ a XIV–XV. század során a mindenkori királyi udvar jóindulatú és kiemelkedőnek tekinthető pártfogása, valamint a remetéknek a helyi püspökhöz fűződő viszonya.⁵ A cikk a renddé szerveződés első lépéseit foglalja össze.

A REMETEÉLET KEZDETEI AZ ÉVORAI EGYHÁZMEGYÉBEN

XIII. Gergely pápa,⁶ amikor a portugál pálosok – egyelőre előlegezzük meg ezt az elnevezést – hozzá fordultak, kérve, hagyja jóvá kongregációjukat,

¹ KISBÁN E., *A magyar pálosrend története I* (Budapest 1938) 64–67.

² ZBUDNIEWEK, J., *Rodziny Zakonne Paulinów w zachodniej Europie*, in *Studia Claromontana* 3 (1982) 283–317.

³ VASCONCELOS E SOUSA, B., *Ordens religiosas em Portugal: das origens a Trento – Guia histórico* (Lisboa 2005) 128–148.

⁴ DE OLIVEIRA SANTOS, L. F., *As Ordens Religiosas na Diocese de Évora 1165–1540*, in *Eborensia* 39–40 (2007) 185–201.

⁵ DE OLIVEIRA SANTOS 188.

⁶ 1572–1585.

egy huszonhét kérdésből álló összeállításban érdeklődött a rend felől. Az első kérdése az volt, vajon ki, illetve kik és mikor alapították őket. „Őfelsége parancsára Portugália történetírásban legtudósabb doktorait kérdezték meg; ezek válaszaiban bőséges információt találunk majdnem mind a huszonhét feltett kérdésre, csupán csak az elsőre nem. Így hát, kellő tisztelettel és a szükséges formában, Őszentségének azt válaszolták, hogy csupán Isten a megmondhatója, hogy kik voltak, akik a remete életet elkezdték közöttünk.”⁷ A XVIII. század közepén íródott munkát tovább böngészve láthatjuk, hogy a szerző többféle hagyományt ismertet, amely portugáliai remeték életéről számol be, nem kevesebbet állítva, mint hogy a remetesség életformája egyenesen Portugáliából ered, a Kr. u. II. századból. Említi Szent Mancius mártírt, aki az első remetét a Serra de Ossa-ra küldte. Ezt a véleményt a történettudomány jelenleg nem osztja.⁸ A források olvasásának folytatása közben az az érzésünk támad, hogy mind a katolikus hit, mind a remeteélet legkiválóbb bajnokai a portugálok voltak. E szokatlanul nagy öntudat megjelenéséhez hozzájárulhatott az a tény, hogy a portugálok a XV–XVI. század folyamán nagy bátorsággal és kifinomult hajózási tudományukkal nemcsak a tengerek és az ismeretlen vidékek felfedezésében jártak élen, hanem a nyomukban következő hódításban és a kínálkozó kereskedelmi lehetőségek kiaknázásában is.

Az alentejói tartomány remetéit illetően, a legelfogadottabb hagyomány szerint 1220 körül Egyed, Benedek, Lázár és Ábrahám nevű remeték éltek az Ossa-hegyen, mégpedig az északi részén Egyed, a patak környékén Benedek, Lázár az Infante-völgy erdeiben, és Ábrahám a később róla elnevezett völgyben.⁹ A róluk szóló híradás minden valószínűség szerint egy valóban középkori eredetű szájhagyomány rögzítése, amely bizonyos földrajzi elnevezések magyarázatául szolgál. Ezt az információt öltözteti tudományos köntösbe a barokk kori történetírás. A dokumentált és ezért elfogadott, azaz valóban létezőként elkönyvelt remeték közé tartozik Fernando Anes lovag és káplánja, Ruggero atya a XII–XIII. század fordulójáról; a XIV–XV. század fordulóján Mendo Gomes de Seabra lovag és Johannes Fernandez, Serra de Ossa-i előljáró, továbbá utódja, Johannes Anes¹⁰ a XV. században, valamint Antonius Proës¹¹ és Matthaeus.¹² Némelyikük, úgy tűnik, maga is alapított remeteséget, mások csupán a meglévő élére álltak.

⁷ DE SANTO ANTONIO, H., *Chronica dos Eremitas da Serra de Ossa* (Lisboa 1745) 125–126.

⁸ MATTOSO, J., *Eremiti Paolini Portoghesi*, in *Dizionario degli Istituti di perfezione* III (ed. G. Pelliccia – G. Rocca; Roma 1976) 1195–1199.

⁹ AB INCARNATIONE, T., *Historia ecclesiae Lusitanae* (Coimbra 1762) 256–257.

¹⁰ MATTOSO 1195–1199.

¹¹ EGGERER, A., *Fragmen panis corvi protoeremitici reliquiae annalium eremicoenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli primi Eremitae...* (Viennae 1663) 304.

¹² VASCONCELOS E SOUSA 138.

„1366-ban Gil Alfonso, Dom Fernando herceg hűbérese, és felesége, Mária, mindketten Estremoz lakói, több épületet és földeket adományoztak Mátnak és szegénységben élő társainak.”¹³ Ez az információ a legkorábbi írásos dokumentum a Serra de Ossa hegyen élő remetékre vonatkozóan.

1374-ben Ferdinánd király pártfogó oklevelet bocsátott ki Johannes Fernandes és minden más, a Serra de Ossán élő remete számára.¹⁴ Ugyanez a Johannes Fernandes 1376-ban személyesen ment XI. Gergely pápához, hogy kérelmezze az Ibériai-félszigeten élő remeték viszonyainak rendezését. A pápa 1376. július 25-én kelt ügylevele, melynek pontos szövege ma sajnos nem áll rendelkezésünkre, Johannes Fernandest, Johannes Peres klerikust, Vasco Peres de Avizt és Johannes Dominicus Sepelerót szólítja meg, akik az Évorai, Bragai, Leóni, ill. Portói Egyházmegyék remetéi voltak.¹⁵ Ezt a közlést, különösen a hozzáfűzött magyarázat alapján, miszerint az az említett egyházmegyék remetéi között fennálló összeköttetés bizonyítéka, nyugodtan hamisításnak tekinthetnénk. Ám „1378-ban a pápa megbízásából a coimbrai püspök vizitálja a Serra de Ossa remetéit. A vizitáció dokumentuma nem maradt fenn. Azt rögzítette, hogy a remeték példás életet élnek négyfős közösségekben. A vizitátor kívánsága, hogy a remetésegek létszámát mihamarabb tíz főre növeljék.”¹⁶ Szerencsés módon az újabb kutatás a nagyközönség számára feltárta az 1378-ban történt vizitáció eredményét rögzítő dokumentumot. Megtudjuk belőle, hogy Dom Petrus Tenório coimbrai püspök, Dom Johannes de Castro tui püspök és Vasco Domingues bragai éneklőkanonok a felelősek a királyság területén lévő minden szegény remete életének és szokásainak felderítéséért. A megbízást Tenório püspök utóda, Dom Johannes teljesítette, Guilherme Carbonel lisszaboni helynök és Mem Peres évorai éneklőkanonok közreműködésével. A jelentést Vasco Domingues foglalta írásba a pápa számára.¹⁷

Az oklevél megfogalmazása meglehetősen érdekes. Némelyik alanyhoz, egy-egy személynévhez többes számú igealakot alkalmaztak, látszólag következetlenül, míg más esetekben egy személy nevéhez a megfelelő, egyes számú igealakot. A látszólagos következetlenségekre az alábbiak szolgálhatnak magyarázatul. Az 1. mellékletben szereplő jelentés tanúsága szerint Johannes Fernandes¹⁸ Ossa hegyi remete létezése és társai között betöltött vezető szerepe tehát vitathatatlan. Hosszúra nyúló „élete során elérte, hogy Ferdinánd, I. János és Duarte király megújítsa a Serra de Ossa-i remeték pri-

¹³ Uo. 134.

¹⁴ Uo.

¹⁵ DE SANTO ANTONIO 143.

¹⁶ ZBUDNIEWEK 283-317.

¹⁷ FRANCO, J. E. (ed.), *O esplendor da austeridade* (Lisboa 2011) 53. Lásd: 1. melléklet.

¹⁸ VASCONCELOS E SOUSA 130. Johannes Fernandes 1376 és 1434 között Serra de Ossa előljárója.

vilégiumait és királyi támogatottságát tartalmazó kiváltságleveleket.”¹⁹ Ugyancsak kétségtelen, hogy létezett állandó jellegű és bizonyos – nem jogi értelemben vett – stabilitással rendelkező remeték közössége. A Serra de Ossa-i Szent Pál-monostor megalapítását az első adományozás évéhez, 1366-hoz szokás kötni, bár a hagyomány ismer több már korábban ott élő remetét is. A vizitációról szóló jelentésből kiderül, hogy első helyen a Serra de Ossa remetéit említik, talán mert ott lakott Johannes Fernandes és még öt társa. Ez a legnépesebb telep. Létszám tekintetében a második legjelentősebb a négyfős montemayori remetesség, továbbá ketten egy kápolnában laknak. Más három helyen is élnek remeték, de nekik csak a vezetőiket említi az oklevél. Erre utal az egyetlen név után alkalmazott többes számú igealak. Ez utóbbi három helyen nem biztos, hogy jártak a vizitátorok, különben érthetetlen volna, miért nem sorolják fel a többiek nevét, mint az előző házak esetében. A látogatás fő szempontja a rendelkezésre álló javak vizsgálata mellett az igazhitűség, az ott élők ortodoxiájának, egyházhűségének a megállapítása volt, amint az kitűnik az alkalmazott szófordulatokból. A látogatást végző méltóságok meglepedéssel és dicsérettel nyilatkoznak erről. Szegénységükhöz méltóan kétkezi munkából tartják fent magukat, példás életet élnek. Nem esik szó azonban szabályzatról, rendelkezésről, amely keretet adna közös életüknek. Nem tudjuk, hogyan jelölték ki az előljárókat. Nem lehetetlen, hogy a remetesség alapítója vagy legelőkelőbb tagja töltötte be ezt a szerepet.

Az igazhitűség megállapítása lényeges kérdés. A XIV. század végének zavaros egyházi viszonyai között talán ennek a ténynek van a legnagyobb jelentősége. Elsősorban, bármilyen meglepő is, nem csupán a pápa iránti hűségről van szó, bár erre világosan utal az oklevél szövege, hanem arról a tényről, hogy ezek a szegény életű remeték távol állnak mindenféle szegénymozgalomtól vagy olyan lelkiségi irányzattól, amely túlzottan előtérbe helyezi a vagyontalanságot és ennek ürügyén a fennálló társadalmi renddel szembeni állásfoglalást. Itt látható annak jelentősége, hogy a források szerint egyértelműen udvarhű csoportosulásról van szó.²⁰

Említik még, hogy a jövőben semmilyen egyházi fensőbbiség ne merészelje zaklatni őket. Talán ez a legfontosabb mondat, mert amíg élnek az oklevélben megnevezett, vezetőnek tekinthető személyek, addig társaik igazhitűsége is vitán felül áll, mind a hat remetességben. Nem találunk azonban utalást az egyes remetések létszámának növelésére, ám az kiderül, hogy a pápa kívánságára négyesével kell együtt lakniuk. A hat telepet számítva legkevesebb húsz remetéről lenne szó. Ebben nem lehetünk bizonyosak, mert

¹⁹ Uo. 134.

²⁰ Uo. 137.

Cabeça de Vide közelében csak ketten laknak, míg Goterre testvér társak nélkül lakik, amint a megfogalmazás elárulja.²¹ A remeték épületei ekkoriban még jelentéktelen házikók, esetleg kápolnához csatlakozó cellák lehetnek, semmiképpen sem jobb minőségű vagy tekintélyt parancsoló házak. Lokalizálni csak egy részüket lehet. Köztük van a későbbi előljárói székhely, Serra de Ossa; az Infante-völgyi, majd később Ribeira de Nisába települt, portalegreinek nevezett Szent Pál-kolostor; valamint a felsorolásban nem szereplő azambujeirai Szűz Mária-kolostor. A vizitátorok nagy valószínűséggel tehát csupán Serra de Ossát és szűkebb környékét járhatták be személyesen.²²

Nem szerepel a felsorolásban, de egész biztosan létezett az Azambujeirai Miasszonyunk kolostora Fonte Arcadában, mert 1371-ben Afonso Galego és János pap, mindketten szegény életű férfiak, egy gyümölcsöst kaptak Avis járásban, hogy ott Istent szolgálják.²³ Szintén nem szerepel a vizitációs oklevélben Vasco Peres de Aviz, ám ott van Johannes Fernandes követői között. Ő már 1371 óta elvonultan élt Redondo vidékén, ahol 1379-ben a községi tanács a Serra de São Gensen fekvő földterületet enged át művelésre az ott élő remetéknek, Peresnek és társainak. Ez lesz az Ábrahám-völgyi Szent Onofriusz-kolostor. „A dokumentum utal rá, hogy a mondott föld ott terül el, ahol maguk a szegények élnek.”²⁴ Ritka írásos említés ez egy remeteség létének legkorábbi szakaszáról. Maga a községi tanács adja használatba azt a területet, ahol a remeték laknak. Bizonyítja a jóindulatot az ott élőkkel szemben, ugyanakkor még nem számít birtokadománynak.

Hasonló módon 1372-től ismert az Infante-völgyi remeteség léte. Ebben az évben adományozza Beatrix hercegnő – I. Péter király lánya és Don Sanchónak, Albuquerque urának özvegye – Matthaesus Fróisnak és társainak minden földjét, amely a Serra de São Gensen, a Canal határában terül el. Az adományozás óta nevezik a területet Infante-völgynek. Más források ennek a remeteségnek a helyét Lázár-völgynek nevezik.²⁵

Serra de Ossa kivételével, úgy látszik, csupa újabb, igen rövid múltra visszatekintő alapításokat látunk. Az 1372-es, királyi családhoz kötődő alapítás után felgyorsulnak az események: két év múlva már királyi pártfogolevelet kapnak,²⁶ újabb két év múlva az Apostoli Szentszék előtt sikeresen előterjesztett kérés eredményeként XI. Gergely pápa²⁷ bizottságot állít fel a remeték vizsgálatára, majd 1378-ra megszületik a fent idézett oklevél, amely

²¹ FRANCO 53. Lásd: 1. számú melléklet.

²² Uo.

²³ VASCONCELOS E SOUSA 136.

²⁴ Uo. 137.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. 134.

²⁷ 1370–1378.

megállapítja az igazhitűséget és biztosítja a remeték fejlődését. A folyamat mögött felfedezhető úgy az uralkodói család személyes jóindulata, mint a főkegyúri jog gyakorlása, ám az egyes házak központi irányításának hiánya is.

1380-ban Johannes Lopes és Lourenço Mateus remeték kapták adományként Elvas határában azt a helyet, amelyet később Rio Torto kolostorának neveztek, és Szent Pál tiszteletére dedikáltak.²⁸ A portalegrei kolostor alapját Nuno Álvares Pereira hadvezér édesanyjának, Iria Gonçalvesnek 1385-ben tett adománya képezte, amely megemlíti azokat a kőfalakat, amelyeket a szegény életű Álvaro da Prata épített. A donáció egy Vale de Flores nevű, Ribeira da Nisa mellett fekvő földre vonatkozott, ahol az 1378-as oltalomlevélben is említett Johannes Espertim és Gonçalo de Beira élt, akik korábban São Pedro de Montanóban laktak. Az oklevél falakról beszél, és nem épületről. Ez valószínűvé teszi, hogy egy korábbi hevenyészett remetelak felújításáról volt szó.²⁹

1385 körülire tehető az Évora határában lévő Aivadóban Szent Margit tiszteletére emelt kápolna alapítása, amely mellett először remetesség, majd kolostor állott. Alapítója Rodrigo Fulcaz atya. Ugyanebben az évben emelték az alferrari Vigasztaló Szűz Mária titulusú remeteséget Fonte Santa és az almoquimi kápolna szomszédságában. Ez Alferra és Palmela községek határában feküdt. Az 1378-ban kiállított oltalomlevél hat remeteségre vonatkozott, és röviddel később még négy másik alapítás történt.³⁰ Feltűnő, hogy három alapítás 1385-ben történt, amely évben rendeződött a király személyére vonatkozó kérdés. 1395-ben Valbomban említik Dominicus Peres és Johannes Afonso remetéket, akik a Serra de Ossa-i testvérek életmódját követik.³¹

A REMETÉK HELYZETE A TÖBBI SZERZETESREND KÖZÖTT

Más szerzetesrendek elterjedésével összehasonlítva a következő kép rajzolódik ki előttünk. Az Évorai Egyházmegyében a XIV. század utolsó harmadában fellendül a házalapítási kedv. Nyolc új létesítmény jön létre szerzetesek számára, egy kivételével mind a szegény életű remeték házai. Ez a kivétel az ágostonos apácák évorai klastroma 1380-ból.³² Tehát más férfi rendház nem is épül ebben az időszakban! A hét új, férfiak számára történt alapítás pedig

²⁸ VASCONCELOS E SOUSA 138.

²⁹ Uo. 139.

³⁰ Uo. 134-140.

³¹ Uo. 141.

³² DE OLIVEIRA SANTOS 197.

kivételem nélkül szemlélődő életformát kínál. Az előző évszázadban összesen hat ferences, ill. domonkos kolostort alapítottak, és csupán egyetlen házat az ágostonos remetéknek. A szemlélődő életmódra vágyóknak tehát addig mindössze egy férfi renház és egy apácakolostor állt rendelkezésükre.³³

Az Ávis rend birtokpolitikája minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy a XIII. század során az ágostonos remetéken kívül más szemlélődő férfi szerzetesrend nem telepedett meg az Évorai Egyházmegye északi és nyugati sávjában. Sem bencés, sem ciszterci monostort nem alapítottak, mert azok létrehozásához sokkal jelentősebb birtokadományra lett volna szükség, mint egy ferences vagy domonkos kolostor alapításához.³⁴ Az egyházmegye többi részében a remeteházak alapítását két tényező segítette elő. Egyfelől a ferencesek megosztottsága, amely rányomta bélyegét a XIV. és XV. század fordulójára. A spanyol és portugál ferencesek azonos provincia tagjai voltak. Ám a spanyol rész házai 1378 után az avignoni pápa fennhatóságát fogadták el, míg a portugálok a római pápáét.³⁵ Másfelől a püspökség ezen részében más birtokviszonyok érvényesültek, és a természeti adottságok is mások. A domonkosok elvasi és évorai,³⁶ komoly anyagi forrásokat igénylő házai mellett már csupán a remetéknek volt elegendő a csekély, még szabadon adományozható földterület jövedelme. Erre utalnak a különféle korai adománylevelek, amelyeket a helyi nemesség és a községi elöljáróságok állítottak ki. Ez a tendencia folytatódik a következő század első felében is. Hat új renház létesül, köztük a klarissza nővérek estremozi kolostora 1424-ben. A fennmaradó öt házból négy gyors egymásutánban kerül megalapításra. Mind a szegény életű remeték részére. Mégpedig 1405-ben Portelben, 1407-ben Montes Clarosban, Borba mellett, 1410-ben Rio Mourinhóban, végül 1415-ben Montemuróban.³⁷ Ez a terjeszkedési sebesség és alapítási kedv nagyon erős, jól szervezett és nagy létszámú közösséget feltételezne, ha nem arról volna szó, hogy jelentős igényt elégítenek ki az új remeteségek, amelyek közül néhány már hosszabb múltra tekinthet vissza, bár többen az első okleveles említést tekintik az alapítás időpontjának. Ez a jelentős igény magyarázza a nagyszámú új alapítást, annak ellenére, hogy a remeteházak nem állnak központi irányítás alatt. Megállapításunkat árnyalja XII. Gergely pápa 1407-ben kiadott *Ad dominici gregis curam* kezdetű rendelkezése, amellyel a szegény életű remeték házait a megyéspüspök felügyelete alá rendeli.³⁸ Az

³³ Uo. 194-201.

³⁴ Uo. 186.

³⁵ Uo. 191.

³⁶ Uo. 192.

³⁷ Uo. 196.

³⁸ FONTES, J. L., *Cavaleiros de Cristo, monges, frades e eremitas*, in *Lusitania sacra* 2^a serie, 17 (2005) 39-61.

1447-ben Junqueiraiban létrehozott ház első ránézésre olyan alapítás lehetne, amely valamely már meglévő rendházból veszi eredetét, de nem így van. A Johannes Gonçalves páter vezetése alatt álló férfiak csoportja földet kap bérbe Sines község határában.³⁹ A XV. század utolsó alapítása 1494-ben történt Serpában.⁴⁰

Ha az egyházmegyei viszonyokat szemléljük, megállapíthatjuk, hogy a XV. század folyamán összességében tizenhét rendházat alapítottak, ebből tizenkettőt férfiak számára. A tizenkét férfi rendház felét a szegény életű remeték kapták, abban az eloszlásban, ahogy bemutattuk. A ferencesek három, a karmeliták, valamint a hieronimiták és a kék kanonokok, akikről még később lesz szó, egy-egy házzal gyarapodtak.⁴¹ Ezekkel az eseményekkel a szegény életű férfiak közösségének első látványos terjeszkedési hulláma lezárul. Ám ekkor még az egyes házak meglehetősen önállóak, és ez így is marad hosszú évtizedekig.⁴²

KIRÁLYI ÍTÉLETEK

A pápa 1407-ben ugyan a megyéspüspök pártfogása alá rendelte a remetét, de ez a gyakorlatban nem valósult meg. 1434-ben Duarte király három remeteségnek, a Rio Mourinhó-i Szent Kereszt háznak, az évorai Szent Margit-háznak és a porteli Szent Pál-háznak Serra de Ossa kiváltságait adományozta. A következő évben erősítette meg az uralkodó Mendo de Seabra adományát a Szent Kereszt remeteség részére.⁴³ A remeték közt élő egykori előkelők nagy befolyását és szellemi fölényét jól illusztrálja az az eset, amikor nézeteltérés támadt Serra de Ossa és Rio Mourinho kolostora között. Az ügyet döntéshozatalra nem egyházi fensőbbség elé vitték, hanem a király elé. Nem érzékelték tehát, hogy szorosabb egyházi felügyelet alá tartoznának, nem volt meg bennük a püspökkel szembeni alárendeltség tudata. A püspök helyett inkább az uralkodóhoz fordultak. Erről tanúskodik a Duarte király által kibocsátott oklevél, amely ismerteti és összefoglalja a tényállást.⁴⁴

Az oklevél tanúsága szerint a lényegi kérdés az volt, ki rendelkezik joghatósággal az adott remeteház és a hozzá tartozó javak felett: a Serra de Ossa-i ház vezetője, vagy a helyi előljáró, ha szabad ezt a kifejezést a legál-

³⁹ VASCONCELOS E SOUSA 147.

⁴⁰ DE OLIVEIRA SANTOS 196.

⁴¹ Uo. 185-201.

⁴² VASCONCELOS E SOUSA 134-147.

⁴³ Uo. 144.

⁴⁴ Lásd: 2. melléklet.

talánosabb értelemben használni. Ebben az időben az egységesítés nagy pártfogója volt Mem de Seabra,⁴⁵ Serra de Ossa vezetőségének tagja és Rio Mourinho nagy jötevője, akinek minden bizonnyal határozott elképzelései voltak az általa támogatott ház sorsa felől. Ugyanilyen szilárd, de eltérő elképzeléssel rendelkezettek a ház lakói is. A király Serra de Ossa remetéinek befolyását a lelkiekre és fegyelmi kérdésekre korlátozta; csak a remete életmóddal járó szabályok áthágóival kapcsolatban ismerte el és erősítette meg hatalmukat. Az anyagiakat illetően meghagyta a helyiek szabadságát. 1450-re azonban már végleg Serra de Ossa irányítása alá került a remeteség.⁴⁶ Az a tény, hogy Mem de Seabra is a királyi ítélet kezdeményezői között volt, megvilágítja vezető helyét a remeték közt, ám azt is, hogy nem örvendett osztatlan tekintélynek, és a Rio Mourinhóban élők – úgy tűnik – tőle is meg kívánták védeni függetlenségüket. 1452-ben V. Alfonz király három bírót nevezett ki, akik Serra de Ossa, a hozzá kapcsolódó házak és a bennük lakó remeték ügyeiben igazságot tesznek. Egyikük Gonçalvo Vasques, Serra de Ossa egyik papja, a másik Francisco, az Infante-völgyi ház elöljárója, végül Fernando Alfonso Cicioso évorai nemes.⁴⁷ Feladataik közé tartozott az engedetlenek megbüntetése, adott esetben a közösségből való kivetése, valamint annak megakadályozása, hogy akár egy elöljáró, akár egy remete megfossa rendházát a közös javaktól.⁴⁸ Ez a rendelkezés már sokkal nagyobb szervezetségre utal, és arra, hogy a szegénységet továbbra is komolyan vették. Ám fogadalomról és minden házat kötelező napirendről nincs tudomásunk.

1454-ben V. Alfonz király az alferrari Vigasztaló Szűz Mária-házra is kiterjeszti Serra de Ossa minden kiváltságát, a junqueirai Szűz Mária-remeteséget pedig személyes pártfogása alá vonja, és felmenti az adók és vámok megfizetése alól. 1450 után tehát az uralkodó által támogatott egységesülési folyamat képe körvonalazódik. Az V. Alfonz nevéhez köthető események újabb állomása az az ítélet, amely 1465-ben kelt, és „kizárja a hieronimita szerzetesek egy csoportját, akik házat akartak építeni Serra de Ossában nyolc remete kérésére, de a többiek ellenkezésére”.⁴⁹ Az ítélet szövegéből kiderül, hogy Montemuro, Szent Margit, Infante-völgy, Ábrahám-völgy, Valbom, Portel, Montes Claros és Rio Mourinho remeteségei uniót alkotnak Serra de Ossa irányítása alatt.⁵⁰ Rio Mourinho unióhoz való viszonyáról már

⁴⁵ Más írásmód szerint Mendo Gomes de Ciabra.

⁴⁶ VASCONCELOS E SOUSA 144. „Ebben az évben erősíti meg V. Alfonz a Serra de Ossának adott kiváltságok érvényességét Rio Mourinho remetesége részére is.”

⁴⁷ FONTES, J. L., *Paulistas*, in *Dicionário histórico das Ordens, Institutos religiosos e outras formas de vida consagrada católica em Portugal* (ed. J. E. Franco; Lisboa 2010) 152-155.

⁴⁸ Uo. 153.

⁴⁹ MATTOSO 1195-1199.

⁵⁰ Uo.

szóltunk. A következő évből, 1466-ból ismeretes egy hasonló lista Azambu-jeira, Elvas, Alferrara, Valbom, Caparica, Portel, Montes Claros, Montemuro, Tavira és Junqueira házáiról, ugyancsak Serra de Ossa vezetése alatt.⁵¹ Az 1465-ös keltezésű dokumentum jórészt alentejói házakat sorol fel, míg az egy évvel későbbi több Alentejón kívül fekvő házat foglal magában. Négy ház, Valbom, Portel, Montemuro és Montes Claros mindkét listában szerepel, amiből arra lehet következtetni, hogy nehezen fogadták el Serra de Ossa vezetői hatalmát. Ez azért valószínű, mert a Serra de Ossához nagyon közel fekvő házak, mint például az Ábrahám-völgyi, a második listáról hiányoznak. Nagyjából erre az időre, egész pontosan 1464-re teszi Benger Miklós a portugálok csatlakozását, a szabályzat átvételét pedig 1493-ra.⁵² Talán ő ismerte valamelyik listát a szóban forgók közül, vagy ahhoz hasonlót, és olyan információkat hozott kapcsolatba velük, amelyeket nem örökölt meg, és mára elvesztek. Az mindenesetre tény, hogy a házak uniójával kapcsolatos felsorolásokat mind királyi rendelkezések tartalmazzák, amelyek kétségtelenné teszik számunkra az udvar hatását erre a folyamatra. A következő az ismert uralkodói rendelkezések sorában, és az eddig felsoroltaktól némileg eltérő, a portalegrei ház 1467-ben nyert privilégiuma, mely szerint Serra de Ossa minden korábbi kiváltságában osztozik.⁵³ Ez a ház ekkor kerül a hieronimita rendtől a Serra de Ossa-i remeték irányítása alá.

Az uralkodó 1475-ben ismét kiadja az imént ismertetett, 1452-ben kelt rendelkezését, csupán a bírók neve változik.⁵⁴ 1482-ben pedig immár az új uralkodó, II. János⁵⁵ rendeli el Serra de Ossában a káptalan megtartását. A remeték gyűlése előtt a király személyét Diogo Gonçalves, a királyné gyónatója és bizonyos Pál atya, a lisszaboni Szent Elígiusz-kolostor rektora képviselte. Felügyeletükkel választották meg a tartományfőnököt, aki három évig viselte hivatalát, és minden esztendőben köteles volt meglátogatni az alá tartozó rendházakat. A Serra de Ossa-i elöljáró viselte ezt a tisztséget, akit a többi ház elöljárójának és a helyben lakó szegény életűeknek együttesen kellett megválasztaniuk. Hasonlóképpen együttes döntést igényeltek az egész közösség életét érintő ügyek és a vagyon elidegenítéséről szóló döntések meghozatala. Ezen túl a tartományfőnök személyes felelősséggel is tartozott a fegyelem fenntartásáért, illetve a házak vagyonának kezeléséért.⁵⁶

⁵¹ VASCONCELOS E SOUSA 134-147.

⁵² KISBÁN 65.

⁵³ VASCONCELOS E SOUSA 139.

⁵⁴ FONTES, *Paulistas* 153.

⁵⁵ 1481–1495.

⁵⁶ FONTES, *Paulistas* 153.

RIVÁLIS RENDEK

A portalegrei ház és a hieronimita rend kapcsán meg kell említeni azt a két szerzetesrendet, amelyekkel a szegény életű remeték kapcsolatba kerültek. A rendelkezésre álló anyag alapján biztosan állítható, hogy a hieronimiták és a kék kanonokok, akiknek a továbbiakban a Portugáliában elterjedt legrövidebb nevüket is – *loiók* – használjuk, meglehetősen ambivalens viszonyban álltak a szegény életűek remetéházaival.

„1436-ban Duarte király átadja a portalegrei Szent Pál-remeteséget a hieronimitáknak, hogy ott új rendházat hozzanak létre, ám a szerzetesek elhagyták a helyet, és így 1467-ben V. Alfonz király végül visszaszolgáltatja a birtokot Serra de Ossa remetéinek.”⁵⁷ Sajnos nem akadtam nyomára az eseménnyel kapcsolatos leglényegesebb kérdésekre adható pontos válasznak, nevezetesen: ki indítványozta az átadást, és végül miért hagyták el a kolostort? Párhuzamot vonva egy hasonló esettel⁵⁸ és Duarte király előbb részletesebben ismertetett rendelkezésével,⁵⁹ arra lehet következtetni, hogy maguk a házhoz tartozó remeték vagy legalább egy részük, kifejezték csatlakozási szándékukat, és felvételüket kérték a hieronimita rend kebelébe. Maga a ház közössége talán a kihálás szélére sodródott, és ezért akarhatták akár a kolostor támogatói, akár maguk a szegény életűek egy stabil, nagyobb, rendezettebb jogi háttérrel bíró rendre bízni a jövőt. Biztosat mindenesetre nem lehet megállapítani, ugyanis az 1467-es királyi rendelkezés nyomán Serra de Ossáról odaköltöztetett remeték a következő esztendőben visszaadják az uralkodónak a remeteséget.⁶⁰

A spanyol eredetű hieronimita rend két korábbi, 1400-ban Lisszabonban és környékén alapított háza mellé megszerezte az évorai Tövises Miasszonyunk kápolnáját, amely már 1412-től fennállt.⁶¹ Az új alapítást a megyéspüspök, don Vasco Perdigão pártfogolta, és III. Kallixtus pápa 1457-ben kiadott *Pia Deo* rendelkezésével hagyta jóvá.⁶² Adott tehát egy jóváhagyott, jogilag szabályozott keretekben élő szerzetesrend, jelen esetben főpásztori támogatással, és egy bizonytalan jogállású remetecsoport által birtokolt ház. Törvényszerűnek látszik, hogy az egyházmegye felelős vezetője az előbbieket támogatja, ám ez nem jelenti azt, hogy a szegény életűeket üldöznék. Csúpan előnyben részesít egy már meglévő szerzetesrendet. A hieronimiták ráadásul szintén remete gyökerű rend. Az évorai Tövises Miasszonyunk-

⁵⁷ VASCONCELOS E SOUSA 139.

⁵⁸ DA FONSECA, F., *Evora gloriosa* (Roma 1728) 374.

⁵⁹ DE SANTO ANTONIO 140. Lásd: 2. melléklet.

⁶⁰ VASCONCELOS E SOUSA 139.

⁶¹ DE OLIVEIRA SANTOS 187.

⁶² Uo.

kolostor birtokában, maguk mögött tudva a megyéspüspök támogatását, kísérletet tesznek a szegényéletűek évorai Szent Margit-házának a megszerzésére. Ezt a házat még 1385-ben alapították. „A dokumentumok megemlékeznek a remeteség 1406 körüli átépítéséről, amit Johannes Lamego és Gomes szegény életű férfiak végeztek el. 1462-ben a már említett Gomes, a ház előljárójaként a többi szegény életűre hagyja a házat, megerősítve annak Serra de Ossa fennhatósága alá tartozását, amit a ház közössége el is fogad, és a remeteséget azonnal átadják Serra de Ossa vezetőinek.”⁶³ A remeték bizonytalan jogi helyzetéről árulkodik a királyhoz 1478-ban benyújtott panasz.⁶⁴ Ugyan a szöveg kevésbé világos, mégis úgy tűnik, az adott remeteház – az évorai Szent Margit – vezetője sajátjaként kezelte a javakat, és önhatalmúlag úgy döntött, hogy a hieronimitáknak adja át a házat. Ebben a ház többi lakója minden bizonnyal nem támogatta, és megmaradtak Serra de Ossa remetéinek vezetése alatt.

Egészen más a helyzet a Rio Mourinhó-i Szent Kereszt kolostorral, ahol maguk a lakók adományozzák házukat 1478-ban az évorai Tövises Miasszonyunk hieronimita kolostorának. Ehhez megszerzik az uralkodó, V. Alfonz engedélyét és „a pápa, IV. Szixtusz *Ad ecclesiam* kezdetű jóváhagyó rendelkezését. Ám a Serra de Ossa-i remeték ugyancsak a Szentszékhez folyamodnak, és 1481-ben elérik, hogy a pápa visszavonja korábbi beleegyezését. Ezt adja tudtul a *Humilibus supplicum* bulla. Így a hieronimiták Tövises Miaszszonyunk-kolostora kénytelen volt visszaszolgáltatni ezt a remeteséget, minden hozzátartozó javaival együtt. Ez 1483-ban történt meg.”⁶⁵ Ez a remeteség folyamatosan lakott volt, és a benne élő remeték nagyon kényesen ügyeletek függetlenségük megőrzésére. Többször is sikeresen ellenálltak a Serra de Ossával való egyesítés szándékának.

A Serra de Ossa-i ház sem maradt ki a próbálkozásokból. 1476-ban az évorai hieronimita kolostorból való szerzetesek települnek be a remeték központi házába, mégpedig a megyéspüspök, don Garcia de Meneses jóváhagyó támogatása birtokában. A helyiek ellenállása miatt azonban még ugyanabban az évben távozniuk kell. 1477-ben V. Alfonz király elrendeli a javak és birtokok visszaszolgáltatását, ám véglegesen csupán II. János 1483-ban született rendelkezése ismeri el a szegény életűek jogait.⁶⁶

A hieronimitákkal szembeni viszonyt a következőképpen lehet összefoglalni. Az első, időben is különálló esemény a portalegrei remeteházat érinti, ahol nagy valószínűséggel maguk a remeték fejezték ki csatlakozási szándékukat. Ezt bizonyítja az évtizedekig fennálló birtokjogi állapot, amely csak

⁶³ VASCONCELOS E SOUSA 140.

⁶⁴ FONTES, *Cavaleiros de Cristo...* 39-61.

⁶⁵ VASCONCELOS E SOUSA 144.

⁶⁶ Uo. 134.

1467-ben szűnik meg királyi rendeletre, hiszen a helyet a szerzetesek már régebben elhagyták. „1466-ban pedig maguk a Serra de Ossában összegyűlt szegény életűek döntenek úgy, hogy kongregációba szerveződnek és Serra de Ossához csatolják a többi renházat.”⁶⁷ Ezt az új felállást, állapotot kívánja érvényesíteni a királyi rendelet, amely az üresen álló ház birtokjogát a korábbi tulajdonosokra ruházza. A hieronimita rend 1457-es évorai megtelepülésével jelentősen megváltozott a helyzet. Hangsúlyozzuk: a megyéspüspök közvetlen támogatásával nyerik el házukat. Bár az 1378-as vizitáció jegyzőkönyve elismerően nyilatkozott a szegény életűek életviteléről, és 1407-ben XII. Gergely pápa a helyi főpásztor közvetlen oltalma alá helyezte őket, úgy tűnik, mégsem olyan kedvesek az egyházmegyét 1472 és 1485 között vezető don Meneses előtt.⁶⁸ A rövid három év alatt lejátszódó események minden bizonnyal nem elvi konfliktust takarnak, hanem a birtokok hovartartozása miatt történtek. A szegény életűek legelőkelőbb fekvésű évorai házát és a két legjobban dotált remetéseget érintik. A hieronimiták egyik birtoka 1467-ben a remeték igazgatása alá került. Ez minden bizonnyal keserű szájíz hagyott maga után. Nem járhatunk messze az igazságtól, ha azt gyanítjuk, hogy az új püspök kinevezése után megragadták a lehetőséget a remeték megleckéztetésére. Azt pedig a legteljesebb biztonsággal lehet állítani, hogy a megyéspüspök a hieronimitákat is, és letelepedésüket is támogatta, míg ilyen információnak a remetékkel kapcsolatban sehol nem bukkantunk nyomára a XVI. század elejéig tartó időszakban.

A másik közösség a *loiók*, vagyis Evangelista Szent János Kanonokjai, rövidebben a kék kanonokok rendje.⁶⁹ A rend protektorának, don Vasco Perdigão püspöknek Évora-ba helyezésével⁷⁰ felmerült egy kolostor alapításának a terve a székvárosban, de ez csak évtizedek múlva, 1485-ben⁷¹ valósult meg. A rend a többi szabályozott papi közösséghez hasonló státútumokat követett, és magasan képzett tagjai révén hamar nagy tekintélyre és társadalmi presztízsrre tett szert. A tekintély és a rendezett jogi helyzet, mellyel a *loiók* rendelkeztek, minden bizonnyal nagyon vonzó volt jó néhány szegény életű számára is.

Erre enged következtetni az évorai Szent Margit-ház vezetőjének, Gomesnek a viselkedése, aki levelet írt Johannes mesternek, a *loiók* főnökének. Ebben a levélben, amelyet halálához közeledve fogalmaz, kifejti, hogy minden szerzetesi törekvés gyökere az engedelmisségi fogadalom, amelyet test-

⁶⁷ FONTES, *Paulistas* 153.

⁶⁸ FONTES, *Cavaleiros de Cristo...* 39-61.

⁶⁹ Congregatio canonicorum saecularium S. Ioannis Evangelistae. 1420-ban alapította Lisszabon közelében Johannes Vincent egyetemi professzor és két társa, Martinus Lourenço és Alfonso Nogueira. Az udvar előtt jelentős befolyással bírtak.

⁷⁰ PINA, I. C., *Loios*, in *Dicionário histórico das Ordens...* 211-213.

⁷¹ DE OLIVEIRA SANTOS 194.

véréivel egyetértésben a Johannes mester által kormányzott rend keretei között akar letenni, és házáat a továbbiakban a *loiók* kötelékében kívánja tudni. Ezt az ajánlatot Johannes mester elfogadta, és 1460-ban⁷² oklevélben egyesítette a Szent Margit-konventet és a magáét, az évorai ház új előljárójává pedig P. Johannes Arrudát nevezte ki. Am ő azt tapasztalta, hogy a szegény életűek nem vezetik be házukban a kanonokok szabályait, és nem kívánnak alkalmazkodni az új életmódhoz. Ezért úgy döntött, hogy felmondja az uniót, és erről oklevelet állíttatott ki 1460. december 24-én, majd visszatért eredeti konventjébe.⁷³ Ez a kísérlet nagyon hasonlít a portalegrei esethez, amikor a szegény életűek a hieronimitákhoz akarták annectálni házukat, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy ez a kísérlet sokkal gyorsabban véget ért. Minden valószínűség szerint mégsem volt olyan nagy a testvéri egyetértés a házon belül a csatlakozást illetően, amint azt a levélíró Gomes állította. A *loiókkal* való érintkezés emléke, hogy a házak előljáróját rektor-nak, a rend főelőljáróját pedig rektor generálisnak nevezték a későbbiekben.⁷⁴

ÖSSZEFOGLALÁS

Az ismertetett királyi ítéletek, beavatkozások során feltáruló folyamatban a renddé szerveződés egyes állomásai jól megkülönböztethetőek. Ebben első az adott remeteség szerény anyagi javakkal történő ellátása és a helyi vezető réteg pártfogásának megmutatkozása. A második lépésnek tekinthető az egyes előkelő származású, remek kapcsolatrendszerrel bíró remeték működése és folyamatos erőfeszítéseik az uralkodó pártfogásának, illetve kiváltásoknak a megszerzésére. A következő lépést annak a kívülről támasztott igénynek való megfelelni akarás jelentette, amely a házak egymással való szorosabb kapcsolatára irányult. A végső lökést – a bírók személyének újbóli kijelölését követően – az új uralkodó trónra lépésének második évében a tartományfőnököt választó káptalan összehívása adta. Az események hátterében egy folyamatosan fennálló uralkodói támogatás érzékelhető, amelyet a főkegyúri jog gyakorlásaként lehet értelmezni. Feltűnő a helyi főpásztor érdemi közreműködésének folyamatos hiánya.

A XVIII. századi pálos rendtörténetírás szilárd tényként kezeli a magyar és portugál pálosok XVI. századi unióját.⁷⁵ Erről a kérdésről bővebb infor-

⁷² DA FONSECA 376.

⁷³ Uo.

⁷⁴ ZBUDNIEWEK 283-317.

⁷⁵ VASCONCELOS E SOUSA 130.

mációt közöl a *Magyar és portugál pálosok egyesülése a XVI. században* című tanulmány.⁷⁶

1. MELLÉKLET

„Alentejo megyéjében tisztességes módon és ahogy illik, úgy élnek ezek a szegény remeték, akik továbbra is a következőkben felsorolt helyeken és kápolnában laknak, tudni illik:

a Serrán laktak Joham Fernandez és Pero Meirinho és Joham Cepelheyro Fernando Barca Rotából, és Joham Fernandez, aki Joham de Évora szolgája, és Joham de Lagos és Alvaro, akik közül négyen a hegyek között laknak, ahogyan azt nekik parancsoltam Pápa urunk mondása szerint.

Valamint Montemayor o Novóban laknak Gonçalo és Thome és Joham Preto és Lopo szegény remeték, egy, a mondott helységtől mintegy fél mérföldre levő helyen. Valamint egyéb mondott szegények laknak egy, a Cabeça de Vide közelében fekvő kápolnában, akiknek Gonçalo de Beyra és Joham Espartim a nevük. Valamint Arrayolos közelében egy kápolnában laknak Martim Ovelheiro. Valamint São Domingos da Brunhedában lakik Goterre. Valamint azok, akik Serpa erdejében élnek, Martim Velho.

Ilyetén módon tehát úgy találjuk a kivizsgálás és felkutatás révén, hogy mind a fent említett szegény remeték, együtt és külön-külön a fenti felsorolt helyeken és kápolnában elvonultan és tisztességes módon élnek. És úgy élik életüket, mint Istennek szolgáló szegény remeték, oly módon, ahogy illik. És mindannyian igaz keresztények, akik valóban a mi katolikus hitünket hiszik és vallják, úgy, ahogyan azt a mi Anyaszentegyházunk tanítja és vallja, és amihez sem javítás, sem újítás nem fér.

Így tehát a mondott Pápa urunk által ránk ruházott apostoli hatalommal írásban kinyilvánítjuk, hogy a mondott szegény remeték, akik kápolnában és puszta helyeken élnek, mind együtt és egyenként is, jól és tisztességgel élnek, példaszerűen élik életüket Isten szolgálatában, ahogy illik, és amilyen formában kell. Ezért az ő életvitelükben senki, sem püspök, prelátus vagy egyéb, alacsonyabb rangú személy nem kell őket megzavarja, akadályozza vagy zaklassa, ahogyan azt az említett levelében fentebb mondott Pápa urunk is megírta.”⁷⁷

⁷⁶ HESZ Á. A. OSP, *Magyar és portugál pálosok egyesülése a XVI. században*, in *Magyar Sion* XII (2018) 2/205-223.

⁷⁷ FRANCO 53.

2. MELLÉKLET

„Mi, Isten kegyelméből Portugália királya, tudatjuk mindazokkal, akik ezt az okmányt látják, hogy Serra de Ossa szegényei és a Montmoro-Novo melletti Rio Mourinho szegényei közt vita támadt bizonyos dolgok miatt: az iránnyítás, a fennhatóság és a jogkör kérdésében, mely Rio Mourinho felett adattott, és ami miatt mindezek a szegények levelet írtak nekünk és Mem de Siabra szintén, aki a mondott Rio Mourinhót építtette; hogy bármi is legyen végzésünk és parancsunk ez ügyben, ők azt elfogadni és követni készek, és egymás közt többet nem vetekednek, sem nem panaszkodnak egymás ellen. És Mi, látván és megértvén az ő kérésüket, úgy döntünk és azt parancsoljuk, hogy ettől kezdve a mondott Rio Mourinhóban most és jövőben élő szegények mentek legyenek minden felettük gyakorolt jogtól, vagy hatalomtól, kivéve, ha ők együtt vagy bármelyikük személy szerint olyan dolgot tenne, amely nem való, és kiigazításra, megrovásra és irányításra szorul: úgy parancsoljuk, hogy a Serra de Ossa szegényei akkor odamehessenek és kiigazíthatassák, és úgy rendelkezhessenek felettük, ahogyan az Isten nagyobb dicsőségére van, stb. A Király parancsára, Lisszabonban, 1437. június 12-én.”⁷⁸

---

⁷⁸ DE SANTO ANTONIO 140-141.

◆◆◆ KOVÁCS ESZTER

„A mélyen tisztelt rendek miatt szét vagyunk szórva, mint az eltévedt bárányok.”

Rumer Gergely jezsuita tartományfőnök gondolatai az 1618-as prágai rendi felkelésről*

Rumer Gergely, az önálló cseh jezsuita rendtartomány első provinciálisa a kevésbé ismert magyarországi jezsuiták közé tartozik, pedig korának igen fontos egyházi személyisége volt,¹ csendes tudós ember, a héber és más bibliai nyelvek szakértője, a Káldi-féle bibliafordítás egyik lektora. A grazi egyetem fiatal tanáraként kötött szoros barátságot az akkori stájer főherceggel, a későbbi II. Ferdinánd császárral és édesanyjával, Mária főhercegnővel, akinek temetésén Wilhelm Lamormaini és Pedro Jimenez jezsuitákkal közösen ő mondta a gyászbeszédet.² Talán ennek a barátságnak is köszönheti, hogy 1613-ban az olmützi akadémia rektora lett. Olmützi évei nem a békés töltekezés jegyében teltek, inkább tanulóéveknek tekinthetők későbbi tartományfőnöki feladataihoz. Rektorsága alatt zajlott az egyetem történetének legnagyobb diáklázadása, amelyet végül csak uralkodói segítséggel sikerült lecsendesíteni. A lázadásért és a közben elszenvedett sérelmekért a diákok, az egyetem vezetői, František Ditrichštejn (Franz von Dietrichstein) olmützi püspök és a város polgárai egyaránt a gyengekezűnek tartott Rumert okolták.³

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Elhangzott a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány és az ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék által szervezett „Slavata Vilém ellen, Martiniczi Borzita Jaroslavu ellen... törvény szerint cselekedtünk... az régi szokás szerint, az ablakról levetettük.» Előadások a prágai rendi felkelés 400. évfordulója alkalmából” című konferencián 2018. december 3-án.

¹ Kovács Eszter, *Gregor Rumer – prvý provinciál českej provincie Spoločnost Ježišovej*, in *Viera a život XXIV* (2014) 6/8-68.

² A gyászbeszéd szövege nyomtatásban is megjelent: *Parentalia Serenissimae Principi ac Dominae D. Mariae Archiducis Austriae* (Graeci 1608).

³ Kovács Eszter, *Rumer Gergely olmützi rektori évei (1613–1618)*, in *Magyar Sion X* (2016) 1/135-139.

Mikor 1618-ban felmentették rektori teendői alól, és március 23-án a jezsuita generális, Mutio Vitelleschi az ausztriai jezsuita provincia vezetésével bízta meg,⁴ még nem sejtette, hogy hamarosan egy sokkal jelentősebb konfliktus közepén találja magát. Tartományfőnökként feladatai közé tartozott a rendházak évenkénti meglátogatása, ellenőrzése. Ennek a kötelességének eleget téve érkezett 1618. május 23-a délután Prágába.⁵

Csehországban ekkoriban kiéleződött az ellentét a katolikus uralkodóház és a zömében protestáns cseh nemesség és polgárság között. 1617-ben II. Mátyás helyett II. Ferdinánd néven a stájer főherceg lett a cseh király. Megkoronázásának feltételeként elfogadta, hogy tiszteletben tartja a cseh rendek ősi szabadságjogait, de II. Rudolf 1609-es törvényét, amely biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlását a cseh korona országaiban, nem erősítette meg, sőt rendeleteivel korlátozta gyülekezési szabadságukat. Újabb feszültségeket szült, hogy Ferdinánd Brumovban és Hrobban bezáratta a katolikus egyházi birtokokon épült protestáns templomokat. 1618. május 23-án protestáns nemesekből álló bizottság ment Prágába, hogy a császári helytartóktól, Vilém Slavatától és Jaroslav Martinctól kényszerítse ki sérelmeik orvoslását, de a velük való tárgyalás nem vezetett eredményre, ezért a két helytartót írnokukkal együtt elítélték, és kidobták őket a prágai vár ablakából, amit csodával határos módon túléltek.⁶ Ezzel az eseménnyel kezdődött a harmincéves háború, amelybe szinte minden európai ország bekapcsolódott.

Dél körül Mathias Thurn a felkelés vezetője beszélt a néphez, és megígérte, hogy a két helytartóhoz hasonlóan mindenki bűnhődni fog, akinek köze volt a protestánsok elnyomásához. Külön kiemelte, hogy a jezsuitákat mint a császár rossz tanácsadóit meg kell büntetni.⁷ Ebben a helyzetben érkezett meg váratlanul, délután négykor, a prágai kollégiumba Rumer Gergely. Miután értesült az eseményekről nyolc órára tárgyalásra hívta a rendek képviselőit, ők azonban ettől elzárkóztak. Látva, hogy a megegyezésre kevés az esély, tizenkét társát világi ruhában elküldte a kollégiumból, hogy hírt vigyenek a többi kollégiumba a prágai eseményekről.⁸ Diákjaikat is hazaküldték, mert a botokkal és fáklyákkal felfegyverzett tömeg a kollégiumot fenyegette.⁹ A katolikus nemesektől próbáltak segítséget kérni, de ekkor már ők

⁴ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I. (1555–1773)* I–XI (ed. Ladislaus Lukács; Roma 1978–1995) I, 770.

⁵ SCHMIDL, Joannes, *Historia Societatis Iesu provinciae Bohemiae* III (Pragae 1754) 101.

⁶ BÍLEK, Václav Tomáš, *Dějiny Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec v zemích království českého zvláště* (Praha 1896) 413.

⁷ KROESS, Alois, *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu* I–II (Wien 1910–1938) I, 918.

⁸ Uo. 918–919.

⁹ SCHMIDL III, 98–99.

sem voltak abban a helyzetben, hogy segíteni tudjanak. Látva, hogy nincs más megoldás, Mathias Thurnhoz fordultak, de ő is visszautasította segélykérésüket.¹⁰

Május 25-én a rendek harminctagú direktóriumot bíztak meg az irányítással. Ezen a napon Rumer Gergely titokban néhány társával együtt elhagyta a kollégiumot és Chomutovba ment.¹¹ A kollégiumban maradó harminc jezsuitát a direktórium június 1-jén levélben felszólította, hagyják el a Cseh Királyság területét. Száműzetésüket azzal indokolták, hogy ők szítottak vizslyt Csehország lakosai közt, valamint a cseh nép ellen fordították a katolikus nemeseket és az udvart.¹² Egy hetet adtak nekik, hogy felkészüljenek az útra.¹³ Rumer Gergely június 2-án titokban visszatért Chomutovból Prágába, de miután értesült az eseményekről, úgy döntött, nem megy be a városba. Követek útján arra utasította a rektort, készüljenek fel, hogy valószínűleg el kell hagyniuk a kollégiumot, majd továbbutazott.¹⁴ A rektor még próbált egyezkedni a rendekkel, de a megbékélésre nem volt semmi esély. Június 7-én a direktórium ismét távozásra szólította fel a jezsuitákat, és súlyos büntetéseket helyezett kilátásba, ha ellenszegülnének.¹⁵ Ekkor elhagyták Prágát, a rendházat pedig a cseh rendek azonnal birtokba vették.¹⁶

A vidéki városokat csak később érte el a felkelés. Český Krumlovban június 6-án hirdették ki a direktórium határozatát. A helyi jezsuiták már korábban hírt kaptak a felkelésről, így fontosabb irataikat és értékeiket még időben Passaubába szállították.¹⁷ Június 7-én eladták addig begyűjtött terményeiket és borukat, hogy legyen pénzük az útra, majd másnap elhagyták a várost. Távozásuk után a katonaság és a város lakosai a rendházat feldúlták és kirabolták.¹⁸ Jindřichův Hradecből már június 6-án kiköltöztek, Chomutovból néhány jezsuita még a dekrétum kihirdetése előtt távozott, Rumer Gergely felszólításának eleget téve. A dekrétum közzététele után a többiek is elhagyták a rendházat, amit a lakosság rögtön utána feldúlt. A legnagyobb kárt Kladskóban okozta a feldühödött tömeg, amely értesülve a direktórium határozatairól, június 13-án a rendházhoz vonult, a jezsuitákat elűzte, a rendházat pedig nemcsak kirabolta, hanem fel is gyújtotta.¹⁹

¹⁰ Uo. 99.

¹¹ Uo. 103.

¹² KOVÁCS Eszter, *A jezsuita rend Csehországból való elűzését értékelő iratok 1618–1619-ből*, in *Magyar Könyvszemle* (2010) 1/66–80.

¹³ SCHMIDL III, 104–105.

¹⁴ KRÖESS I, 927.

¹⁵ SCHMIDL III, 108.

¹⁶ KOVÁCS Eszter, *„Légy cseheknek pártfogója, magyaroknak szószólója...” Cseh–magyar jezsuita összefüggések a kezdetektől 1773-ig* (Budapest 2015) 51–52.

¹⁷ SCHMIDL III, 115.

¹⁸ BÍLEK 420.

¹⁹ Uo. 420–421.

Rumer Gergely 1618. június 19-én Passauból levelet írt Wilhelm Lamormaininak, a grazi egyetem rektorának, melyben a rendházba menekült cseh jezsuitákkal kapcsolatban adott néhány utasítást. A levél elején röviden beszámolt a csehországi helyzetről, majd pár mondatban leírta a saját véleményét is a felkelésről:

„Június 11-én kelt levelét megkaptam. (...) Semmi más iratot erről az ügyről nem kaptam, mert a cseh kollégiumokból ki kellett költöznünk. Önben van kezdetől a reményünk, hogy lenne-e néhány megüresedett hely ezen kollégiumok lakói számára. Tudomásomra jutott, hogy katonákat toboroznak Ófelsége részére a csehek ellen. Ha ebből a háborús helyzet áll elő, amit én remélek, félek, nehogy úgy járjunk, mint Velenében. A rendek biztosan nem fogadnak el minket másképp, mint erőszak árán. Elküldöm Önnek a dekrétum szó szerinti fordítását cseh nyelvből. Ezt küldték el az összes cseh kollégiumnak. Istenem, adj vezetőinknek bölcs értelmet: soha nem volt még jobb alkalom, mint most arra, hogy visszavonjuk a csehek privilégiumait, amelyek a vallás kárára vannak, és a felséglevelet,²⁰ és visszaszerezjük a diplomákat. (...) Azoknak számáról, akiket Önökhöz szeretnénk küldeni, semmi biztosat nem tudok a háború és az idő rövidege miatt. A mélyen tisztelt rendek miatt szét vagyunk szórva, mint az eltévedt bárányok. Sokakról nem tudok semmit, Chomutovból még mindig nincsenek hírek. (...) Említettem a prágai rektor atya előtt, hogy a teológushallgatókat Grazba fogom küldeni, (...) fogadja őket szeretettel (...).”²¹

A levél hangulata meglehetősen borúlátó. Mivel minden erre irányuló kísérlet eredménytelen volt, Rumer békés úton nem látott esélyt a megegyezésre.

A protestáns felkelők még 1618. május 25-én kiadtak egy kisebb írást német és cseh nyelven, hogy tudassák a világgal, miért fogtak fegyvert.²² Ez ebben az évben megjelent Debrecenben magyarul is.²³ Itt még nincs szó arról, hogy szakítani akarnak a Habsburg-házzal, sőt a törvényes császártól (II. Mátyás) várnak segítséget, és teljes mértékben a jezsuitákat teszik felelőssé a kialakult helyzetért. Azzal vádolták őket, hogy viszályt szítottak az

²⁰ II. Rudolf vallásszabadságot biztosító felséglevele (Rudolfüv Majestát) 1609.

²¹ *Druhá Apologie, stawűw králowstvi českého tělo a krev Pána Ježíše Krista pod oboji přijímajících* (Praha 1618). Rumer levele: VVV_{4r}-VVW_{1v} (Kovács E. fordítása); lásd még: KOVÁCS, Gregor Rumer... 61.

²² *Apologia, oder eintschuldigungsschrift, aus was für undermeindlichen Erfachen alla drei Stände des löblichen Königreiches Bohaim sub utraque ein Defension werek anstellen müssen* (Praha 1618).

²³ *Apologia, az az mentsegre valo iras tudni illik, micsoda el tavoztathatatlan okokbol kenszeritetenek Cseh orszagnak mind harom statusi, kik az Ur vacsorajat mind az ket szín alatt veszik, magok oltalmaert hadat fogadni. Az pragai nemet nyelven (Velezlavi Samuel által) nyomtatott exemplarbol magyar nyelvre forditatot.* (Debrecen 1618).

uralkodó és a cseh nép közt, és arra biztatták az uralkodót, hogy vegye semmibe Rudolf 1609-es felséglevelét. Mivel a rendi felkelők propagandája a jezsuitákat nevezte meg bűnbakként, kezdettől nem volt esély a megegyezésre. Rumer Gergely levele így az események alakulását nem befolyásolhatta, mégis olaj volt a tűzre, a jezsuita rend ellen írott protestáns vádiratokban központi szerepet kapott a fent idézett pár sor.

1618-ban megjelent egy nagyobb terjedelmű protestáns védekező irat cseh nyelven, amit később más nyelvekre is lefordítottak. Ez a kötet két részből áll. Az első rész leírja, miért fogtak fegyvert a protestáns rendek, a második cseh nyelven közli azokat a dokumentumokat, amelyekre az első rész hivatkozott. A kötet szerzője néhány jezsuitát név szerint is kiemelt azok közül, akiket szerinte személyes felelősség terhel a felkelés kirobbanása miatt. Itt többek közt Rumer Gergelyt is megnevezi, a második részben pedig cseh fordításban közli az említett levelet.²⁴

A jezsuiták kiűzése után, 1618. augusztus 28-án a direktorok újabb dokumentumot állítottak ki, melyben válaszul a császár számonkérő levelére tételesen összegyűjtötték a jezsuiták ellen felhozott vádakát:²⁵ a császárok akaratával szembeszállva a protestánsok ellen hangolták a katolikusokat, eretneknek nevezték a két szín alatt áldozókat (utraquisták),²⁶ Rudolf felséglevelét nem fogadták el, mivel azt a pápa nem erősítette meg, a császári udvarban rossz hírért keltették Csehországnak, és a rendek engedélye nélkül telepedtek le Prágában. Azt is felróják nekik, hogy egyetemalapításukkal veszélyeztették IV. Károly egyetemének létét, hiszen egy városban nem lehet két egyetem. Végül itt is felelmegetik Rumer levelét, amely szerintük bizonyíték arra, hogy a jezsuiták kezdettől fogva erőszakkal akarták érvényesíteni jogaikat.²⁷

Az utraquisták vádirataira nem sokkal később megszülettek az első katolikus válaszok. Közülük a legismertebb Adam Tanner *Apologia pro Societate Iesu* című könyve, amelyben a június 9-én kiadott nyílt levél vádjaira reagál.²⁸ Ebben Rumert személy szerint nem támadták, így Tanner sem említi védőiratában. Az augusztus 28-i dekrétum vádjaira, ami már Rumert is érin-

²⁴ Lásd: 21. jegyzet.

²⁵ BÍLEK 427-428.

²⁶ Az utraquista egyház egyházfegyelmi kérdésekben (cseh nyelv liturgikus használata, laikus kehely, világiak prédikátori tevékenysége stb.) tért el a katoliktól. A 15. század végén és a 16. század elején több (sikertelen) kísérlet is volt az egyesülésre. KALOUS, Antonín, *Tárgyalások az utraquisták és a római egyház egyesüléséről: A kiegyezés politikája, in Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok* (szerk. F. Romhányi Beatrix, Kendeffy Gábor; Budapest 2009) 154-163.

²⁷ BÍLEK 428-429.

²⁸ TANNER, Adam, *Apologia ab uno Societate Iesu composita, pro eadem Societate ex Bohemiae Regno ab eiusdem Regni statibus religionis sub utraque publico decreto immerito proscripta* (Viennae 1619).

tette, a rendek által elítélt és megtámadott császári helytartók egyike, Vilém Slavata reagált. Slavata három hibára hívja fel a figyelmet: Rumer Gergely nem volt akkor passauai rektor, a levélből nem lehet arra következtetni, hogy háborúra biztatott volna bárkit is, végül ez a levél nem is lehetett oka a felkelésnek, hiszen jóval később keletkezett. Megjegyzi még, hogy a felkelők fogtak fegyvert először, így nem vádolhatnak másokat azzal, hogy háborút kezdeményeztek.²⁹

1618. október 26-án Rómában Rumer volt tanítványa, Reinerus Reineccius, az ingolstadtai egyetem teológiatanára rövid füzetben latinul közölte a híressé vált levelet, és pár oldalas kommentárt fűzött hozzá egykori tanára védelmében. Szenvedélyesen kikel az „utraquisták hazugságai” ellen, akik azt akarják elhitetni a világgal, hogy a jezsuiták a béke akadályai.³⁰

Rumer Gergely reálisan látta a helyzetet. A jezsuiták és a rendek meg egyezésére a felkelés kirobbanása után már nem volt semmi esély. A felkelők kezdetben nem akartak egyértelműen szembefordulni az uralkodóval, ezért a „király rossz tanácsadóit”, a jezsuitákat nevezték meg legfőbb ellenségként. A protestáns röpiratok is azt hirdették, hogy minden vallásszabadságot érintő sérelem mögött a jezsuiták állnak, akik kezdettől fogva a cseh nép ellenségei voltak, és a cseh nép ellen hangolták a királyt. Az iratok hangvételéből látszik, hogy a rendek eleve kizárták a jezsuitákkal való meg egyezés lehetőségét.

1619. május 8-án Morvaországban is kihirdették a jezsuiták kitiltását tartalmazó dekrétumot. Az atyák május 11-én elhagyták Brünnt, 14-én Olmütztöt, ahonnan néhányan már a dekrétum kihirdetése előtt elmenekültek.³¹ Az elűzött jezsuiták az osztrák tartományokba mentek, és ott várták ki a felkelés végét. A cseh rendek fehérhegyi veresége (1620. november 8.) után a jezsuiták visszatérhettek Csehországba, visszakapták elkobzott javaikat, és folytathatták munkájukat.

²⁹ SCHMIDL III, 144. Lásd még: KOVÁCS, *A jezsuita rend Csehországból való elűzését értékelő iratok...* 76-77.

³⁰ REUNECCIUS, Reinerus, *Tuba Pacis hoc est! Pia meditatio et consultatio reverendi Patris in Christo Gregorii Rumeri, Societatis Jesu Collegii Passaviensis rectoris magnifici et dignissimi. De motibus bohemicis, ob religionem excitatis, legitime componendis. Opposita calumniis Utraquistarum in Regno Bohemiae degentium! qui irrito conatu, universo terrarum orbi, persuadere student, Jesuitas, publicae pacis esse perturbatores.* (Roma 1618).

³¹ BÍLEK 421.

◆◆◆ NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

 Száztíz éve született Zágon József apostoli vizitátor

A nyugati emigráció egyik legjelentősebb vezetőjének, Zágon Józsefnek életrajzát, aki 1909. november 2-án született Aggostyánban, nemrég közreadtuk.¹ Irathagyatékát, amely tanúja annak a hatalmas munkának, amit a nyugati emigráns magyarságért végzett, a Szent István Alapítvány levéltára őrzi, az az alapítvány, amelynek létrehozója és első elnöke volt.² E tanulmányban néhány újabb dokumentum és irathagyaték alapján részletesebben bemutatjuk 1950–1952 között végzett apostoli vizitatori tevékenységét kiegészítve ezzel azt, amit életrajzában már megírtunk.

Zágon József, miután 1949. január 6-án elhagyta Magyarországot,³ az emigrációban szerzett tapasztalatairól március 30-i keltezéssel Innsbruckban nyolccoldalas összefoglaló jelentést készített, amelyet kanonok, irodaigazgatóként írt alá.⁴ Ebben értékelte a németországi emigrációt és saját helyzetét. A dokumentum felfedi emigrálásának tényleges okát is. 1948 decemberének első felében az esztergomi főegyházmegyes Dér (Demel) Ivántól, akit 1947-ben Mindszenty József bíboros bízott meg a menekült magyarok érdekeinek képviselésével, két személy – Geraldina nővér⁵ és Endrédy Vendel zirci apát

¹ NÉMETH László Imre, *Mons. József Zágon (1909–1975)*, in *Figure, Liturgia e Culto, Arte. Ricerche dall'Archivio della Basilica Papale di Santa Maria Maggiore* (a cura di Mons. Michal Jagosz; Roma 2011) 119–160, 375–380 és NÉMETH László Imre, *Zágon József (1909–1975)*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (a továbbiakban: MÉV) 24 (2012) 3–4/39–78.

² NÉMETH László Imre, *A római Szent István Alapítvány 50 éve* (Budapest 2015). Levéltári anyagának jelzete: SZIA-Zágon.

³ NÉMETH, *Zágon...* 42.

⁴ SZIA-Zágon 37.19.

⁵ Dér Ivánt az Esztergomi Főegyházmegyében szentelték pappá. 1945-ben emigrált. Később a Bécsi Főegyházmegye papja lett. BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006* (Budapest 2008) 153. Galavits Rozália Geraldina (1909–1989) szerzetesnővér az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjában, középiskolai tanár, az iskolák államosításáig Budapesten, a Szent Margit Leánygimnáziumban tanított. DIÓS István – VICZIÁN János, *Előttünk jártak a hitben. 1945–2010 között elhunyt kedvesnővéreink mintegy 400 életrajza* (Budapest 2014) 164. Zágon Józseffel együtt hagyta el az országot. A Rómában élő Jakabfy Éva szóbeli közlése, akinek Budapesten tanára volt. Zágon később is kapcsolatban volt

– útján azt az üzenetet kapta, hogy vegye át a németországi delegatúra vezetését. Endrédy apát ezt 1948. december 20-án Mindszenty bíborossal is megbeszélte, aki egyetértését fejezte ki. Zágon tehát nemcsak személye veszélyeztetése miatt emigrált, ahogy ezt korábban feltételeztük,⁶ hanem azért, mert küldetése volt, amelyre a bíboros áldását adta. Bécsbe érkezve Dér Ivántól megkapta a Németországba szóló kinevezését, ahová január 31-én utazott el. Münchenben, a püspökségen találkozott Johann Neuhausler segédpüspökkel. Más forrásokból ismert, hogy március 2-án, hamvazószerdán, Münchenben előadást tartott a magyarországi viszonyokról és az egyházellenes hajszáról. Pár nap múlva, március 8-án ugyanerről a témáról Landshutban beszélt, ott, ahol a Vatikán azokban az években a németországi és az ausztriai magyar menekülteket segítő központot működtette.⁷ Itt találkozott a váci egyházmegye Kótai Zoltánnal, aki 1946. január 18-tól vezette a magyar delegatúrát.⁸ Megbeszéléseit sommásan így értékelte: zsákutcába futott. Zavaros helyzetet talált, ezért küldetésének nem tudott érvényt szerezni. Jelentését, amelyet nagy valószínűséggel Dér Ivánnak küldhetett el, ezekkel a gondolatokkal zárta: „Ha valaki megfelelő erkölcsi súllyal kezébe tudná venni a németországi ügyeket, lehetne még valamit elérni. (...) természetesen egyéni adottságok mellett hivatalos hatalom is kell. Ezt legbiztosabban és leghatékonyabban a Vatikán adhatná olyan személyiségnek, mely az egész magyar emigrációt képviselhetné.”

Zágon az 1950-es év elején Salzburgban és Muttersben lakott.⁹ A maga számára azonban nem látott más megoldást, mint hogy kivándoroljon Amerikába. Ajánlólevelet, befogadó nyilatkozatot kért, és megszerezte a vízumot.¹⁰ A kivándorlására mégsem került sor, mert 1950. július 12-én XII. Piusz pápa a magyar püspökök megkérdezését követően kinevezte apostoli vizitátornak.¹¹ Megvalósult az, amit jelentésében megfogalmazott: a magyar emigrációnak lett vatikáni megbízatással felhatalmazott képviselője az ő személyében. Ez azt jelentette, hogy minden gond a nyakába szakadt. Nagy

vele. Levelezésük: SZIA-Zágon 8.31 – 1953. augusztus 11. – 1962. március 5.

⁶ NÉMETH, *A római...* 22.

⁷ CSERHÁTI Ferenc, *Magyarok a bajor fővárosban* (Budapest 2016) 54-55.

⁸ CSERHÁTI Ferenc, *Vatikáni megbízottak a külföldi magyar lelkipásztori szolgálatban 1945–2006* (Budapest 2009) 15 és 19-20.

⁹ Utazási okmányán, amelyet 1950. június 1-jén állítottak ki, a lakcíme Salzburg, Mönnchsberg 24, a hó 12-én kiállított tartózkodási engedélyén a lakcíme Mutters. SZIA-Zágon 55.20-21.

¹⁰ SZIA-Zágon 55.17-19. Az iratok 1950 februárjában keltek.

¹¹ NÉMETH, *Zágon...* 43. A kinevező irat: SZIA-Zágon 55.22. Az államtitkárság 1950. szeptember 22-én értesítette arról, hogy megbízatását kiterjesztették Belgiumra, Franciaországra és Hollandiára, SZIA-Zágon 37.17. Vö. ANONIM, *A magyar katolikus világ hírei: Zágon kanonok a külföldön élő magyar papok apostoli vizitátora*, in *Katolikus Szemle* (a továbbiakban: KSZ) 2 (1950) 2/88-91.

lendülettel és energiával látott munkához. Arra törekedett, hogy kezébe vegye a dolgok irányítását. Csak néhány jellemző lépését említjük.

Az esztergomi főegyházmegyés Jaszovszky József innsbrucki magyar lelkésznek, aki a teológiát Bécsben, a Pázmáneum növendékeként végezte, és 1948-ban emigrált Magyarországról, a következőket írta:¹² „Felkérem Főtitelendőségedet, hogy a vezetése alatt álló intézmények: egyházközség, iskola, internátus elszámolásait az elmúlt nyolc hónapról, valamint ezeknek az intézményeknek költségvetését az év hátralévő idejére hozzám felterjeszteni szíveskedjék.”

A Welsben élő Jánosi József jezsuita professzort pedig, aki 1949. február 2-án emigrált Szegedről, ahol a rendi főiskolán filozófiát és vallásbölcseletet tanított, az alábbiakra kérte fel:¹³ „Feladata az volna, hogy a magyar és külföldi sajtótermékeket, világnézeti irodalmat figyelemmel kísérje, az itthoni egyházra vonatkozó közleményeket, világnézeti anyagot rendszerbe foglalja, olasz vagy német nyelvre lefordítsa, hogy az illetékes fórumokat megfelelően tájékoztathassam.”

Igyekezett tehát ellenőrzése alá vonni a hozzá tartozó egyházi intézményeket, és feladata végzéséhez munkatársakat keresett. Rómában 1950. augusztus 30-án Tomek Vince piarista generálisnak, Békés Gellért bencés, Füz Balázs ciszterci, Tőreki Ödön jezsuita és egy László keresztnevet viselő szervita atyának azonos tartalmú levelet küldött.¹⁴ Együttműködésüket kérte ahhoz, hogy a Vatikán és a médiumok egységes és hiteles információkat kapjanak, elkerülve az egymásnak ellentmondó híreket és értelmezéseket. Ennek érdekében kérte, hogy értesüléseiket a továbbiakban vele közöljék, és ne közvetlenül a Vatikánnal, mint ahogy addig tették. Azt tervezte, hogy a Vatikánt hetente ő fogja tájékoztatni. Másnap, 1950. szeptember 1-jén Rómából körlevelet írt az emigrációban élő magyar papoknak és szerzetesek-

¹² Zágón Jaszovszky Józsefnek: SZIA-Zágón 13.5. – Róma vagy Innsbruck, 1950. augusztus 14. BEKE, *Az Esztergomi...* 311; MIKLÓSHÁZY Attila SJ, *Római katolikus magyar lelképásztorokadás Ausztriában*, in MEV 25 (2013) 1-2/158-159, csak az innsbrucki magyar iskola vezetésével kapcsolatban tesz róla említést.

¹³ Zágón Jánosi Józsefnek: SZIA-Zágón 13.9. – Róma vagy Innsbruck, 1950. augusztus 26. Ausztriába Brankovics Istvánnal és Blaskó Máriával együtt érkezett. 1951–1954 között a Szabad Európa Rádió (SZER) katolikus műsorainak szerkesztője volt. VICZIÁN János, *Jánosi József SJ*, in *Magyar Katolikus Lexikon V* (Budapest 2000) 657-658. Életpályája 1949-ig: BIKFALVY Géza, *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003* (METEM Könyvek 53) (Budapest 2007) 104.

¹⁴ A levelek fogalmazványa: SZIA-Zágón 37.17. – Róma, 1950. augusztus 30. A címzettek római tartózkodásának kezdete: Tomek Vince SchP – 1948, LÉH István SchP – KOLTAI András, *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997* (METEM Könyvek 21) (Budapest 1998) 390; Békés Gellért OSB – 1946, SOMORJAI Ádám OSB, *Békés Gellért OSB emlékeiből. Száz éve született Békés Gellért bencés atya, a Sapientia Főiskola egyik szellemi atyja*, in *Sapientiana* 7 (2014) 2/114-119; Füz Balázs OCist – 1947, NÉMETH, *A római...* 38; Tőreki Ödön SJ – 1951, BIKFALVY 233.

nek.¹⁵ Megköszönte elődei munkáját, és tudatta a papsággal, hogy minden külföldön élő katolikus magyar pap, aki nincs inkardinálva valamely külföldi egyházmegyébe, az ő joghatósága alá tartozik, ugyanígy a lelkipásztorkodásban dolgozó szerzetesek is.¹⁶ Fontosnak ítélte nyilvántartások készítését, ezért a lelkipásztoroknak személyi űrlapot mellékelte a körlevélhez, a lelkészeknek kérdőívet a lelkipásztori helyzetről, és arra buzdított, hogy a lelkipásztorok a hívekről is készítsenek kartotékrendszert.¹⁷ Szorgalmazta továbbá a családok látogatását. Levéltárában ezeknek az űrlapoknak nincs nyoma, a beérkezett válaszok az egyes lelkipásztorokkal folytatott levelezéseknél lelhetők fel.¹⁸ Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a lelkipásztorok óvakodjanak beavatkozni a pártpolitikai küzdelmekbe. A pap hivatása magasan felette áll a politikának – írta – és az evangélium igazságait kell hirdetni a vonzó papi étellel is.

Első jelentős papi gyűlését – jelenlegi ismereteink szerint – Ausztriában, az Innsbrucktól 40 kilométerre fekvő Stamsban tartotta, 1950. december 6-án. A papi lelkigyakorlat és konferencia megszervezését Jaszovszky József bízta.¹⁹ Németh Ernő kufsteini körlelkész készítette jegyzőkönyvet a konferenciáról, amelyen 17 pap vett részt, hárman kimentették magukat, és egy nem jött el.²⁰ A jegyzőkönyv igen értékes dokumentuma annak, hogyan látta az emigráció helyzetét az éppen kinevezett vizitátor, és milyen tervei voltak. Összefogásra szólított fel, és kérte a lelkipásztorokat, hogy helyezzzék előtérbe a közérdekeket. Visszatérő gondolata volt a fiatalítás. Az egyes országok helyzetét értékelve a legjobbnak az ausztriai helyzetet ítélte, a legrosszabbnak a németországit. Olaszországról az volt a véleménye, hogy mind a papok, mind a civilek lelki állapotának jellemzője a megbomlott-

¹⁵ SZIA-Zágon 37.17. A háromoldalas levél gépelt, és nem kézzel írott, ahogy azt életrajzában állítottuk Cserháti Ferenc könyvére hivatkozva. NÉMETH, *Zágon...* 43 és ott 42-es jegyzet.

¹⁶ CSERHÁTI, *Vatikáni...* 22.

¹⁷ A papokról országonként készített névsorokat: SZIA-Zágon 41.70. Az ausztriai névsoron 39, a németországin 40 pap neve van felsorolva. Van egy európai névsor, amelyen 164 név szerepel, és egy Európán kívüli, amely azonban hiányos.

¹⁸ Példaként említhetjük, hogy Németh Ferenc szombathelyi egyházmegyes pap, aki 1941-ben érkezett a franciaországi Tourcoingbe, ahol magyar lelkészként működött, 1950. október 16-i dátummal küldte el jelentését. Zágon válaszában azt írta, hogy ez volt a legértelmesebb. Németh Ferenc levele Zágonnak: SZIA-Zágon 22.3. – Tourcoing, 1950. október 16. és Zágon válasza: Róma, 1950. október 27.

¹⁹ Zágon levele Jaszovszky Józsefnek: SZIA-Zágon 13.5. – Róma, 1950. október 30.

²⁰ Jegyzőkönyv: SZIA-Zágon 37.16. Németh Ernő szombathelyi egyházmegyes pap 1948. május 1-jén Ausztriába menekült, és ott az IRO táborban teljesített lelkipásztori szolgálatot. Szeretett volna kivándorolni az Egyesült Államokba, de ez egészségügyi okok miatt megghiúsult. 1980-ban bekövetkezett haláláig Kufsteinben szolgált. Hét évig tanított az innsbrucki magyar iskolában, később ő végezte a szentmiséket Salzburgban is. MIKLÓSHÁZY 161; DIÓS István, *Lelkipásztoraink, 1945–2010 között elhunyt egyházmegyes és szerzetes papjaink* (Budapest 2015) 398.

1950 decemberében elindította az *Élet* című lapot, amelyre majd még vizs-
szatérünk.²² Hamarosan, 1951-ben egy másik kezdeményezése követte ezt,
értesítőt készített lelkipásztoroknak a következő címmel:

Papi Közlöny

Időszaki értesítő a külföldi magyar papság számára.

Kiadja: Dr. Zágon József apostoli vizitátor

Róma-Centro, C.P. 334.

Négy száma ismeretes: az első (1951. tavasz) és a negyedik (1952. január
19.) a Prímási Levéltárban található, a második (1951. június 15.) és a har-
madik (1951. november 5.) pedig az Apor Gábor-hagyatékban, Rómában.²³
Több szempontból is sokatmondó, hogy irathagyatéka nem őrzött meg egyet
sem ezekből. Az első számon nincs dátum, így csak hozzávetőlegesen lehet
tudni, mikor írta. Támpontot ad az utolsó cikk, amelyben jelzi, hogy 1951.
március 15-től Rómába költözik.²⁴ Ezek alapján az első számot nagy való-
színűséggel az új év elején, januárban írhatta. Irodaigazgatóként a Győri
Egyházmegyei Hivatalban felelős volt az egyházmegyei körlevelekért, apos-
toli vizitátorként valami hasonlót kezdeményezett. Célját a beköszöntőben
így fogalmazta meg: „eszköz akar lenni [ti. a *Papi Közlöny*] a papi lelkiség
ápolására, a testvéri szolidaritás munkálására, összekötő kapocs a nagy szét-
szórtságban, tájékoztató az egyházi rendelkezésekről, egymás problémáiról,
kis szemléltetés az otthoni egyház helyzetéről, küzdelmeiről.” Belső haszná-
latra készítette, lelkipásztoroknak, ingyenesen, csak együttműködésüket kér-
te és a terjesztését.

A nyolc oldal terjedelmű első szám tartalma:²⁵

Beköszöntő

Szent István jubileumi év meghirdetése

A szentév kiterjesztése az egész világra

1-4. Szentévi fakultások

²² Az *Élet* számai nemrégén az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió (a továbbiakban: OMKM) levéltárába kerültek. Két bekötött példányról van szó, amelyből az egyik a Szent István Ház könyvtárában volt, a másik a PMI könyvtárában. Ez utóbbi csere révén került az OMKM levéltárába, ahol a 74. sorszám alatt van leltározva. A cseréről beszámolt az *Új Üzenet* (Róma, 2013. május 26.), OMKM 65; elektronikus formában rögzítve: OMKM CD – 24.

²³ Prímási Levéltár, Külföldi magyarok pasztorációs iratai; Magyar Katolikus Misszió (München), Ádám György iratai, iktatott iratok 1951–54; a Szent István Alapítvány levéltára, Apor hagyaték, vegyes II. Az utóbbi két gyűjtemény rendezés alatt áll.

²⁴ Az első körlevelének a végén, 1950 szeptemberében még azt írta, hogy októberben Rómába költözik. Ez tolódot ki 1950 márciusára, SZIA-Zágon 37.17.

²⁵ Hét számozott oldal, plusz az első oldal.

5. Menekült papok alkalmazása Belgiumban, Luxemburgban és Spanyolországban
6. Kivándorolt papok jelentkezése a kijelölt püspöknél
7. Apácák kivándorlása
8. Kérelem kivándorolt paptársakhoz
9. Papi hivatások ápolása
10. Az *Élet* című lap
- 11-17. Otthoni Hírek
18. Apostoli vizitátor átköltözése Rómába

A kilenc oldal terjedelmű második szám tartalma:

Szent István jubileumi esztendő

Katolikusok és a Rotary Club

A németországi magyarok munkaközösségének feloszlása

Katolikus Munkaközösségek megszervezése

Engesztelő ájtatosság a fatimai Szűzanya szeplőtelen Szívének

Iskolák, internátusok ügye

Ezeket a híreket követi az otthoni helyzetkép hat pontban:

I. Papi békemozgalom

II. A püspöki kar nehéz helyzete

III. Új segédpüspökök kinevezése

IV. Állami Egyházügyi Hivatal felállítása

V. Alsópapság katonai szolgálata

VI. Bérmlások

Az emigráció személyi hírei követik ezt, majd Otthon címszó alatt néhány hazai személyi hír zárja a *Közlönyt*.

A tizenkét oldal terjedelmű harmadik szám négy fejezete:²⁶

I. A világegyház főbb eseményei

II. Helyzetkép otthoni testvéreinkről

III. Halálozások

IV. Emigráció személyi hírei

A tíz oldal terjedelmű negyedik szám tartalma:²⁷

Mons. Aemilio Rossi az összes menekült apostoli delegátusa

Lelkipásztori kimutatás az apostoli delegátus részére

Az *Élet* fenntartása

Tájékoztató a hazai helyzetről

Személyi változások az egyes egyházmegyékben

²⁶ A meglévő példányon hiányzik a fejléc.

²⁷ A szám fejléce ugyanúgy van gépelve, mint az egész *Közlöny*.

Ez az áttekintés mutatja, hogy a *Közlöny* tartalma nem volt teljesen kiforrott. A harmadik szám a legjobban szerkesztett, a témák pontokba vannak szedve. Az első számban némi zavar van a számozásban, az egész világra kiterjesztett szentévhöz írt alpontok számozása folytatódik a többi témánál. Arra utal ez, hogy az értesítő írása nem volt előre átgondolva. Feltételezhető, hogy ezt maga Zágon is észlelte, és ez lehet az oka annak, hogy a második számban nincsenek pontok, kivéve a hazai helyzetről szóló beszámolókat. Nagy valószínűséggel a negyedik számban is pontokba vannak szedve a témák, de ez a rendelkezésre álló példányról nem állapítható meg a lefűzés miatt.

A *Közlöny* egyik első célkitűzését, a papi lelkiség ápolását szolgálták az értesítők elején olvasható elmélkedések. A második és a harmadik számban ezek Prohászka Ottokár püspöktől valók. A másodikban az összefogásra, az egységre buzdít: *Dabo illis cor unum et viam unam* (Soliloquia 1919. július 15.), a harmadikban *Mindenszentek* című írását idézi, de nem adja meg, honnan. A negyedikben az elmélkedés címe: *A magyar Jeanne d'Arc – Szent Margit*. Az írást Pannonicus jegyzi.²⁸

Zágon vizitátori feladatai közé tartoztak a személyi kérdések. Az 1948-ban Rómában megalakult Actio Catholica in Exteris (AC in Exteris – Külföldi Katolikus Akció)²⁹ főtitkárává Horváth Eleket nevezte ki, aki az ausztriai AC elnöke volt. Vele interjú készült az *Életben* ezzel a címmel: „*Emberhalászok*” *Új munka küszöbén a Külföldi Magyar Actio Catholica*.³⁰ Ausztriai állandó helyettesévé Jaszovszky Józsefet választotta,³¹ innsbrucki központi irodájának vezetésével pedig Dér Ivánt bízta meg.³² Előterjesztésére Ádám Györgyöt a németországi magyarok főlelkészévé nevezték ki.³³ Amikor székhelyét áthelyezte Rómába, az első időkben az esztergomi főegyházmegye Csertő Sándor segített neki az irodai munkában, aki 1949–1952 között az Angelicumon egyházjogot tanult.³⁴ Annak érdekében, hogy

²⁸ Kemény György írói álneve volt Pannonicus. 1951–1958 között a SZER-ben dolgozott, NAGY Csaba, *A magyar emigráns irodalom lexikona* (Budapest 2000) 494. Valószínűbb azonban, hogy a név Mindszenty bíborosra utal, akinek *Magyarország Sz. Jeanne d'Arcja* című írása ekkortájt jelent meg: *Élet* 3 (1952. január 25.) 2/1.

²⁹ NÉMETH László (Imre), *Adalékok a római magyar lelképásztorkodás történetéhez. Első rész 1945–1963*, in MEV 14 (2002) 1-4/206.

³⁰ SZIA-Zágon 11.18. – Róma, 1950. november 8. Ugyanitt Horváth Elek 1951. július 19-én kelt levele, amelyben közölte Zágonnal, hogy az ausztriai magyar AC elnöki tiszteréről lemond, mert New Yorkba költözik. Interjúja: *Élet* 1 (1950. december 3–16.) 1/3.

³¹ Uo. 6. Kinevező irat, amelyben a hatáskörét az emigráció belső ügyeire korlátozza: SZIA-Zágon 13.5. – Innsbruck, 1950. október 28.

³² *Élet* 1 (1950. december 17–31.) 2/6.

³³ Uo. A Pázmáneumban tanult, amelynek 1945-től lelki igazgatója (spirituális) volt. 1950-től élt Münchenben, BEKE, *Az Esztergomi...* 30; CSERHÁTI, *Vatikáni...* 23-24. Lelkipásztori működéséhez: CSERHÁTI, *Magyarok...* c. műve.

³⁴ *Papi Közlöny* 1. sz. 18. pont. Zágon levele Magyar Gyulának: SZIA-Zágon 17.9. – Róma,

megismerje papjait, a magyar intézményeket, és hogy őt is megismerjék, 1950. november második felében végiglátogatta Németország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Svájc katolikus közösségeit és intézményeit.³⁵ Ausztriában, feltehetően decemberben, részt vett az ausztriai AC értekezletén, amelyet Laczkovits József, a helyi AC tanácsadója és Horváth Elek főtitkár vezetett.³⁶ Rómába való visszatérése után személyesen vezette a római magyarok szentévi zarándoklatát, amint arról az *Élet* című lapban megjelent fotó is tanúskodik.³⁷ December 10-én a Szent Péter-bazilika szentségi kápolnájában kétszáznál több magyarnak mondott szentmisét és szentbeszédet. A szentmise után a baldachinos oltár előtti *confessió*hoz vonultak, ahol elénekelték a pápai és a magyar himnuszt. A lateráni bazilikában, Szilveszter pápa síremlékénél mondták el a menekült magyarok imáját.³⁸ A zarándoklaton a hívekkel együtt – többek között – részt vett Apor Gábor, az AC in Exteris elnöke, Erzsébet főhercegnő, Kállay Miklós volt miniszterelnök feleségével, Ambró Ferenc volt madridi követ,³⁹ Pósfai Virgil diplomata⁴⁰ és Pallavicini Hubert, a máltai lovagrend szertartásmestere.⁴¹ December 13-án részt vettek a pápai kihallgatáson is, amelyen XII. Piusz pápa személyesen köszöntötte Zágón Józsefet, és áldását adta a magyar csoportra.

A szentévre az AC in Exteris szerkesztésében, a Szentév Központi Bizottságának kiadásában magyar nyelvű kiadvány jelent meg Vatikánvárosban, amelyet portó ellenében az AC in Exteristől lehetett beszerezni.⁴² A *Papi Közlöny* első száma is bővegesen foglalkozik a szentévvvel. Tájékoztatást ad arról, hogy XII. Piusz pápa *Per Annum Sanctum* kezdetű apostoli konstitúciójával az 1951. december 31-ig tartó szentév áldásait az egész világra kiterjesztette, illetve ismerteti azokat a felhatalmazásokat, amelyekkel a lelkipásztorok a szentév alatt élhetnek (jubileumi búcsú elnyerésének feltételei, gyóntatóknak adott rendkívüli felhatalmazások, búcsúk, népmissziók tartá-

---

1951. december 1.

³⁵ *Élet* 1 (1950. december 3–16.) 1/6.

³⁶ *Élet* 1 (1950. december 17–31.) 2/6.

³⁷ Uo. 3. A zarándoklatról beszámolt: KSZ 2 (1950) 4/181.

³⁸ Zágón hagyatékában Ádám György neve alatt található egy ima, amelynek címe: A hazátlanok imája. A Szentatya, XII. Pius imája. Ádám György levelezése Zágonnal: SZIA-Zágón 1.45 – 1950.

³⁹ 1941. június 22-től volt a madridi követség vezetője követi minőségben, július 4-én kapott követi rangot, a német megszállást követően állásáról lemondott. 1944. március 24-én felmentették és állásából elbocsátották, PRITZ Pál, *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945* (Budapest 1994) 444.

⁴⁰ Számos külügyi beosztásban dolgozott, 1950-ben 75 éves volt, PRITZ 491.

⁴¹ 1945-ben telepedett le Rómában. 1950-ben lett a máltai rend magiszteriumának szertartásmestere. 1953–1968 között a Magyar Szövetség második elnöke volt, VAJAY Szabolcs, *A Máltai Rend magyar lovagjai 1530–2000 I-II* (Budapest 2002) I, 524-525.

⁴² *Élet* 1 (1950. december 3–16.) 1/6.

sa). A szentév zárásáról a *Közlöny* harmadik száma a Világegyház eseményci között (4. pont) adott hírt.

MAGYAROK SZENTÉVI ZARÁNDOKLATA, Róma 1950

Zágon fontos kezdeményezése volt a főlelkészek összehívása a dél-németországi Freiburg közelében, Bad Krotzingenben tartott konferenciára, 1951. április 24–26. között.⁴³ Erre a főlelkészekon kívül néhány fontos egyházi és világi személyt is meghívott. A napirend szerint az emigrációt érintő minden fontos lelkipásztori téma előkerült, amelyeket felkért előadók, Ádám György, Németh Ferenc, Schwartz Elemér OCist, Jánosi József SJ, Csertő Sándor, Pfeiffer Miklós, Dallos Ferenc adtak elő.⁴⁴ A konferencián elhatározták, hogy létrehozzák a Szent István Tudományos Akadémiát, amelynek első elnöke Zágon József lett.⁴⁵ Schwartz Elemér ciszterci szerzetes volt a

⁴³ *Élet* 2 (1951. május 20.) 10/4.

⁴⁴ SZIA-Zágon 37.15. – Róma, 1951. április 4.

⁴⁵ Az akadémia történetét feldolgozta: FEHÉR Lilla, A „klerikális reakció” kísérlete a Szent István Akadémia megalapítására az emigrációban, in *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században* (Collectanea Vaticana Hungariae Classis I, vol. 15.) (szerk.

téma előadója és fő mozgatója. Terjedelmes levelezésük a tanúja közös fáraozásuknak, hogy az elhatározást valóra váltsák.⁴⁶ Az indulás nehézségei után az akadémia, amelynek tagjaivá emigrációban élő magyar akadémiusokat hívtak meg, csak 1953-ban mutatkozott be a *Katolikus Szemlében*, amikor Zágón már nem volt vizitátor.⁴⁷

A *Papi Közöny* első száma Zágón vizitatori működésének talán legjelentősebb lelkipásztori kezdeményezését hirdette meg: jubileumi évet Szent István megkoronázásának 950. évfordulója alkalmából. Ennek célja a hontalan magyarság lelki és szellemi megújulása volt. Zágón Mindszenty József bíboros Szent Istvánról mondott szavaival buzdított az ünneplésre.⁴⁸ Országos és helyi bizottságok létrehozását kérte, bízva abban, hogy ezek együtt fognak dolgozni a központjával.⁴⁹ Az *Élet* 1951. évi húsvéti számában hirdette meg nyilvánosan a jubileumot *Szent István jubileumi év* címmel írt cikkében.⁵⁰ Az amerikai magyar lelkészeknek külön körlevelet írt.⁵¹ A *Közöny* második számának első cikke is a Szent István-évről szól. Ebből kiderül, hogy a kezdeményezés Németországból indult el. Nem véletlen, hogy az áprilisi főlelkészi konferencián a témát Ádám György németországi főlelkész adta elő,⁵² és a jubileumra ő készítette a plakátot és a jelvényt.⁵³ Az előbbiről készült kép többször megjelent az *Életben* azzal a felhívással, hogy a plakát és a jelvény a németországi főlelkészségen vásárolható meg.⁵⁴

Tusor Péter, Szovák Kornél, Fedeles Tamás; Budapest-Róma 2017) 395-407. A szerző által írtakkal ellentétben az akadémianak nem egy, hanem két szekciója volt, a második neve: Sectio Iuridico-Theologica volt. Az e szekció által kiadott sorozat IV. köteteként jelent meg a pécsi egyházmegye Blaskó György doktori dolgozata: BLASKO, Georgius, *De delictis superstitionis in iure canonico vigenti* (Bibliotheca Academiae Catholicae Hungaricae Sectio Iuridico-Theologica vol. IV) (Herder, Roma 1964). A szerző tévesen állítja továbbá (402, 23-as jegyzet), hogy máshol már megjelent műveket adtak ki, mert a négy kiadott mű frissen megvédett doktori dolgozat volt.

⁴⁶ Zágón levelezése Schwartz Elemérrel: SZIA-Zágón 29.16 – 1951. január – 1962. január 10.

⁴⁷ KOMJÁTHY-SCHWARTZ Elemér, *A Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia*, in KSZ 5 (1952) 2/4-7.

⁴⁸ A jubileumi év meghirdetésének végén Zágón egy Mindszenty-beszédet idéz, és zárójelben a következő dátumot adja meg: 1946. augusztus 18. Mindszenty idézett szavai ténylegesen augusztus 20-án hangoztak el a Szent István-bazilika előtt, BEKE Margit, *Egyházam és hazám. Mindszenty József hercegprímás szentbeszédei I* (Esztergom 1991) 184-185.

⁴⁹ *Felhívás*, in *Élet* 2 (1951. húsvét) 6/6.

⁵⁰ Uo. 1.

⁵¹ Zágón József az amerikai magyar lelkészeknek (USA, Kanada stb.): SZIA-Zágón 31.9. – Róma, 1951. június 1.

⁵² SZIA-Zágón 37.15. – Róma, 1951. április 4.

⁵³ Ádám György levele Zágónak: SZIA-Zágón 1.43. – München, 1951. április 7.

⁵⁴ Először a folyóiratban: *Élet* 2 (1951. május 6.) 9/3.

A SZENT ISTVÁN JUBILEUMI ÉV PLAKÁTJA

A *Közlöny* második számában Zágón nyomtatékosan kérte, hogy a megemlékezések vallásos jellegűek legyenek, és a fő ünnepeket augusztus 19-re, vasárnapra tervezzék, előtte pedig tartsanak háromnapos lelkigyakorlatokat (*triduum*), amelyekhez segédanyagot küld. Ezeknek elkészítésére Jánosi József professzort kérte fel.⁵⁵ Dám Ince ferences állított össze beszédvázlato-

⁵⁵ Dátum és évszám nélkül Zágón levele Jánosi Józsefnek: SZIA-Zágon 13.9.

kat.⁵⁶ Zágón örömmel számolt be arról is, hogy a jubileumról, az emigráció kezdeményezése nyomán, az *Új Ember* is megemlékezett.⁵⁷ Kérte továbbá, hogy az eseményekről a lelkészek küldjenek beszámolót. Ezek közül számos megjelent az *Élet* lapjain. A jubileumi eseményeken Zágón több országban személyesen is részt vett. Németországban, Günzburgban április 22-én tartották a Katolikus Napot, ahol a Szent István-i jubileumi év keretében hitet tettek a kereszténységről és a magyarságról.⁵⁸ Ádám György németországi magyar főlelkész hívta meg erre Zágont. A délelőtti szentmisét tartotta, amelyen a szentbeszédet maga Ádám György mondta.⁵⁹ Zágón a délutáni díszgyűlésen mondott nagy hatású beszédet, amelyről a beszámoló az *Életben* ezzel a címmel jelent meg: *Szent István-i politikusokat a jövő Magyarországnak!* A franciaországi Lille-ben május 13-án tartott jubileumi eseményen is ő mondta a szentmisét és a szentbeszédet. Itt a szervező Németh Ferenc szombathelyi egyházmegyes pap volt, akit még a háború előtt küldtek ki.⁶⁰ Az ausztriai Kufstein magyar lelkésze, Németh Ernő is meghívta, de a meghívást elfoglaltságai miatt nem tudta elfogadni.⁶¹ Az augusztus 5-i kufsteini ünnepség résztvevőit táviratban üdvözölte.⁶² Az ünnepségre készített meghívón az szerepel, hogy az apostoli vizitátor szövegét Németh Ernő plébános olvassa fel.⁶³ Augusztus 26-án Frankfurt am Mainban a környékbeli magyarság ünnepén viszont ismét személyesen vett részt, ő mondta a szentmisét és a szentbeszédet,⁶⁴ melynek vezérgondolatával jelent meg a tudósítás: *Vigyázzatok és imádkozzatok!* Szent István király ünnepére az *Élet* augusztus 15-i számában cikket írt *Jubileum és feladat* címmel.⁶⁵ Ebben megfogalmazta a jubileum célját: közelebb hozni Szent István alakját; életének példájából azt kell kiemelni, ami ma is életre váltható. A bolsevizmus istentelenségének negatívumát csak a természetfeletti hit pozitívuma egyenlítheti ki, ezért Szent István hitére van szükség. Szent István a magyar népnek becületet, megbecsülést szerzett, ezért külön emigrációs feladat a ma-

⁵⁶ DÁM Ince OFM, Beszédvázlatok Szent István első királyunk koronázásának 950 éves fordulójára: SZIA-Zágón 31.9. 16 + 3 o.

⁵⁷ *Új Ember* VII (1951. március 4.) 18/111.

⁵⁸ *Élet* 2 (1951. május 6.) 9/1-2.

⁵⁹ Ádám György levele Zágónak: SZIA-Zágón 1.44 – München, 1951. március 24. Dallos Ferenc lelkész is meghívta a günzburgi katolikus napot rendező AC bizottság nevében. Dallos Ferenc levele Zágónak: SZIA-Zágón 4.1 – Bad Wörishofen, 1951. március 27. Mellékelve a részletes program. A meghívó megjelent az *Életben* is: 2 (1951. április 22.) 8. sz.

⁶⁰ *Élet* 2 (1951. május 20.) 10/3. Németh Ferenc levele Zágónak: SZIA-Zágón 22.3. – Tourcoing, 1950. október 16.

⁶¹ Németh Ernő meghívólevele Zágónak: SZIA-Zágón 22.1. – Kufstein, 1951. július 4. és Zágón válasza: Róma, 1951. július 7. Az ünnepségről hírt adott az *Élet* 2 (1951. július 29.) 14/3.

⁶² *Élet* 2 (1951. augusztus 15.) 15/4.

⁶³ Németh Ernő levele Zágónak: SZIA-Zágón 22.1. – Kufstein, 1951. augusztus 4.

⁶⁴ *Élet* 2 (1951. szeptember 5.) 16/5.

⁶⁵ *Élet* 2 (1951. augusztus 15.) 15/1.

gyar név becsületének megújítása, helyreállítása. A jubileumi év harmadik gyümölcseként a magyar jövőbe vetett bizalom és remény megerősítését jelöli meg. Az ünnepségre meghívta Alois Muench apostoli nunciust.⁶⁶ Wilhelm Kempf limburgi püspök pedig üdvözlőt küldött a résztvevőknek.⁶⁷ Zágón a jubileumra szeretett volna bélyeget is kiadni. Marosy Ferencet, a Madridban élő, 1970-ig félhivatalos magyar királyi követet kérte meg arra, hogy segítsen neki a spanyol kormánynál.⁶⁸ A követ válaszában kivitelezhetetlennek ítélte a tervet, így az nem valósult meg.⁶⁹ Az év végéhez közeledve Zágón latin nyelvű levélben számolt be a jubileumról XII. Piusz pápának, kérve áldását.⁷⁰

Az 1951-es jubileumi évben két olyan kezdeményezésnek is részese volt Zágón, amelynek hatása évekre, sőt évtizedekre kihatott, nemcsak az emigrációban, hanem Magyarországon is.

Magyar nyelvű könyvek kiadására hozta létre 1951 közepén Rómában az Anonymus kiadót, amelynek 1958-ig maradt az elnöke.⁷¹ A kiadó elsőként 1952-ben Prohászka Ottokár elmékedéseit jelentette meg az evangéliumokról. 1953 után adtak ki több könyvet, az utolsót 1976-ban.

Az 1948-ban alakult Actio Catholica in Exteris által kezdeményezett leg-sikeresebb vállalkozás az Újszövetségi Szentírás görögből fordított magyar nyelvű kiadása volt.⁷² A fordítást Békés Gellért bencés és Dalos Patrik oratoriánus szerzetes végezte. Zágón ezt követően vette kezébe az ügyet. 1951 elején jezsuita atyákkal elvégeztette a fordítás ellenőrzését, és megszervezte a kiadást. Előszót is írt hozzá október 8-i dátummal. A nyomdák késlekedése miatt azonban a 25 000 példány csak 1952 elején kerülhetett a hívek kezébe.⁷³ A Békés-Dalos néven ismert Újszövetség tizenkilencedik kiadása 2014-ben jelent meg.⁷⁴

A *Papi Közlöny* első száma információkat közölt arra vonatkozóan, hogy a kivándorolt magyar papok, szerzetesek, szerzetesnővérek hol és hogyan ta-

⁶⁶ Zágón levele Alois Muench nunciushoz: SZIA-Zágón 31.9. – Róma, 1951. augusztus 14.

⁶⁷ Dr. Wilhelm Kempf limburgi püspök üdvözlő szavai a hontalan magyarokhoz Sz. István koronázásának évfordulójára (németül és magyarul): SZIA-Zágón 31.9. – Limburg/Lahn, 1951. augusztus 24.

⁶⁸ Finnországban vezette a követséget 1944-ig, ahonnan Madridba távozott, PRITZ 456. Kétnyelvű életrajza: GYURICZA Kata Sára – GYURICZA Péter, *Marosy Ferenc, egy magyar királyi követ Madridban (1949–1969)* (Budapest 2017). Zágón levele Marosy Ferencnek: SZIA-Zágón 17.23. – Róma, 1951. május 20.

⁶⁹ Marosy Ferenc levele Zágónak: SZIA-Zágón 17.23. – Madrid, 1951. június 5.

⁷⁰ Zágón levele XII. Piusz pápának: SZIA-Zágón 31.9. – Róma, 1951. november 26.

⁷¹ NÉMETH, Zágón... 44-45 és NÉMETH, *Adalékok...* 213-214.

⁷² NÉMETH, *Zágón...* 45-46.

⁷³ *Élet* 2 (1952. február 10.) 3/4 és *Megjelent az Újszövetségi Szentírás új magyar fordítása*, in *Élet* 2 (1952. augusztus 10–25.) 15-16/4.

⁷⁴ *Új kiadásban a Békés-Dalos Újszövetség*, in *Magyar Kurír* (2014. április 22.).

lálhatnak lelkipásztori beosztást, és mik a teendőik.⁷⁵ A jövót tartotta szem előtt az ezt követő felhívás a papi hivatások gondozásáról.⁷⁶ Figyelemre méltó az abban közölt adat: Zágón a szerzetesnövendékeket nem számolva 55 magyar papnövendéket tartott nyilván. Közülük öt Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricumban (CGU) tanult.⁷⁷ Néhányan Bécsben, a Páz-máneumban és nyolcan Innsbruckban, a Canisianumban.⁷⁸

A *Közlöny*ben helyet kaptak a legújabb egyházi rendelkezések. Az első szám tudósított az 1950. október 31-én megjelent rendelkezésről, melyben a pápa kibővítette a lorettói litániát a „Mennyekbe felvett Királyné” fohással. A második szám a Rotary Clubokban papok és világiak részvételét szabályozó egyházi törvényekről ad hírt, amelyeket a Szent Officium 1951. január 11-én adott ki.⁷⁹ A harmadik szám pedig az 1951. szeptember 8-án a rózsafüzér imádságáról kiadott enciklikáról (*Ingruentem malorum*).

A második szám két következő híre összefügg. Az első az *Új Magyar Úr*⁸⁰ 1951. májusi száma alapján ad tájékoztatást a Németországi Magyarok Munkaközösségének feloszlataáról.⁸¹ A szervezetet Szölgyémi József esztergomi főegyházmegyész pap hozta létre, aki 1950-ben lett németországi vezető lelkész.⁸² Az ő személyére még vissza fogunk térni. A munkaközösség feloszlataának oka az volt, hogy utóda, Ádám György főlelkész kilépett abból.⁸³ A tény mögött elhúzódó elvi ellentétek álltak.⁸⁴ Zágón a főlelkész álláspontjával azonosította magát, megerősítette illetékességét, és a megszűnő munkaközösség helyett kezdeményezte a Katolikus Munkaközösségek meg-

⁷⁵ *Papi Közlöny* 1 (1951) 1/5-8. pontok.

⁷⁶ Uo. 9. pont.

⁷⁷ Balogh Vince, Győr, pappá szentelték: 1956. október 10.; Gajary Aladár, Székesfehérvár, pappá szentelték: 1953. október 10.; Oltványi Károly, Csanád, pappá szentelték: 1951. október 10.; Radics János, Győr, pappá szentelték: 1955. október 10.; Wildmann György, Kalocsa, pappá szentelték: 1956. október 10., a Linzi Egyházmegye címére, Pontificium Collegium Germanicum Hungaricum 1552–1952, Katalog 15. Oktober 1951, 88 és Veränderungen im Katalog, Nr. 10. 10 – November 1956.

⁷⁸ Blaskó György (Pécs), Denk István (Győr), Horváth Ferenc (Szombathely), Juhar Antal (?), Kovács Lajos (?), Kurtz Pál (Szombathely), Magyar István (Vác), Tóth József (Győr), Zágón levelezése a Canisianummal: SZIA-Zágón 3.3.

⁷⁹ A hír megjelent: *Élet* 2 (1951. február 11.) 3/5. és KSZ 3 (1951) 1/30.

⁸⁰ A folyóirat 1950-tól jelent meg Münchenben, 1952-től Washingtonban, BORBÁNDI Gyula, *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia* (Budapest 1992) 377-378.

⁸¹ BORBÁNDI, Gyula, *A magyar emigráció életrajza 1945–1985, I-II* (Budapest 1989) I, 328-329, a Németországi Emigráció Munkaközössége elnevezést használja. Zágón 1951. június 25-én kelt levelében jelzi Ádámnak, hogy a *Papi Közlöny*ben megírja a dolgot, és azonosítja magát vele, Zágón József levele Ádám Györgynek: SZIA-Zágón 1.44.

⁸² CSERHÁTI, *Vatikáni...* 20-24. Nyugatra akart szökni, a határon elfogták és a gyűjtőfogházba viték. Végül Kistarcsára került. 1949. augusztus 20-i szabadulását követően emigrált, BEKE, *Az Esztergomi...* 720.

⁸³ Ádám György főlelkész kilépett a Németországi Magyarok Munkaközösségéből, in *Élet* 2 (1951. április 22.) 8/5.

⁸⁴ Ádám György levele Zágónnak: SZIA-Zágón 1.43. – München, 1950. december 19.

szervezését. Kérte a lelkipásztorokat, hogy javasoljanak ebbe 4-5 alkalmas világit.

Az AC in Exteris 1951 májusában tartott ülésén, amelyen Zágón is részt vett, többek között elhatározták, hogy engesztelő ájtatosságokat szerveznek a fatimai Szűzanya szeplőtelen Szívének a tiszteletére.⁸⁵ Ez a *Papi Közlöny* második számának következő témája. Zágón felhívásában arra utal, hogy Mindszenty bíboros nagy hangsúlyt helyezett az engesztelésre, és ezzel a kezdeményezéssel az ő példáját szeretnék követni. Elhatározták, hogy minden hónap május 13-án más-más nemzet fogja végezni az engesztelést. Az AC ülése után megbízták Gallus Tibor jezsuita atyát segédanyag elkészítésével, amelyet Zágón a *Közlöny*hez mellékelte.⁸⁶ Ennek címe *Fatimai ájtatosság*, hét, sűrűn gépelt oldal.⁸⁷ Három pontot tartalmaz: a jelenés leírását, az elmélkedési pontokat és a felajánló imát. Feltehetően ezt is Zágón gépelte, mert a szöveg képe azonos a *Közlöny*ével. Az első ilyen engesztelő imát a *Közlöny* megjelenése előtt Rómában tartották, június 13-án. A beosztás szerint július 13-án Ausztria, augusztus 13-án pedig Németország következett.

Mielőtt a *Közlöny* második számában Zágón az otthoni helyzetről részletesen és pontokba szedve beszámolna, felhívást tesz közzé az iskolákról és az internátusokról. A tanulók létszámának visszaesése ellenére szükségesnek tartja az 1945-ben indult innsbrucki katolikus elemi és középiskola fenntartását.⁸⁸ Ez elvi okokból fontos, mintegy az otthon elvett iskolák jogfolytonosságának biztosítására. Jelzi, hogy a gimnázium a bejáró tanulókon kívül távoktatást is vállal, illetve kihelyezett órákat is tart, és hogy az év végén egy hónapos nyári cserkésztabort fognak szervezni a tanulóknak. Kéri a lelkipásztorokat, hogy ezt hirdessék, és a tanulók jelentkezzenek. Az iskola fenntartásához anyagi forrásokra van szükség, ezért az internátusról később fog dönteni. Zágón kinevezése kezdetétől nagy figyelmet szentelt az iskoláknak. A németországi magyar iskolák helyzetéről Szűcs Lajos szalézi atya küldött neki tájékoztatást, akit azonban rövidesen áthelyeztek Olaszországba.⁸⁹ Első papi konferenciáján, Stamsban is téma volt az iskola. Szó esett né-

⁸⁵ *Élet* 2 (1951. június 10–20.) 11/3.

⁸⁶ A CGU-ban volt repetitor 1937–1946 között, magyar részről pedig delegátus az 1945 októberében Kronbergben létesített III. Vatikáni Misszióban, CSERHÁTI, *Vatikáni...* 14. 1948-ban emigrált, 1951-ig élt Rómában, 1952-től Messinában a fundamentális teológia professzora, BIKFALVY 74. A kollégium névtára szerint 1936-tól volt repetitor, Pontificium... 1951, 9.

⁸⁷ Szent István Alapítvány, Apor Gábor irathagyaték, vegyes II.

⁸⁸ Az iskola történetéhez: MIKLÓSHÁZY 169-170 és ALFÖLDI M. László, *Ungarische Flüchtlingschulen in Österreich 1945–1963* (Norderstedt 2014).

⁸⁹ Zágonnal folytatott levelezésében két dokumentum is található, az egyiknek címe: Emlékeztető iskola ügyben, a másik egy hosszabb, aláírt és dátumozott levél, Szűcs Lajos levele Zágónak: SZIA-Zágón 31.40. – Passau, 1950. szeptember 14. és október 13. A németországi magyar iskolákról részletesen: CSERHÁTI, *Magyarok...* 270-280. A passau-walderki magyar reálgimnáziumról hírt adott az *Élet* 2 (1951. húsvét) 6/6.

hány megszűnéséről (Zell am See, Spital), újak létrehozásának terveiről (Linz) és a meglévők finanszírozásáról.⁹⁰ Zágon különösen is nagy figyelmet szentelt az innsbrucki magyar elemi és középiskolának és a Collegium Hungaricum Sancto Emerico Nuncupatumnak, amiről az irathagyatékában megőrzött jelentések, számadások és költségvetések tanúskodnak.⁹¹ Az innsbrucki iskoláról az *Élet* rendszeresen hírt adott.⁹² Jaszovszky József utóda az intézmény élén Romhányi Árpád lett.⁹³ Zágon 1951. március 15-én feloszlatta a Collegiumot, amely ezután Muttersben működött internátusszerűen, a Gasthaus Altenburgban.⁹⁴ Az 1952/53-as tanévtől Muttersből szép új otthonba, az Innsbruck közelében fekvő Schloss Mentlbergbe költözött.⁹⁵

Az *Élet* más iskolákról is adott hírt:

– 1950 novemberében Innsbruckban megalakult a Kaszap István Kollégium, amelynek igazgatója P. Varga Zoltán SJ volt.⁹⁶

– Az egyetlen németországi magyar iskola Lindenberg városkában kezdte el működését.⁹⁷ 60 magyar diák tanult itt.⁹⁸

– Az európai egyetemeken (Párizs, München, Innsbruck, Leuven, Madrid) 150 magyar fiatal tanult. Innsbruckban és Leuvenben magyar kollégium működött. Grazban, Bécsben, néhány svájci és olasz egyetemen volt még kisebb-nagyobb magyar csoport.⁹⁹

– Fábrián Károly svájci magyar lelkész magyar iskolát nyitott a Magyar Katolikus Misszió termeiben.¹⁰⁰

A *Közlöny* harmadik száma a világegyház hírei között említést tesz a Barcelonában megrendezésre kerülő 35. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusról, amelyen a magyar emigráció delegációja is részt vesz.¹⁰¹ A kongresszusra Marosy Ferenc követ 1952. január 31-én írt levelében hívta fel Zágon figyelmét, javasolva neki, hogy személyesen is legyen jelen.¹⁰² Zágon első lépésként Apor Gábort és Mihalovics Zsigmondot jelentette be, és jelezte,

⁹⁰ Jegyzőkönyv: SZIA-Zágon 37.16.

⁹¹ SZIA-Zágon 40.1.

⁹² *Élet* 2 (1951. július 29.) 14/3; *Beszámoló az innsbrucki r.k. magyar Elemi és Középiskola működéséről* (1951. augusztus 15.) 15/5; (1951. október 5.) 18/3; (1951. november 22.) 21/2.

⁹³ MIKLÓSHÁZY 169-170. ALFÖLDI 38, fényképe 250.

⁹⁴ Jegyzőkönyv: SZIA-Zágon 40.1. – 1951. március 15. Zágon irathagyatékában van egy lista A Mutters-i magyar internátus növendékeiről címmel, dátum nélkül, amelyen 18 név van felsorolva, SZIA-Zágon 40.1.; ALFÖLDI 37-40.

⁹⁵ *Élet* 3 (1952. november 10.) 21/4.

⁹⁶ *Innsbrucki munka*, in *Élet* 2 (1951. április 8.) 7/3.

⁹⁷ *A németországi magyar iskola*, in *Élet* 2 (1951. május 20. – június 3.) 10/3.

⁹⁸ „E fiúkért valaki felelős...”, in *Élet* 2 (1951. december 7.) 22/3.

⁹⁹ *150 magyar diák tanul Európa egyetemein*, in *Élet* 2 (1951. július 29.) 14/6.

¹⁰⁰ *Élet* 3 (1952. november 22.) 21/2.

¹⁰¹ A hír megjelent: KSZ 3 (1951) 1/28.

¹⁰² Marosy Ferenc levele Zágonnak: SZIA-Zágon 17.23. – Madrid, 1952. január 31.

hogy abban az esetben, ha utóbbi nem tud eljönni, akkor ő maga vesz részt.¹⁰³ Apor az AC in Exteris elnöke volt, Mihalovics pedig az AC főtitkáráként az 1938-as budapesti kongresszus egyik fő szervezője volt. A delegáció végleges névsora fokozatosan alakult ki.¹⁰⁴ A tagok közé került Hlatky Endre, az AC in Exteris védnöke és vitéz Vasváry József altábornagy, az 1945 utáni magyar katonai emigráció egyik ismert személyisége, a Magyar Nemzeti Bizottmány bregenzi szervezetének vezetője, továbbá néhány pap.¹⁰⁵ Zágon meghívta a delegációba Marosy Ferencet is, aki örömmel tett eleget kérésének, vállalta, hogy gondoskodik a delegáció szállásáról, és jelezte, hogy a kongresszuson Habsburg Ottó is részt vesz feleségével.¹⁰⁶ A kongresszus előtt Zágon felhívást tett közzé az *Életben Katolikus magyar testvérek* címmel, amelyben felidézte az 1938-as budapesti eucharisztikus kongresszus emlékét, és arra szólított fel, hogy a tizennégy év után megrendezésre kerülő kongresszus alkalmával minden magyar újítsa meg hitét az Eucharishtiában.¹⁰⁷ Az előkészületekről Rónai Zoltán Spanyolországban élő magyar újságíró írt cikket *Spanyolország nagy órája, Madridi beszámoló a XXXV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészületeiről* címmel.¹⁰⁸ A kongresszust 1952. május 27. és június 1. között tartották Barcelonában, ahová Zágon autóval érkezett Ádám Györggyel együtt.¹⁰⁹ Az *Élet* vezércikkben számolt be a nagy eseményről: *Milliók hitvallása Barcelonában, A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus ünnepei – Magyarok a Kongresszuson – Mindszenty a Láthatatlan Nagy Vendég*.¹¹⁰ A teológiai előadások között Ladomérszky Miklós görög katolikus pap,¹¹¹ az Urbania Egyetem keleti teológiai professzora is tartott egy francia nyelvű előadást „Az eretnekség és egyházszakadás, mint az Egyház békéje elleni vétkek” címmel. A második nap, délelőtt 10 órakor volt a magyar szentmise a Jézus Szíve-templomban, amelyet Zágon mutatott be, és Magyary Gyula prédikált.¹¹²

¹⁰³ Zágon levele Marosy Ferencnek: SZIA-Zágon 17.23. – Róma, 1952. február 5.

¹⁰⁴ Zágon meghívta New Yorkból Zsámboky Pál pápai kamarást. Zágon levele Zsámboky Pálnak: SZIA-Zágon 37.29. – Róma, 1952. április 19. Zsámboky Pál Innsbruckban végezte a teológiát. Esztergomi főegyházmegyei pap volt. 1921-ben IV. Károly családjának volt a nevelője Svájcban és a Madeira melletti Funchalban. 1938-ban az Egyesült Államokban telepedett le. Zágonnal folytatott levelezéséből nem derül ki, hogy elfogadta-e a meghívást. Feltehetően egészségi állapota miatt nem, mert 1952. július 20-án elhunyt, BEKE, *Az Esztergomi...* 829.

¹⁰⁵ NAGY 403; BORBÁNDI, *A magyar...* I, 159.

¹⁰⁶ Zágon levele Marosy Ferencnek: SZIA-Zágon 17.23. – Róma, 1952. április 20. Habsburg Ottó 1949-től élt Madridban, és a követ kezdeményezéseinek egyik fő támogatója volt, GYURICZA – GYURICZA 47.

¹⁰⁷ *Élet* 3 (1952. május 25.) 10/2.

¹⁰⁸ *Élet* 3 (1952. április 10.) 7/2; NAGY 835.

¹⁰⁹ Ádám György levele Zágonnak SZIA-Zágon 1.43. – Mutters, 1952. május (?).

¹¹⁰ *Élet* 3 (1952/11) június 10. 1-2 o.

¹¹¹ NAGY 595.

¹¹² Beszéde javításokkal: Marosy Ferenc levelezése Zágonnal: SZIA-Zágon 17.23. – Barcelona,

Hozzávetőlegesen kétszázan vettek rajta részt, köztük Habsburg Ottó feleségével, Marosy Ferenc és báró Apor Gábor. Utána ünnepséget tartottak, amelyet a követ beszéde nyitott meg, majd Apor Gábor beszélt. Kardos Illés barcelonai magyar lelkész az Eucharisziáról mint az otthoni és a világban szétszórt magyarság reményteljes titkáról tartott előadást.¹¹³ Habsburg Ottó zárta az ünnepséget, aki többek között arról beszélt, hogy Mindszenty József bíboros a magyar lélek leghűségesebb kifejezője. A kongresszuson a hallgató egyházzról a Szent Család-templomban emlékeztek meg, ahol a magyarok nevében Zágón József mondott imát. A harmadik nap, a délelőtti szentmisén a bíborosi székek egyikét üresen hagyták, ez lett volna Mindszenty bíborosé. A magyar delegáció nemzeti színű szalaggal díszített koszorút helyezett el a székekben, amelyen látható volt a bíboros címere, ruhájukra pedig fekete szalagot tűztek. Egy csoportkép megörökítette a delegációt a kongresszus főoltára előtt. A fényképen tizenketten vannak, kilenc pap: Ádám György, Békés Gellért OSB, Kada Lajos, Kardos Illés, Ladomérszky Miklós, Magyar Gyula, Tóth Gyula, Zágón József és egy ismeretlen,¹¹⁴ valamint három világi: Hlatky Endre, Marosy Ferenc és Vasváry József. 1951. május 31-én Zágón interjút adott a kongresszusról a spanyol rádióban.¹¹⁵

A *Közlöny* harmadik számában a világegyház hírei között beszámoló olvasható arról, hogy Rómában 1951. október 7-e és 14-e között rendezték meg a világi apostolkodás nemzetközi kongresszusát 64 nemzet részvételével. Ennek keretében október 12-én a Palatinuson, a Colosseummal szemben keresztutat végeztek, amelynek vezetését különböző nemzetek között osztották fel. A magyarokra az olasz ábécé szerint az utolsó stáció jutott, Jézus sírba tétele. A stációnál Zágón József magyar nyelven mondott elmélkedést.¹¹⁶ A Szabad Európa Rádió Magyarországra is sugározta beszédét. A kongresszus zárónyilatkozata magyarul a *Katolikus Szemlében* jelent meg *A világi apostolkodás nemzetközi kongresszusának zárónyilatkozatai* címmel.¹¹⁷

Feltűnő, hogy a *Közlöny* számai milyen nagy teret szenteltek a hazai híreknek, bőségesen ismertetve egyházmegyénként a személyi híreket. A hivatalos forrásokból, körlevelekből, sajtóorgánumokból szerzett értesüléseket a harmadik számban Zágón magánlevelezéséből származó hírekkel is kiegészítik.

1952. május 29.

¹¹³ Csanádi egyházmegye pap volt, három éve élt Spanyolországban. 1952 áprilisában kapott megbízást a barcelonai püspöktől. Szélső jobboldali csoport hozta Barcelonába. Megosztó személyiség volt, Kardos Illés levele Zágónak: SZIA-Zágón 14.5. – Almeria, 1952. január 25.; Marosy Ferenc levelei Zágónak: SZIA-Zágón 17.23. – Madrid, 1952. július 26. és Madrid, 1953. július 25.; Diós 251.

¹¹⁴ A csoportkép Magyar Gyula hagyatékában lévő albumban található, amelyet unokahúga, Lantos Erzsébet őriz Rómában.

¹¹⁵ *Élet* 2 (1951. június 25.) 11/4.

¹¹⁶ *A világi apostolkodási kongresszus*, in *Élet* 2 (1951. november 5.) 20/4.

¹¹⁷ KSZ 3 (1951) 4/26-28. Tóth László fordította.

A MAGYAR DELEGÁCIÓ A NEMZETKÖZI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUSON, Barcelona 1952.

(Balról jobbra: Marosy Ferenc, Békés Gellért OSB, Ladomérszky Miklós, mögötte egy pap kolláréban, Tóth Giulio, Zágon József, mellette egy szemüveges pap, elől Kada Lajos, mögötte Vasváry József, Magyary Gyula, mögötte Hlatky Endre, jobb oldalon, a kép szélén egy ismeretlen pap. Nem azonosított Ádám György, Kardos Illés és még egy személy.)

szította. A *Közöny* második száma a hazai személyi hírek között tudósít arról, hogy az esztergomi főegyházmegye Gáspár Gusztáv, volt ausztriai főlelkész a váci feyházban van. Ő 1948-ban Ausztriába menekült, de az oroszok 1950-ben letartóztatták és visszavitték Magyarországra. 1953-ban orvosi ellátás hiányában a váci feyházban halt meg.¹¹⁸ Az 1950. december 6-án tartott papi konferencián Zágon kérte a résztvevőket, hogy imádkozzának érte. Megemlékezett az elhunyt papokról is, de érdekes módon a *Közöny*ökben a halálozások címszó alatt nem tett említést emigrációban meghalt papokról.¹¹⁹ A *Közöny* negyedik száma a hazai helyzetről írtak között tudósít arról, hogy a külföldre távozott Zágon Józsefet, Lepold Antalt, Mihalo-

¹¹⁸ Diós 166-167.

¹¹⁹ Az 1950. december 6-án tartott papi konferencián Zágon megemlékezett az elhunyt papokról: Szépe László, P. Josef (ti. Gáspár Gusztáv), Kerner István, Ibrányi Pontos Vendel, Kertész István és Varga István, SZIA-Zágon 37.16. – Stams, 1950. december 6.

vics Zsigmondot és Varga Bélát megfosztották a magyar állampolgárságtól, és püspökeik gondoskodtak kanonoki hivataluk ellátásáról, azaz a kanonoki stallumokkal járó kötelezettségek végzésére koadjutorokat neveztek ki.

A második és harmadik *Közlöny* végén az emigráció személyi hírei olvashatók. A legtöbb arról számol be, hogy Európában dolgozó magyar papok kivándoroltak a tengeren túlra. A második szám ad hírt arról, hogy az ausztriai főlelkész, Jaszovszky József¹²⁰ és a római magyar lelkész, a szatmári egyházmegyés Vajda Ferenc,¹²¹ a harmadik szám pedig arról, hogy a müncheni magyar lelkész, a váci egyházmegyés Vincze Mihály¹²² az Egyesült Államokba emigráltak. Varga Zoltán SJ ausztriai egyetemi lelkész Ausztráliába távozott.¹²³ A Münchenben dolgozó Ugrin Béla SJ egyetemi lelkész vállalta, hogy helyettesíti, de 1951. augusztus 31-én ő is távozott a harmadik próbára (*tertia probatio*).¹²⁴ A székesfehérvári egyházmegyés Mezgár Lajos pedig, aki San Pastoreban, a magyar táborban dolgozott, Argentínába vándorolt ki.¹²⁵ A második szám még csak arról tudósít, hogy az esztergomi főegyházmegyés Péterffy Gedeon, a Pápai Magyar Egyházi Intézet (PMI) rektora három hónapra az Egyesült Államokba utazott,¹²⁶ a harmadik szám már végleges távozását közölte. A PMI vezetését az egri főegyházmegyés Mester István vette át.¹²⁷ A tengeren túlra költöztek helyére Ausztriában a szombathelyi egyházmegyés Gróh Béla kapott főlelkészi kinevezést,¹²⁸ Rómában a győri egyházmegyés Tóth Giulio,¹²⁹ az olaszországi menekült lelkészség élén az esztergomi főegyházmegyés Kada Lajos lett az utód.¹³⁰ Fenyvesi Jeromos OP rendi főiskoláján tanári beosztást kapott, így Kölnben sem a magyar lelkipásztorkodást, sem a Mindszenty Akadémia vezetését nem tudta folytatni.¹³¹ A harmadik szám személyi hírei között több a hír az Európában

¹²⁰ MIKLÓSHÁZY 158 szerint 1950-ben ment az Egyesült Államokba.

¹²¹ Elutazásáról tudósítás jelent meg: *Élet* 2 (1951. június 20. – július 6.) 12/6. Lelkipásztori működése: NÉMETH, *Adalékok...* 205-214.

¹²² Lelkipásztori működése Münchenben: CSERHÁTI, *Magyarok...* 15-62, fényképe 409.

¹²³ Melbournben (1952–1969), majd haláláig Haworthornban (1970–1988) volt magyar lelkész, BIKFALVY 240.

¹²⁴ *Élet* 2 (1951. június 10–20.) 11/3.; CSERHÁTI, *Magyarok...* 77.

¹²⁵ Budafok-Belvárosban volt plébános. 1949-ben emigrált, DIÓS 366. Első levelét Zágón Józsefnek 1950. március 29-én San Pastoreból küldte. Mezgár Lajos levele Zágónnak: SZIA-Zágón 18.6. A San Pastore-i táborról: NÉMETH, *Adalékok...* 209.

¹²⁶ *Élet* 2 (1951. június 20. – július 6.) 12/3; TÓTH Tamás, *A Pápai Magyar Intézet Róma* (Róma-Budapest 2017) 48.

¹²⁷ *Élet* 2 (1951. november 22.) 21/2; TÓTH 48.

¹²⁸ Vizsgálati fogságból szökött meg. 1948-ban emigrált Ausztriába, DIÓS 178. 1951-től 1956-ig volt ausztriai magyar főlelkész, MIKLÓSHÁZY 143. Kinevezése: SZIA-Zágón 13.5. – Róma, 1951. június 16.

¹²⁹ Lelkipásztori működése: NÉMETH, *Adalékok...* 215-224.

¹³⁰ PAJOR András, „A te szavadra ...”. *Látogatások Kada Lajos érseknél* (Kecskemét 2001) 18.

¹³¹ NAGY 266-267.

történt személycseréről, amelyekkel Zágón igyekezett fiatalítani, ahogy ezt működése elején célul tűzte ki. A kalocsai főegyházmegyés Koráni Elemér Olaszországban, a Torino melletti Baldissero Canavesében német nővérek-nél lett zárdalelkész.¹³² Fábián Károly erdélyi egyházmegyést a svájci Karitásszal történt megegyezés alapján a 2 500 emigráns magyar lelkipásztori ellátására Zürichbe küldte magyar lelkésznek.¹³³ Mihályi Gilbert premontrei kanonok hollandiai magyar lelkész,¹³⁴ Déry Béla esztergomi főegyházmegyés pap¹³⁵ és Szabó Szerém ferences belgiumi magyar lelkészek lettek.¹³⁶ Mikisits Józsefre bízta a salzburgi magyar karitás vezetését, aki Northamptonban (USA) született, 1941-ben Győrben szentelték pappá, 1951. április 12-én szabadult a börtönből, ezután emigrált.¹³⁷ Skarpits János szombathelyi újmisési Bregenzben kapott lelkipásztori beosztást.¹³⁸ Hárman a PMI növendékei lettek: Vecsey Lajos szombathelyi egyházmegyés pap, aki egy évet töltött az intézetben,¹³⁹ az esztergomi főegyházmegyés Marczel Tibor, aki 1951–1955 között volt növendék,¹⁴⁰ és a kalocsai főegyházmegyés Amann Norbert, aki 1954-ig volt az intézet lakója.¹⁴¹ Törzsök Jenő váci egyházmegyés papnövendéket pedig a salzburgi érsek 1951. október 21-én pappá

¹³² Müncheni magyar lelkész volt 1950. augusztus 1-től, CSERHÁTI, *Magyarok...* 61, 1-es jegyzet. 1951. augusztus 23-án költözött Olaszországba. Ádám György levele Zágónak: SZIA-Zágon 1.44. – München 1951. szeptember 14.

¹³³ Vancouverbe szeretett volna kivándorolni (a Sacra Congregazione Concistorialis engedélye: Prot. Nr. 558/50. 1951. június 13.). Zágon levele Fábián Károlynak: SZIA-Zágon 7.1. – Róma, 1951. szeptember 21.

¹³⁴ Hollandiából 1954-ben az Egyesült Államokba emigrált. 1991-ben hazatért Magyarországra, NAGY 691-692. A gödöllői premontrei apátságban hunyt el 2011. december 12-én, www.premontre.org/chapter/Mihalyi-1201.html.

¹³⁵ A Pázmáneumban tanult. 1950-ben szentelték pappá. 1966-ban bekövetkezett haláláig Belgiumban működött, BEKE, *Az Esztergomi...* 153. Kinevező okirata: Zágon levele Déri Bélának: SZIA-Zágon 5.1. – Róma, 1951. október 15.

¹³⁶ A Mártírok útjai ferences kolostorban lakott 1948-ban, *Schematizmus Almae Provinciae S. Joannis a Capistrano Ordinis Fratrum Minorum S.P.N. Francisci in Hungaria, Anno Bissextili 1948* (Budapest) 73. Zágon kérte, hogy mielőbb foglalja el helyét Belgiumban, ahol 10 000 magyar emigráns várja, SZIA-Zágon 30.7. – Róma, 1951. szeptember 22.

¹³⁷ Mikisits József levele Zágónak: SZIA-Zágon 19.4. – Bécs, 1951. május 5. Zágon válasza: Róma, 1951. május 21.; Diós 368.

¹³⁸ Skarpits János rövidesen ajánlást kért Zágontól az USA-ba való kivándorláshoz. Skarpits János levele Zágónak: SZIA-Zágon 28.16. – Bregenz, 1952. augusztus 20. 1969–2000 között Buffalóban volt plébános, Diós 494.

¹³⁹ TÓTH 87. Diós 599 tévesen azt írja, hogy a Római Magyar Akadémia munkatársa volt.

¹⁴⁰ TÓTH 87. BEKE, *Az Esztergomi...* 463 szerint csak egy évet tanult Rómában. 1943–1944-ben a Pázmáneum növendéke volt. 1948-ban Regensburgban szentelték pappá. Németországi működése: CSERHÁTI, *Magyarok...* 75.

¹⁴¹ TÓTH 87. Diós 1 halálzási adatán kívül mást nem közöl. A Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke volt. 1948. október 10-én szentelték pappá, Pontificium... 1951, 15. Tanulmányai után Németországban német szolgálatba állt.

szentelte, majd 1952-ben a muttersi fiúkollégium prefektusa lett.¹⁴² A helyezések többségéről beszámolt az *Élet* is.¹⁴³

Nem volt könnyű dolga Zágónak a helyezésekkel. E néhány adat mutatja, hogy folyamatosan új, fiatal embereket kellett keresnie a magyar közösségek és intézmények élére, akik közül aztán a legtöbb rövid időn belül ki-vándorolt.

Vizitatori működésének néhány további eseménye:

– 1951. február 11-én Mindszenty József bíboros letartóztatásának második évfordulója alkalmából szentmisét mondott Rómában.¹⁴⁴

– 1951. május 10-én, Nancyban ő mondta a nászmisét Habsburg Ottó és Zita esküvőjén, az esketési szertartást pedig Mons. Lalier, a helyi püspök celebrálta.¹⁴⁵

– 1951. november 18-án, Szent Erzsébet ünnepének előestéjén a római magyarság a S. Maria Reparatrix apácarend templomában imaórát tartott Magyarországon szenvedő testvéreikért, Orbán Miklós SJ mondott beszédet, a Rómában élő magyar papok és papnövendékek templomi énekeket adtak elő, Zágón József pedig áldást osztott az Oltáriszentséggel.¹⁴⁶

– 1952. április 1-jén Rómában szentmisét mondott Károly király halálának 30. évfordulója alkalmából.¹⁴⁷

– 1952. április 2-án Rómában szentmisét mondott Apor Vilmos vértanú püspök halálának évfordulója alkalmából.¹⁴⁸

– 1952. április 15-én részt vett a gyulafehérvári egyházmegye d'André Károly stuttgarteri magyar lelkész aranymiséjén a Szent Péter-bazilikában.¹⁴⁹

– 1952. áprilisában Ádám György felvetésére részt vett a Szabad Európa Rádióban tartott megbeszélésen, amelyen az adások egyházi jellegéről tárgyaltak.¹⁵⁰

– 1952. májusában tagja lett az újjáalakult Corvin Mátyás Egyesületnek.¹⁵¹

¹⁴² Zágón levele Törzsök Jenőnek: SZIA-Zágón 34.33. – Róma, 1952. január 21. A levelezésben van egy fénykép papszenteléséről.

¹⁴³ *Hírek az emigrációból*, in *Élet* 2 (1951. november 22.) 21/2.

¹⁴⁴ „Áldozata nem volt hiába való” Zágón József Mindszenty bíborosról, in *Élet* 2 (1951. február 25.) 4. sz. A cikk nem közli, hogy melyik templomban tartották a szentmisét. A szentmiséről Zágón levele Ádám Györgynek: SZIA-Zágón 32.1. – Róma, 1951. február 7.

¹⁴⁵ *Élet* 2 (1951. április 2.) 8/5. A tény megemlíti: CSONKA Emil, *Habsburg Ottó* (München 1972) 416.

¹⁴⁶ *Élet* 2 (1951. november 22.) 21/2.

¹⁴⁷ Zágón levele Ádám Györgynek: SZIA-Zágón 1.44. – Róma, 1952. március 27.

¹⁴⁸ Uo.

¹⁴⁹ *Élet* 3 (1952. május 10.) 9/3. Zágón rendkívüli pápai kihallgatást kért a részére, SZIA-Zágón 4.3. – Róma, 1952. október 15.

¹⁵⁰ Ádám György levele Zágónak: SZIA-Zágón 1.44. – München, 1952. március 24. és Zágón válasza: Róma, 1952. március 27.

¹⁵¹ *Korvin Mátyás Egyesület újjáalakulása az emigrációban*, in *Élet* 3 (1952. május 10.) 9/3. Pálinkás László firenzei magyar lektor szervezte. Elnöke az olasz Fulvio Maroi professzor volt. A

– 1952. szeptember 22. és 26. között Königsteinben a magyar egyház helyzetéről tartott előadást a Kirche in Not második kongresszusán.¹⁵²

– 1952. december 10–12-én ő zárta be az AC in Exteris Rómában tartott ülését.¹⁵³

Zágon vizitatori megbízatása nem tartott soká. 1952. augusztus 1-jén megjelent az *Exsul Familia* kezdetű apostoli konstitúció, mely 1952. december 30-án lépett életbe, és ezzel Zágon joghatósága megszűnt.¹⁵⁴ A negyedik *Közlöny* hasznos információkkal szolgál erre vonatkozóan is. Már ebben, 1952 januárjában tájékoztatást adott arról, hogy a pápa minden menekült delegátusává Mons. Rossit nevezte ki, aki ordináriusi jogkörrel felruházva helyezheti majd a lelkipásztorokat. A delegátus munkájának segítésére kérte a lelkipásztorokat, hogy tevékenységükről, helyzetükről küldjenek lelkipásztori kimutatást, válaszolva a *Közlöny*ben felsorolt tíz kérdésre.

Mester István 1952 augusztusában írt levelében jelezte neki a konstitúció megjelenését.¹⁵⁵ Zágon válaszában örömet fejezi ki, mert a hároméves munka kimerítette, és Mons. Corrado Bafilétől már kérte felmentését.¹⁵⁶ Egy következő levelében ismételtlen kifejezésre juttatta örömet, amiért megszabadul „odíozos” beosztásától.¹⁵⁷ 1953 nyarán arról tájékoztatta Mestert, hogy a Kada Lajostól szerzett információk szerint olaszországi nemzeti direktornak szeretnék volna kinevezni, amit nem fogadott el. Azt írta, nem kíván tovább emigrációs ügyekkel foglalkozni. Vizitatori működését befejezettnek tekintti.¹⁵⁸ Évek múlva az innsbrucki iskolával kapcsolatban ezt írta:¹⁵⁹ „Sajnos úgy vagyunk minden emigrációs vállalkozással, hogy bizonyos idő múlva zsákcába jutnak.”

Így érezhetett vizitatori kinevezésének megszűnésekor is, jóllehet a papok még sokáig vizitátornak szólították. Szabó Titusz ferences atya 1955-ben pl.

Corvina című folyóiratot adták ki, BORBÁNDI, *Nyugati...* 200-201.

¹⁵² Ádám György levele Zágonnak: SZIA-Zágon 1.43. – München, 1952. szeptember 8. és Zágon válasza: Róma, 1950. szeptember 10. A kongresszusról információs anyag: SZIA-Zágon 15.3. A menekült papok segítség-szervezetének első megbeszélésén 1951-ben a hollandiai Drakenburgban Ádám György képviselte a magyarokat, „*Ostpriesterhilfe*”, in *Élet* 2 (1951. március 11.) 5/5.

¹⁵³ *Élet* 3 (1952. december 25.) 24/2.

¹⁵⁴ NÉMETH, *Zágon...* 47. A konstitúció szövege: *Enchiridion della Chiesa per le migrazioni. Documenti magisteriali ed ecumenici sulla pastorale della mobilità umana (1887–2000)* (Bologna 2001) 151-213. Történetéhez legújabbban: VARISCO M. Simone, *Impronte e scie. 50 anni Migrantes e migranti, Istituzionale* (Todi 2018) 60-62.

¹⁵⁵ Mester István levele Zágonnak: SZIA-Zágon 18.1. – Róma, 1952. augusztus 10.

¹⁵⁶ Zágon levele Mester Istvánnak: SZIA-Zágon 18.1. – Mutters, 1952. augusztus 13. Corrado Baffile 1939-től dolgozott az államtitkárságon.

¹⁵⁷ Zágon levele Mester Istvánnak: SZIA-Zágon 18.1. – Mutters, 1952. augusztus 18.

¹⁵⁸ Zágon levele Mester Istvánnak: SZIA-Zágon 18.1. – Mutters, 1953. augusztus 16.

¹⁵⁹ Zágon levele Mester Istvánnak: SZIA-Zágon 18.1. – Bad Nauheim, 1956. május 5.

ezt írta neki:¹⁶⁰ „Nagyméltóságú Vizitátor Úr! Szeretett Atyánk! Mint az idegenben élő magyarság Atyjának és Pásztorának, szeretettel küldöm szerény munkám zsengejét, amely Nagyméltóságodban különösen is atyját tiszteli.”

Zágón nem használta tovább ezt a titulusát, maradt azonban sok fejleces papírja, aminek a hátára még 1957-ben is gépelte leveleinek másolatait.¹⁶¹

Mindezek figyelembevételével szimbolikusnak tekinthetjük a vizitatori működése elején indított *Élet* című lapra vonatkozó közléseit a *Papi Közöny* első és negyedik számában. Az első számban lelkesen ajánlja a lapot a lelkipásztorok figyelmébe, kéri, hogy a helyi orgánumban a helyi közleményekre szorítkozzanak. Az *Élet* első számában cikket írt ezzel a címmel: *Indulásunk elé*, amelyben megfogalmazta a lap célkitűzéseit.¹⁶² A lap címe János evangéliumára utal: „Én azért jöttem, hogy életük legyen és minél bőségebb életük legyen” (Jn 10,10). A katolikus hit, világnézet lapja akart lenni, szemben a kommunizmussal („A ... szisztematikusan alkalmazott materialista kommunizmussal szemben csak a következetes, az élet minden vonatkozásában megvalósított, töretlen, tiszta kemény hit nyújthat biztos védelmet”), mindenkire szólva az emigrációban („A katolikus emigrációnak ... nem volt még eddig egyetemes ... minden katolikus magyart összefogó lapja. Ennek pótlására vállalkozik most lapunk.”). A lap első száma advent első vasárnapján jelent meg, mert „az emigráció lelkülete igazi adventi várakozás”. A lap indulásakor Zágón úgy gondolta, hogy a magyar kiadványok, az *Élet*, az *Újszövetségi Szentírás* és a *Katolikus Szemle* nyomtatása kedvezőbb lenne egy saját nyomdával, amelyet irodájához közel szeretett volna létrehozni.¹⁶³ Ezt azonban nem sikerült megvalósítania. Az *Élet* szerkesztőségét és kiadóhivatalát 1951 novemberében Innsbruckból Rómába költöztette, a Via della Conciliazione 44. szám alá, oda, ahol irodája volt. A nehézségek látható jele, hogy az addigi hat oldal helyett a továbbiakban csak négy oldalon jelent meg a lap.¹⁶⁴ Zágón az átköltöztetés okáról, a terjedelem csökkentéséről, valamint a lap indulásáról és a felmerült nehézségekről JáklI István újságírónak így írt:¹⁶⁵

„Amikor megindítottam, a legjobb szándék vezetett. Világi barátaim biztattak, hogy jó lapot fognak csinálni. E cél érdekében

¹⁶⁰ Szabó Titusz levele Zágónnak: SZIA-Zágón 30.8. – Firenze, 1955. március 25.

¹⁶¹ Zágón levele Szabó Titusznak: SZIA-Zágón 30.8. – Róma, 1957. február 25.

¹⁶² *Élet* 1 (1950. december 3–16.) 1/1.

¹⁶³ Jegyzőkönyv a stamsi konferenciáról: SZIA-Zágón 37.16. – Stams, 1950. december 6.

¹⁶⁴ *Értesítés*, in *Élet* 2 (1951. november 22.) 21/4.

¹⁶⁵ Zágón levele JáklI Istvánnak: SZIA-Zágón 13.8. – Róma, 1951. november 21. JáklI István újságíró 1945-től élt Németországban, több emigrációs sajtóorgánumban alapított és adott ki, NAGY 441. Zágónnal való levelezésében van egy kétoldalas dátum és szerző nélküli irat ezzel a címmel: Az „Élet” c. katolikus kéthetilap (sic) szerkesztéséhez javaslat.

olyan anyagi áldozatokat hoztam, melyek erőimet felülmúlták. Ennek ellenére a lap több gondot s bajt okozott, mint örömet. (...) András Karcsi faképnél hagyott, szó nélkül eltávozott...¹⁶⁶ Kénytelen voltam Béry Lacinak átadni, aki szívességből vállalta.¹⁶⁷ Hogy mi lett belőle, látható. A két kudarc után elhatároztam, hogy a lapot átengedem a jezsuitáknak. El is vállalták, később visszavonták. Így kényszerhelyzetbe kerültem. Hogy meg ne bukjak, lehoztam Rómába. (...) Nem vállalhatom, hogy olyan helyen készüljön, ahol nem tudom ellenőrizni. Inkább legyen tartalmatlan szám, mint egyházi vagy világnézeti szempontból téves. (...) Az üzleti alapról (...) le kellett mondanom. A jövőben a lapot fenntartom a magam erejéből, valószínűleg csak négy oldalon. A híveknek postaköltség ellenében ingyen akarom adni. Tartalma hitbuzgalmi lesz.”

A *Papi Közlöny* negyedik száma már nyíltan ír a lap kiadásával kapcsolatos anyagi nehézségekről, kilátásba helyezve megszüntetését. Zágon életrajzában Borbándi Gyulára hivatkozva azt állítottuk, hogy vizitatori működésével egy időben szűnt meg a lap. A lap példányai alapján lehet pontosítani a dátumot. Jelenlegi ismereteink szerint a negyedik évfolyamból 1953-ban két szám jelent meg, az utolsó január 25-én. Zágon irathagyatéka a lap megmentése érdekében tett utolsó lépéseire is fényt derít. Mester Istvánnak 1952 augusztusában még azt írta, hogy a lap felemésztette anyagi forrásait, és ezért október 1-jével megszünteti azt.¹⁶⁸ Ezzel szemben októberben tervbe vette, hogy összevonja az *Életet* és a *Katolikus Szemlét*, *Katolikus Élet* néven. Számításai szerint így a 24 oldalas új kiadvánnyal a költségek 50 százalékát meg lehetne spórolni.¹⁶⁹ Az utolsó szám megjelenése után is levelezett még a lap érdekében András Károllyal.¹⁷⁰ A lap tulajdonjogát meg akarta tartani, évente 600 USD támogatást helyezett kilátásba, s ha a kiadások ezt meghaladták volna, akkor a támogatást megszüntette volna. A lap feletti rendelkezés jogát pedig Ádám Györgynek szerette volna átadni. Ezeket a megoldási lehetőségeket már 1951 őszén javasolta neki Jákli István.¹⁷¹

¹⁶⁶ András Károly újságíró volt, 1945-től élt Németországban. Az *Élet* első szerkesztője volt. 1957–1967 között a SZER magyar osztályának h. igazgatója volt, NAGY 27. A lapot ért kritikáról írt Jaszovszky is Zágonnak: „Sok kritika éri az *Élet*-et, de még inkább a te magatartásodat és a lap szerkesztőjének a befolyását a lapnál.” Jaszovszky József levele Zágonnak: SZIA-Zágon 13.5. – Innsbruck, 1951. március 3.

¹⁶⁷ Béry László újságíró 1949-től élt Németországban. 1951–1967 között a SZER munkatársa volt, NAGY 98.

¹⁶⁸ Zágon levele Mester Istvánnak: SZIA-Zágon 18.1. – Mutters, 1952. augusztus 13.

¹⁶⁹ Zágon levele Ádám Györgynek: SZIA-Zágon 1.43. – Róma, 1952. október 7.

¹⁷⁰ Zágon levele András Károllynak: SZIA-Zágon 1.10. – Róma, 1953. március 30.

¹⁷¹ Jákli István levele Zágonnak: SZIA-Zágon 13.8. – Rosenheim, 1951. november 19.

Mester Istvánall folytatott levelezése egyrészlről kiábrándultságát jelzi, a lap érdekében tett erőfeszítései pedig elszántságát, kitartását és úgyszeretetét mutatják. Ezt támasztja alá az a tény is, amelyről Ádám Györgynek írt 1952 végén:¹⁷² „Ma este (...) neki indulok az ausztriai vizitációnak. Minden papot s minden püspököt megnézek, hogy decemberben összefoglaló jelentést küldhessek az illetékes kongregációnak.”

Zágón vizitatori működésének negatív értékeléséhez minden bizonynal hozzájárult a személye elleni támadás is. Ennek nyomai az *Élet* lapjain megjelent táviratok, amelyeket a mellette való szolidaritás, az egység jegyében közöltek.¹⁷³ Minden bizonynal ennek szellemében választotta Zágón a *Közöny* második számába Prohászka elmékedését az egységről. Zágont konyakhamisításban való részvétellel vádolták meg.¹⁷⁴ A *Neue Zeitung* 1951. február 1-jei számában jelent meg erről cikk.¹⁷⁵ Az újság április 4-i vagy 5-i számában tették közzé a helyesbítést, illetve egy új cikket közöltek, amelyben teljesen rehabilitáltak. A hír azonban terjedt, mert a *Mittelbayerische Zeitung Regensburger Stadt-Umschau* 1951. március 24-i száma lehozta a *Neue Zeitung* eredeti cikkét. Ádám György tett lépéseket a kártérítésért, de nem járt eredménnyel, bár Zágón a kártérítés összegét szerette volna emigrációs célokra fordítani.¹⁷⁶ A helyreigazítással Zágón nem volt teljesen megelégedve, nagyon bántotta az ügy, de mielőbb le akarta zárni, bár érdekelte, hogy ki jelentette fel.¹⁷⁷ Ádám György arról informálta, hogy a feljelentő Baron Fehér volt, aki azonos Nyíró Fehérrel. Kapcsolatban volt Szölgyémy Józseffel, aki az újságcikk megjelenése előtt 8–10 nappal figyelmeztette Ádámot, hogy az ügy lassan az újságokba kerül.¹⁷⁸ Fény derült arra, hogy a feljelentők között két katolikus pap is volt, Szölgyémy József és Kótai Zoltán, akik Ádám György előtt németországi vezető lelkészek voltak.¹⁷⁹ A konyakügy az előbbivel való levelezésében bőségesen dokumentált.¹⁸⁰ Zágón a németországi helyzetért Szölgyémyt tartotta felelősnek, elsősorban az anya-

¹⁷² Zágón levele Ádám Györgynek: SZIA-Zágón 1.43. – Róma, 1952. október 24.

¹⁷³ *Egységesen a rágalmazók ellen*, in *Élet* 2 (1951. április 8.) 7/3 és *Táviratok az egységről*, in *Élet* 2 (1951. április 22.) 8/3.

¹⁷⁴ Az ügyet később a magyar állambiztonság is fel akarta használni Zágón ellen, FEJÉRDY András, „Hontalanok”. *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei*, in *Történelmi Szemle* XLI (2009) 1/74.

¹⁷⁵ A *Neue Zeitung* 1945. október 7-től 1955. január 30-ig jelent meg Németország amerikai megszállás alatt lévő részén, https://en.wikipedia.org/wiki/Die_Neue_Zeitung. A cikk megtalálható Zágónnak Szölgyémy Józseffel folytatott levelezésben: SZIA-Zágón 32. A konyakhamisítással kapcsolatos más cikkek is itt találhatók.

¹⁷⁶ Ádám György levele Zágónnak: SZIA-Zágón 1.44. – München, 1951. április 4.

¹⁷⁷ Zágón levele Ádám Györgynek: SZIA-Zágón 1.44. – Róma, 1951. április 9.

¹⁷⁸ Ádám György levele Zágónnak: SZIA-Zágón 1.44. – München, 1951. április 11.

¹⁷⁹ Mihalovics Zsigmond levele Zágónnak: SZIA-Zágón 18.8. – Mundelein, 1951. április 2.

¹⁸⁰ Zágón levelezése Szölgyémy Józseffel: SZIA-Zágón 32.

giakkal kapcsolatos visszaélései miatt.¹⁸¹ Nagy nehézségek árán sikerült csak véghez vinnie leváltását, sok gondot okozott neki a hivatal átadásával járó hercehurca. Levelezésükben két dátum nélküli irat tanúskodik erről: egy *Bemerkungen zum Fall Szölgvény* című, német nyelvű feljegyzés, mely pontokba szedve írja le a tényeket, és egy olasz nyelvű fogalmazvány XII. Piusz pápának, amelyben súlyos büntetést kér rá.¹⁸² Ez az elmérgesedett személyi ügy is biztosan hozzájárult ahhoz, hogy Zágón örömmel vált meg vizitátori beosztásától.

1953. február 24-én *ad interim* a PMI régense lett, amint ezt életrajzában már megírtuk.¹⁸³ Korábban is törődött az intézménnyel. Erre Mester István-nal folytatott levelezése a tanú. Vizitátori működésének utolsó idejéből maradt ránk egy igen figyelemre méltó levél, amely egy eddig ismeretlen tervére világít rá. Az Állami Egyházügyi Hivatal 1952. május 15-i utasítása az intézetet feloszlatta.¹⁸⁴ A Római Magyar Akadémia és a PMI között egyre feszültebb lett a helyzet. Ez kapott hangot az *Élet* vezércikkében, *Vörös terror Rómában a Pápai Magyar Egyházi Intézet ellen* címmel.¹⁸⁵ Zágón az illetékes kongregáció bíboros prefektusának, Giuseppe Pizzardónak írt levelet 1952. július 2-án, amelyben kérte az intézet támogatását.¹⁸⁶ Pár hónap múlva ügy ítélte meg, hogy a megoldás az intézet önálló elhelyezése, az akadémia-tól való függetlenítése lenne, ami egyszer és mindenkorra megoldaná a problémát. 1952. október 10-én írt Giovanni Battista Montini államtitkár-helyettesnek (*sostituto*), támogatását kérve ahhoz, hogy a PMI megkaphassa az Orti Galatea területét, amelyet a Via Durso, Viale Matronia és a Via Porta Latina határolnak, a Celius domb alján, nem messze a Santo Stefano Rotondo-bazilikától. A terület a Comune di Roma tulajdona volt (Piano Reg. 1931, Foglio 22, n. 498-1, 4983-2). Itt szeretett volna független intézetet létrehozni. Nem tudni, honnan jött az ötlet, a pontos adatok azonban arra utalnak, hogy biztosnak látszó értesülései lehettek a területről. Annyi bizonyos, hogy a PMI korábbi elhelyezési terveihez (Santo Stefano Rotondo-bazilika melletti kolostor, Fraknoi-villa, Tiberis-szigeti ferences kolostor) hasonlóan ez is meghiúsult.¹⁸⁷

¹⁸¹ Összefoglaló jelentés a németországi emigrációról: SZIA-Zágón 37.19.

¹⁸² A levelezésből nem derül ki, hogy a levelet elküldte-e a pápának. Zágónnak a vele folytatott levelezésében található a Sacra Congregazio del Concilio 1952. március 22-én 1418/52 szám alatt kelt levele, amely elrendeli, hogy Szölgvény nyolcnapos lelkigyakorlatot végezzen.

¹⁸³ NÉMETH, *Zágón...* 47-54; TÓTH 48-49.

¹⁸⁴ TÓTH 42.

¹⁸⁵ *Élet* 3 (1952. július 10.) 13/1.

¹⁸⁶ Zágón levele Giuseppe Pizzardo bíborosnak: SZIA-Zágón 18.1. – Róma, 1952. július 2.

¹⁸⁷ NÉMETH László Imre, *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház* (Budapest 2009) 27-28, 57-75, 78.

Zágony József a PMI régenseként folytatta tovább a küzdelmet az intézet átmentése érdekében, amiről Mester István ezt írta neki:¹⁸⁸ „Az körülbelül világos, hogy még legalább három évig az Intézetre szükség van, de nyugodtan lehet számítani még öt vagy hat évet, egy leredukált, de még mindig tanuló papokkal telt Intézetre. S az után is megmarad az a nagy erkölcsi felelősség, hogy az Intézet pozícióját át kell menteni a jövőre, mert ha feladjuk, ki tudja megnyílik-e valaha. Ez a felelősség a Szentszék bizalmából, most téged terhel.”

A PMI-ért vívott harcáról már szó volt életrajzában, ennek részletesebb története egy másik tanulmány témája lehetne. Zágony irathagyatékának terjedelme miatt nem vállalkozhattunk arra, hogy ebben a tanulmányban vizitatori működésének minden részletét bemutassuk, de azzal a reménnyel zárjuk e sorokat, hogy sikerült arról alaposabb ismertetést adni.

---

¹⁸⁸ Mester István levele Zágony Józsefnek: SZIA-Zágony 18.1. – Róma, 1953. augusztus 26.

ARS SACRA – A LITURGIKUS MŰVÉSZET KÉZIKÖNYVE

Szent István Kézikönyvek sorozat

A neves művészettörténész, Szakács Béla Zsolt által szerkesztett kötet összefogja a liturgikus művészet különböző területeit, mivel

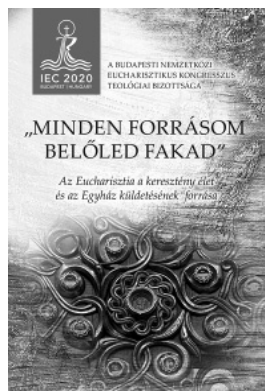

azonban az épületek és a benne használatos tárgyak nem érthetők a Katolikus Egyház tanítása, lelkisége, szokásai és gyakorlatai nélkül, ezért szükség mutatkozott egy olyan szemléletű munkára, mely feltételezi ugyan a szakképzett művészettörténész munkáját, de emellé feltétlenül szükségesek azok a teológiai ismeretek is, melyek a Katolikus Egyház latin rítusának a specialitásához tartoznak. A liturgiát kiszolgáló művészet magában foglalja az építészetet, a szobrászatot, a festészetet és az iparművészetet. Mindezt a kötet történetiségében tekinti át.

476 oldal, keménytető, védőborítóval. Ára: 5800 Ft

„MINDEN FORRÁSOM BELŐLED FAKAD”

A vatikáni szabályzat szerint a kongresszus alapdokumentuma hivatott elősegíteni a kongresszus témájának „teológiai elmélyítését és a lelki megújulást, a helyi egyház javára”. A Teológiai Bizottságnak tehát arra kellett törekednie, hogy új szempontokat is figyelembe véve megfogalmazza az Egyház hitét, de egyúttal a keresztény életet és a hívek lelki megújulását is segítse; hogy a kongresszus dokumentuma utaljon azokra a teológiai és lelkiségi szempontokra, amelyek a kongresszus megrendezésekor kiemelten fontosak a világegyház és a helyi egyház szempontjából. Már a könyv tartalomjegyzékének áttekintése után is nyugodtan állíthatjuk, hogy a budapesti kongresszus dokumentuma megfelel az elvárásoknak: a szövegben létrejön a teológiai, a lelkiségi és a pasztorális szempontok szintézise.

88 oldal, puhafedelel. Ára: 700 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ TÖRÖK IZSÁK OSBM

Az *empowerment* képessége a lelki- vezetésben: inspiráció a pszichológiából

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy vajon létezik-e olyan folyamatosan fejleszhető pszichikus képesség, amely gyakran segítségére lehetne a lelkivezetőnek, különös tekintettel az emberi kapcsolatokban természetsszerűleg megnyilvánuló „vezetés”, „irányítás” vonatkozásában. Ha létezik ilyen pszichikus képesség, akkor az mennyire, és pontosan mely területen segíthetné elő a komolyabb és mélyebb lelkivezetést?

Van-e olyan típusú hatalom, befolyás, amely mintegy nem szeretne hatalom lenni, nem kívánna befolyást szerezni, azaz szinte önmagát megfosztja a hatalomra, befolyásra való törekvéstől? Ilyen „hatalommentes hatalom” lehet az *empowerment* képessége – magyarul talán legjobban a „felhatalmazás” kifejezéssel adhatnánk vissza –, amelyet szakértők a vezető–alkalmazott kapcsolatot vizsgáló ún. *szolgáló vezetéselmélet* keretében elemeztek: megengedi a beosztottaknak, vezetetteknek azt, hogy egyre függetlenebbek legyenek, saját döntéseket hozzanak, saját maguk rendelkezzenek ellenőrzéssel, egyre inkább bízzanak önmaguk képességeiben, és a számukra megengedett szabadsággal kezeljék a nehéz szituációkat.¹ Ezek által képesek megtalálni az egyensúlyt a szabadság (önállóság) és a felelősségvállalás között.² Tanulmányunk III. pontjában ezt vizsgáljuk meg részletesebben.

I. A LELKIVEZETÉS TERMÉSZETE

A lelkivezetés olyan ideiglenes és eszközszerű segítség, amelyet a hitben és a tanítványságban jártasabb lelki testvér (férfi vagy nő) nyújthat azokban

---

¹ Vö. NORTHOUSE, P. G., *Leadership. Theory and Practice* (Washington 2015) 235.

² BLANCHARD, K. – CARLOS, P. J. – RANDOLPH, A., *The 3 Keys to Empowerment. Release the Power within People for Astonishing Results* (San Francisco 2001) 4.

még kevésbé jártas lelki testvérének, megosztván vele a bejárando út egy szakaszát, hogy felismerje Istennek vele kapcsolatos működését, és arra szabadabban, felelősségteljesebben tudjon válaszolni.³ Minthogy a lelkivezetésben két „ember”, a lelkivezető és a vezetett van jelen, nem zárjuk ki abból az emberi mulasztások vagy túlzások előfordulását sem. Azt azonban hibának tartanám, ha mellőznénk a lelkivezetésből az olyan pozitív, fejleszthető pszichikus adottságokat, amelyek komoly segítségül szolgálhatnak.

A lelkivezetés bizonyos mértékben feltételezi, és egyben elősegíti a pszichikus integritást, ugyanakkor felülmúlja, átlépi azt, mivel „lelki” folyamat is megnyilvánul benne. A lelkivezető feladata, hogy a lelkivezetésnek mind „pszichikus”, mind pedig „lelki” vonatkozású, érett, kiegyensúlyozott szintézist alakítsa ki. Kiegyensúlyozott szintézist létrehozni az a lelkivezető képes, aki emberi-pszichikus valóságában képes *helyet biztosítani* a Szentlélek számára, aki majd *rajta keresztül* vezeti a személyeket Istenhez, és az ő emberi mivoltán keresztül másokat is arra tesz majd képessé, hogy a Lélek templomává válhassanak.⁴

A lelkivezetőt a pszichikus-lelki szintézis megtalálásában nagyban segítheti az, ha tisztában van *szerepével*, azaz tudja, hogy „lelki” szolgálatot végez. A lelkivezetés olyan lelki szolgálat, amelyben nem egyenlő felek, esetleg *barátok közötti kapcsolatról* (egymás mellé rendeltség viszonya) van szó, hanem *aszimmetrikus relációról*: van, aki vezet, és van a vezetett, akit kísérnek a bejárando lelki úton.⁵ Ebből következik, hogy a lelkivezetés nem alakulhat sem barátkozássá, sem pedig a lelkivezető érzelmi szükségleteit kielégítő „pótkapcsolattá”, amelyben a lelkivezető azt szeretné, hogy őt elfogadják, értékeljék, nélkülözhetetlennek tartsák. Az aszimmetrikus kapcsolat a lelkivezetésben azt jelenti, hogy a lelkivezető csupán megbízott, eszköz a Szentlélek kezében, és helyette lehetne bárki más is: nem fontos az, hogy ő valakinek egy adott időszakban a lelkivezetője.

A lelkivezetés aszimmetrikus jellegéből következik, hogy azt nem tekintjük *didaktikus relációnak*, tehát nem az oktató-tanítvány viszony (laza alá-fölé rendeltség) kialakítására kell törekedni. Egy didaktikus kapcsolatban megvan annak a lehetősége, hogy az oktató ne vonódjon be tanítványa életébe, vagyis miután leadta a tananyagot, tovább már ne érdekelje, hogy mindazt tanítványa a gyakorlatban képes-e alkalmazni. Ellenkezőleg, a lelkivezetés a lelkivezetőtől a teljes bevonódást kívánja meg, amelyben meg kell mutatkoznia egy olyan pszichikus-lelki szintézisnek, amely arra utal, hogy ő már elmélyítette kapcsolatát Istennel, és aszerint éli mindennapjait. A lelki-

³ Vö. CENCINI, A., *Il contatto corporale nella relazione di aiuto*, in *Tredimensioni: Psicologia, Spiritualità, Formazione* (2004) 1/45.

⁴ Uo. 46.

⁵ Uo. 47.

vezető az elmélyült Isten-kapcsolatnak nem csupán ismerője, hanem olyan alkalmazója és megélője, aki másokat is képes ebbe bevonni úgy, hogy Isten és nem pedig önmaga irányába tereli őket. A lelkivezető vezetettje életébe való intenzív *bevonódásának célja*, hogy vezetettje is beléphessen az Isten-nel való személyesebb és meghittebb kapcsolatba. A már kialakult Isten-vezetett kapcsolatból a lelkivezetőnek fokozatosan *ki kell lépnie*.

A lelkivezetés nem is *pszichoterápia* (erős alá-főlé rendeltségi viszony). A lelkivezetést a Szentlélek által végzi a lelkivezető, tehát szerepénél fogva csupán közvetítő, és nem terapeuta. Ebből az következik, hogy a lelkivezető nem válhat a folyamat főszereplőjévé, elsődleges alakítójává, irányítójává, de ténylegesen még helyrehozójává, gyógyítójává sem.

Ha tehát a lelkivezetés nem barátok közötti kapcsolat, nem oktató-tanítvány viszony, nem pszichoterápia, akkor mégis milyen jellegű aszimmetrikus relációról van szó? A lelkivezetést elsősorban a *segítségnyújtó reláció* kategóriájába soroljuk.⁶ Ebben a relációban a lelki és a pszichikus szempontok dinamikus szintézist képesek alkotni. A lelkivezető tiszteli az emberi psziché törvényeit, érdemes ezeket alaposabban megismernie, legfőképpen önmagára vonatkozóan (elégészes önismeret). Az elégészes önismerettel rendelkező lelkivezető képes a különféle pszichés szinteken hozzá érkező

⁶ Vö. CENCINI 48.

üzenetek felismerésére, az érzelmi csapdák elkerülésére, és egyben tudja, miként kell a tőle segítséget kérőt Isten elgondolása szerint vezetnie. Amennyiben a lelkivezető tényleg képes önmagában szintézisbe hozni mind a „lelki”, mind pedig a „pszichikus” szempontokat, akkor benne mint közvetítőben kialakul az a segítségnyújtó relációra jellemző, lelkivezetésbeli mentalitás, amelyet velősen így fogalmaz meg Cencini: „Nem én vagyok a te központod... nem te vagy az én központom.”⁷ Vajon tényleg képes-e erre a szintézisre minden lelkivezető? Ha nem, akkor milyen nehézségek, túlzások gátolják ebben?

II. A LELKIVEZETÉST FENYEGETŐ VESZÉLYEK

Amennyiben a lelkivezető jól ismeri közvetítői szerepét, és egyben a segítségnyújtó reláció kiépítésén munkálkodik, akkor a problémák leginkább a lelkivezetés pszichikus, és nem lelki oldalán mutatkoznak meg. A lelkivezetést elsősorban két fontos pszichikus-emberi tulajdonság hiánya veszélyezteti: az *affektív szabadsága* és a *felelőssége*.⁸

Milyen következményekkel járhat az, amikor magából a lelkivezetőből hiányzik az affektív szabadság? Elsősorban éppen az affektív szabadság elmentése, az *affektív függőség* fog erőteljesen megmutatkozni. Az affektív függőségben a vezetettet a lelkivezető saját szükségleteit kielégítő tárggyá alakítja át: ellenőrzése alá kívánja vonni, manipulálni szeretné, be akar hatolni abba a személyes-privát térbe, amelyben kizárólagosan a vezetett és Isten lehet jelen. Amennyiben a lelkivezető affektív függőségre törekszik – tudva vagy nem tudva –, akkor maga a lelkivezetés már csupán ürügyé válik, és kettejük kapcsolatában nem Isten lesz többé a központban. Az „Isten van relációnk központjában” helyett „én vagyok a te központod... te vagy az én központom” hozzáállásmód lép színre. Az affektív függőség csupán zavart és ellentmondásosságot szül, mivel a lelkivezető úgy érzi, mintha a rábízott személyt vezetné, de közben igazából őt már csak saját szükségletei és késztetései vezetik; a lelkivezető azt véli, hogy vezetettjét Isten felé kíséri, de valójában önmaga felé terelgeti; a lelkivezető kezdi elhinni önmagáról, hogy atyai tulajdonságokkal rendelkezik, de végül gyermek maradt, infantilizálódott.

Aki manipulálni, kontrollálni akar, és mások privát szférájába igyekszik behatolni, az nemcsak affektív függőségben szenved, hanem egyben hatalomra is törekszik. Csak az érzelmileg szabad lelkivezető tudja úgy segíteni

⁷ Uo. 50.

⁸ Uo. 46-57.

vezetettjét, hogy képes legyen elengedni, *átengedni* őt a Szentlélek irányításának, azaz semminemű hatalmat nem kíván fölötte gyakorolni. Igazi, tényleges hatalma a vezetettje fölött csak és kizárólagosan Istennek van, ő a lelkivezetés központja. Aki tehát érzelmi függőségben szenved, az egyben hatalomra, befolyásra is szert kíván tenni. Az ilyen személy igyekszik magához kötni, láncolni vezetettjét, és makacsul ragaszkodik a közöttük már kialakult relációhoz. Ennek megtartására gyakran manipulatív eszközök használatától sem riad vissza. Már a sokkal rövidebb ideig tartó szentgyónás folyamatában is megjelenhet ez a hatalomra való törekvés, amelyben a gyóntató a „másikkal való kapcsolata birtoklójának”⁹ vélheti magát. Az olyan hosszú és folyamatos relációban, mint a lelkivezetés, még kockázatosabb a kapcsolat kizárólagos birtoklására való hajlam.

A lelkivezetés egy másik veszélyforrása a *felelősségérzet hiánya*. A felelőség ellentéte az önzés, az egoizmus. A felelősségteljes lelkivezető alaposan megvizsgálja minden kifejezését, gesztusát, mivel tudja, hogy ezeknek vezetettje lelkében, pszichéjében következményei, visszhangjai lesznek. A felelősségteljes lelkivezető ismeri saját határait,¹⁰ kialakul benne egy bizonyos érzék arról, hogy hatásköre, területe meddig terjed, és honnan kezdődik a másik személy felelősségvállalása, az a pillanat, amikor már vezetettjének kell önálló lépéseket tennie.¹¹ Szükséges tehát, hogy a felelősségteljes lelkivezető egyben vezetettjét is felelősségvállalásra ösztönözze. A vezetett Istennel való kapcsolata egyre mélyül. Felelősséggel már nem lelkivezetőjének tartozik, hanem Istennek: Ő, nem pedig lelkivezetője áll élete, lelki fejlődése központjában.

A felelősségvállalás ellentéte nem véletlenül az önzés: önző módon, felelőtlenül ráhárítani minden felelőséget a vezetettre, vagy ellenkezőleg, azzal hitegetni, hogy a lelkivezető átveszi mindenért a felelőséget. Mind a felelőség ráhárításában, mind annak átvételében – ahogyan az imént vizsgált affektív függőség esetében is – megjelenik a hatalommal, befolyással való visszaélés lehetősége. A lelkivezetés folyamatában – főként a legelső fázisában – megjelennek olyan negatív érzelmek és különös lelkiállapotok is, mint az agresszió, az önvád (pszichikus szinten) vagy a lelki szárazság, a lelkesezés hiánya (lelki szinten), amelyek kezeléséhez mindenképpen szükséges lenne a jártas lelkivezető támogatása, biztatása, hathatós segítsége. Amennyiben a lelkivezető elmulasztja ezt a nélkülözhetetlen segítségnyújtást, akkor azzal nem tesz mást, mint lerázza magáról a felelőséget: annak vezetett-

⁹ SOVERNIGO, G., *L'umano in confessione. La persona e l'azione del confessore e del penitente* (Bologna 2003) 80.

¹⁰ Vö. TRACY, D., *10 Steps to Empowerment. A Common-Sense Guide to Managing People* (New York 1990) 17.

¹¹ Vö. uo. 19.

jére hátrításával vagy átvételével. Hogyan élhet vissza a lelkivezető hatalmával, befolyásával a *ráhárítás* folyamatában? A ráhárításban a következő folyamat zajlik le:

- a) én mint lelkivezető, elhitetem a vezetettel, hogy *már képes* a negatív érzelmi folyamatok kezelésére;
- b) én mint lelkivezető jól tudom, de legalábbis sejttem, hogy erre a vezetett valójában *még nem képes*;
- c) én mint lelkivezető egyre inkább *magára hagyom* őt;
- d) én mint lelkivezető időnként találkozom a vezetettel, és ilyenkor érzetem vele, hogy tapasztaltabb vagyok, mint ő. Amennyiben pedig ez elbizonytalanítja, úgy csak *őt terheli a felelősség*;
- e) én mint lelkivezető, mivel jártasabb vagyok, mint a vezetett, több hatalmam van, tehát a vezetett *hozzám képest alulmarad*.

A fenti pontokban kifejtett felelősség-ráhárítás folyamatát megvilágíthatja a következő példa: egy gyermeknek átadom a gépkocsi slusszkulcsát, és arra kérem, hogy vezessen, viszont ha baleset történik, övé minden felelősség.

A lelkivezető a felelősség átvállalásában is ugyanúgy visszaél hatalmával. *A felelősség átvállalásában* a következő folyamat zajlik le:

- a) én mint lelkivezető elhitetem a vezetettel, hogy *mindig alkalmatlan lesz* kezelni a negatív érzelmi folyamatokat;
- b) én mint lelkivezető ellenben jól tudom, hogy erre a vezetett *alkalmassá válhatna*;
- c) én mint lelkivezető ezért egyre jobban *magam közelébe vonom* a vezetettet, mintegy „atyáskodom fölötte”;
- d) én mint lelkivezető javaslom a gyakoribb találkozást, amellyel előidézem a vezetettben az „alkalmatlanság érzését”, ami arra ösztönzi őt, hogy egyre inkább *átengedje* a felelősséget;
- e) én mint lelkivezető látszólag átveszem a felelősséget, tehát irányítom a vezetettet, így *hozzá képest fölénybe kerülök*.

A felelősség átvállalásának folyamatát – kapcsolódva az előbbi példához – a következőképpen fejthetjük ki: jól tudom, hogy egy gyermek önállóan sohasem lesz alkalmas a gépkocsi vezetésének megtanulására, mégis elkezdem őt oktatni, miközben folyamatosan kritizálom a haladását. Ennek következtében elbizonytalanodik, és elkerüli a további foglalkozásokat, így végül nem tanul meg vezetni.

Mint látjuk, a felelősségvállalás hiánya – amely megjelenik mind a ráhárításban, mind az átvállalásban – nagyon szoros kapcsolatban van a hatalom-

mal való visszaéléssel. A felelősséget ráhárító vagy átvállaló lelkivezető pontosan attól az emberi döntések meghozatalát és kivitelezését szükségképpen feltételező szabadságtól és önállóságtól fosztja meg vezetettjét, amelyet számára Isten egyre nagyobb mértékben szeretne lehetővé tenni. Nem a lelkivezető fogja megadni vezetettjének a szabadságot és az önállóságot, hanem Isten. A felelőtlen lelkivezető olyan hatalmat, befolyást tulajdonít önmagának, amivel nem rendelkezik, és nem is rendelkezhet, hiszen ő csak közvetítő egy végtelen, határtalan *Hatalom* (Istené) és egy véges, mégis szükségszerű *hatalom* (a vezetett személyé) között. Másképpen úgy is kifejezhetjük, hogy a felelőtlen lelkivezető hol túlságosan sokat *ad* vezetettjének a felé-irányuló hatalmából (ráhárítás), hol pedig túl sokat *vesz el* tőle abból (átvállalás). Egy már érett, stabil, erényes, felelősségteljes lelkivezető közvetítői tevékenységének befolyása, hatalma révén érhető el az, hogy a vezetett érett személyiséggé (pl. egészséges önértékelés) és önálló erkölcsiséggel rendelkező cselekvővé (pl. önuralom) váljon. A felelősségteljes lelkivezető közvetítői szerepe éppen abban áll, hogy lehetővé teszi azon pszichikus-lelki erő, hatalom, befolyás kialakulását vezetettjében, amely őt elsősorban már nem az emberek, hanem inkább Isten felé terelik és irányítják.

Mint az előbbieken láttuk, a lelkivezetést két komoly pszichikus tényező veszélyeztetheti, és mindkettő szorosan kötődik a hatalommal való visszaéléshez. Az egyik ilyen tényező az affektív függőség, amely könnyen átcsap a lelkivezetés relációjának manipulálásába, ellenőrzésébe, érzelmi szinten való zsarolásba. A másik tényező a felelősségérzet hiánya, amelyből előbbutóbb a ráhárítás vagy az átvétel folyamatai indulnak el. Amennyiben a lelkivezető a vezetettjével kialakuló kapcsolatában visszaél a hatalommal, akkor nagy valószínűséggel nincs tisztában közvetítői szerepével sem, képtelen a segítségnyújtáson alapuló aszimmetrikus reláció kialakítására. Ugyanakkor sajnos azt is feltételeznünk kell az ilyen lelkivezetőről, hogy még nagyon messze van attól az előfeltételtként mindenképpen szükséges pszichikus-lelki szintézistől, amely lehetővé tenné azt, hogy a Szentlélek benne és általa, de a vezetettje javára irányulva pozitív és hatékony lelki gazdagodást idézzen elő. De vajon létezik-e olyan kifejleszthető, elsajátítható, megtanulható pszichikus képesség, amely segíthetné a lelkivezetőt abban, hogy az előbbieken felsorolt, a hatalom visszaélésével szorosan összefüggő veszélyeket elkerülje?

III. A LELKIVEZETÉST ELŐSEGÍTŐ „FELHATALMAZÁS” (EMPOWERMENT) KÉPESSÉGE

Minden emberi vagy emberi közvetítést igénybe vevő kapcsolatban, így a lelkivezetés folyamatában is előbukkan a hatalom, a befolyás valósága. Nem mindegy azonban, hogy ezt a hatalmat, befolyást milyen módon alkalmazzák: gátolják-e vagy elősegítik mások fejlődését; a lelkivezetést illetően pedig torzítják-e vagy elmélyítik az Istennel való kapcsolatot? Az előbbieken már rámutattam arra, hogy a felkészületlen, éretlen lelkivezető, aki affektíve függő és felelősségtudat híján van, az a hatalmat, a befolyásolás képességét nem tudja pozitív módon felhasználni. De értelmezhetnénk-e másképpen a befolyás képességét, úgy, hogy az ne csupán visszaélésre, manipulációra legyen felhasználható, hanem esetleg segítségnyújtásra, nagyobb fokú érettséget lehetővé tevő nevelésre? Milyen valóság lenne ez a „hatalommentes hatalom” vagy „befolyásmentes befolyás”, és mi jellemezné, sőt miért lenne érdemes azt a lelkivezetésben alkalmaznunk?

Amint a Bevezetésben említettük, ilyen lehetne az *empowerment* képessége, amely a beosztottak vagy vezetettek számára lehetővé teszi, hogy önálló döntéseket hozva megtalálják szabadságuk és felelősségük megfelelő egyensúlyát, sőt több felelősséget is képesek legyenek örömmel elvállalni.¹² A felhatalmazás megengedi, hogy kapcsolatban, összeköttetésben legyenek vala-

¹² Vö. BLANCHARD – CARLOS – RANDOLPH 5.

kivel, mint ahogyan azt is, hogy ugyanattól független, elválasztott létezőként tudhassák önmagukat;¹³ elkerüljék a másoktól való mindennemű túlzott függőséget, a rájuk való hasonlóságra törekvést, de a bárminemű kapcsolattól irtózó abszolút függetlenséget is.¹⁴ A felhatalmazás hangsúlyozza a vezetett személy függetlenségét, tehát az *affektív függőség veszélyét* eleve kizárja, továbbá mivel szükséges vállalni az egyéni felelősséget, egyben kizárja a *felelősségérzet hiányának veszélyét* is.

A kellő függetlenség és a felelősségvállalásra való ösztönzés mellett a felhatalmazás soha nem válik önzésre hajlamosító függetlenség hordozójává, hanem inkább helyes egyensúly felállítására törekszik. Ez az egyensúly az ún. *interdependencia*, azaz a függőség (kapcsolatban megmaradás) és a függetlenség (önálló létezés) közötti térben található meg. A felhatalmazásnak a kiegyensúlyozott függőség-függetlenség közegét létrehozó hatásán túl, még egy, a nevelésben használt, ahhoz nagyon közelálló pedagógiai módszere is van, amit a *scaffolding* elnevezéssel illetnek.¹⁵ Magyarul „felállványozást”, „állványkészítést” jelöl, ami a nevelésre vagy esetünkben a lelkivezetésre vonatkozóan azt jelenti: lelkivezetőként segítséget nyújtok a vezetettnek egészen addig, amíg el nem éri saját lelki érettségét. Miután pszichikus-lelki síkon már eljutott az érettség megfelelő fokára, úgy többé nincsen szüksége a lelkivezető nevelői közvetítésére.

Vajon tanítható és tanulható képesség-e a felhatalmazás? Balswick szerint – aki az *empowerment* fogalmát leginkább a házassági és családi kapcsolatok vonatkozásában tárgyalja –, olyan folyamatról van szó, amelyet minden elkötelezett keresztény megtanulhat. A felhatalmazás jelen van Jézus Krisztus személyében, aki maga az igazi, hiteles „felhatalmazó”.¹⁶ Ő az, aki teljesen átalakította a hatalomról kialakult korabeli felfogást: elutasította azt mint az ellenőrzés és a manipuláció eszközt, és helyette mások szolgálatának, lelki megújításának eszközeként határozta meg. Jézus a felhatalmazást nem csupán arra használja, hogy az elesettet felemelje és megbocsásson a vétkesnek, hanem hogy általa nagyobb „felelősségre és érettségre biztasson”. Balswick szerint, amennyiben a felhatalmazás mint „cselekvő szeretet” jelenik meg, az végképp meg tudja változtatni a keresztény családok hatalomról, tekintélyről vallott általános felfogását.¹⁷ Ha ez igaz a keresztény családok lelki gondozása vonatkozásában, akkor miért ne lehetne valóban átvihető és egyben alkalmazható a keresztény lelkivezetésre is? Jézus is alkalmazza a

¹³ Vö. BALSWICK, J. O. – BALSWICK, J. K., *The Family. A Christian Perspective on the Contemporary Home* (Grand Rapids, MI 2007) 78.

¹⁴ Vö. uo. 150.

¹⁵ Uo. 134.

¹⁶ Uo. 28.

¹⁷ Uo. 28-29.

felhatalmazást kapcsolatának alakításában a megváltandó emberiséggel; mi, követői – akik olykor mások lelkivezetésére vállalkozunk –, ne tudnánk azt elsajátítani?

Szakemberek szerint a felhatalmazóképeség elsajátításának két módozata lehetséges: statikus és dinamikus. A statikus verzió szerint bizonyos képességek kifejlesztésére és azok begyakorlására van szükség. Tracy 10 ilyen képességet sorol fel:

- 1) felelősség;
- 2) tekintély;
- 3) a kiválóság mércéjének keresése;
- 4) az önfejlesztés és az érettség irányába való nyitott magatartásmód;
- 5) tudásgyarapítás;
- 6) visszajelzések nyújtása mások számára;
- 7) mások iránti elismerés;
- 8) másokba vetett bizalom;
- 9) a hibaelkövetés bekalkulálása, illetve megengedése;
- 10) mások iránti tisztelet.

Ha mindezen tulajdonságokat magas szintre fejleszti önmagában a vezető, akkor belőle is jó felhatalmazó válhat. Tracy szerint az ilyen tulajdonságokat önmagukban kifejlesztő vezetők képesek az igazi, hiteles, tényleges hatalomra: ők azt nem megfélemlítésen, manipuláción, kontrollon keresztül érik el, hanem úgy, hogy másokat szabadabbá tesznek, akik így meg tudják valósítani önmagukat.¹⁸ Tracy eszmefuttatása elsősorban a vállalati munka világának vezető-alkalmazott viszonyára értendő, viszont mi ezt – természetszerűleg megfelelő fenntartásokkal, illetve kiegészítésekkel – átvihetjük a lelkivezető-vezetett kapcsolatára is. Átvitt értelemben a vezetett úgy lesz igazi önmagává, ahogyan azt az Isten elvárja tőle – Cencini a lelkivezetésre adott definíciója alapján „hitében” és „tanítványságában” –, azaz a lelkivezető a felhatalmazáson keresztül lehetővé teszi, biztosítja és elősegíti, hogy a bizonyos pszichikai képességeket elsajátító és begyakorló vezetettek majd lelkileg is szabadabban ráhangolódva „Isten gyermekeivé” válhassanak (vö. Jn 1,12), így például:

- több felelősséget vállaljanak magukra, amivel automatikusan megnő a tekintélyük, azaz lesz kellő tartásuk: 1) és 2) képességek;
- önmaguktól törekedjenek egy magasabb szintű, minőségileg érettebb lelki életre: 3) és 4) képességek;

¹⁸ Vö. TRACY 12.

- több tudással rendelkezzenek a lelkiélet területén: 5) képesség;
- bátran merjék feltárni hozzájuk közel álló, nekik segíteni óhajtó személyeknek, hogy lelki életükben milyen szinten járnak, hol történt előrehaladás, és hol szorulnának még segítségre: 6) képesség;
- úgy fordulhassanak bizalommal mások felé, hogy abban mély tisztelet és elismerés, nem pedig bizalmaskodás, agresszív belekapaszkodás és a kapcsolat önző célú kihasználási vágya jelenjen meg: 7), 8), 10) képességek;
- tisztázzák önmagukban azt, hogy amennyire saját személyiségük limitált, gyarló, hibák elkövetésére hajlamos, úgy lelkivezetőjük – és minden más, hozzájuk közel álló, számukra segítséget nyújtani szándékozó egyén – is követhet el hibákat: 9) képesség.

A felhatalmazás elsajátításának dinamikus verziója a Blanchard – Carlos – Randolph-féle leírásban található meg. A szerzők a felhatalmazás elsajátítását nem a szolgáló, hanem a *sztuacionális vezetéselmélet* keretébe illesztik be.¹⁹ A sztuationális vezetés kerete azért felel meg a felhatalmazás készségének elsajátítására, mert folyamatosan figyelemmel kíséri az irányított személy képességeit, ugyanakkor motivációs szintjét is arra vonatkozóan, hogy egy előre meghatározott, közösen kitűzött célt milyen módon tudna megvalósítani.²⁰ Mivel az irányítás alatt lévő személyek képességeinek és motivációinak szintjei folyamatosan változnak, ehhez mérten a vezetőnek vagy a direktív (irányító), vagy pedig a támogatói irányításmódot kell alkalmaznia.²¹ Ezen két irányításmód variációiból 4 különböző vezetési stílus alakulhat ki:

- 1) direktív stílus (magas direktív + alacsony támogató szint);
- 2) betanító stílus (magas direktív + magas támogató szint);
- 3) támogató stílus (magas támogató + alacsony direktív szint);
- 4) delegáló stílus (alacsony támogató + alacsony direktív szint).²²

Blanchard, Carlos és Randolph e 4 vezetési stílusnak megfelelően a felhatalmazás elsajátításának folyamatát szintén 4 lépésre bontják:

- 1) *tájékozódás*: valótlánul magas elvárások és feszültség alakul ki a vezetettekben, amikor a vezetőnek világosan fel kell vázolnia a vállalat célkitűzéseit, meg kell tanítania őket az alapvető munkaműveletekre;

¹⁹ Vö. BLANCHARD – CARLOS – RANDOLPH 19–46.

²⁰ Vö. NORTHHOUSE 93.

²¹ Vö. uo. 94.

²² Uo. 94–96.

- 2) *elégedetlenség*: a vezetettek mély ellentmondást fedeznek fel a kezdeti elvárások és a megvalósulás között, mintegy kiábrándulnak, frusztráltak lesznek, ezért nagy mértékben a vezető személyére fognak támaszkodni, azaz állandóan „lőgnak” rajta;
- 3) *integráció*: pozitív változás indul el a vezetettekben, mivel már sok-sok műveletet begyakoroltak, világosan látják a célokat, a megvalósítandó értékeket, szerepeikkel tisztában vannak, továbbá jellemzi őket az egymásba vetett bizalom, a lelkesedés és a nyitott kommunikáció, valamint már szívesen osztják meg a vezetővel a közös célok megvalósítása érdekében a felelősséget;
- 4) *alkotás*: minőségi munka és magas fokú elköteleződés jellemzi a vezetetteket, ugyanakkor fokozottabb fejlődési-érési folyamat mutatkozik személyiségükben is, egyszersmind nyitottak egymás segítésére és a problémák rugalmasabb leküzdésére.²³

A szerzők felhatalmazásra vonatkozó elképzelése is – természetesen fenntartásainkkal és csak bizonyos kiegészítésekkel – átvihető a lelkivezetés valóságára, mivel dinamikus, folyamatos változásokban gondolkodik, és sok tekintetben figyelembe veszi a lelkivezető-vezetett kapcsolatának fokozatosan, de lineárisan mélyülő gazdagságát. A felhatalmazás-modell – lévén dinamikus – számol több, a lelkivezetésben előforduló tényezővel:

- a lelkivezetésben nem lehet figyelmen kívül hagyni a vezetett képességeit és motivációs szintjét (érdemes ennek alapján alkalmazni a direktív vagy támogatói irányításmódot);
- amennyiben különböző irányításmódokat alkalmazunk a lelkivezetésben, úgy ezzel a hozzáállással mély tiszteletünket fejezzük ki a vezetett felé, mivel nem a többiekhez hasonlítgatjuk őt, hanem önálló személyiségként tekintünk rá, aki sajátos, kizárólagosan csak rá jellemző képességekkel és motivációkkal rendelkezik (minden egyes személy másképpen igényli a vezetési stílusok variációját);
- természetes, hogy a lelkivezetést nehéz elkezdni, ezért a folyamat legelején a vezetettet intenzívebben kell irányítani, és több időt, energiát kell szánni oktatására (direktív és betanító stílusok), mivel azonban a vezetettet önállóságában és felelősségvállalásában eleve fejlődőképesnek tartjuk, más vezetési stílust is kell alkalmaznunk (támogató és delegáló stílusok);
- a lelkivezető legyen világos a lelkivezetés céljainak meghatározásában, és a folyamat legelején igyekezzen csökkenteni vezetettjében az

²³ Vö. BLANCHARD – CARLOS – RANDOLPH 34-37.

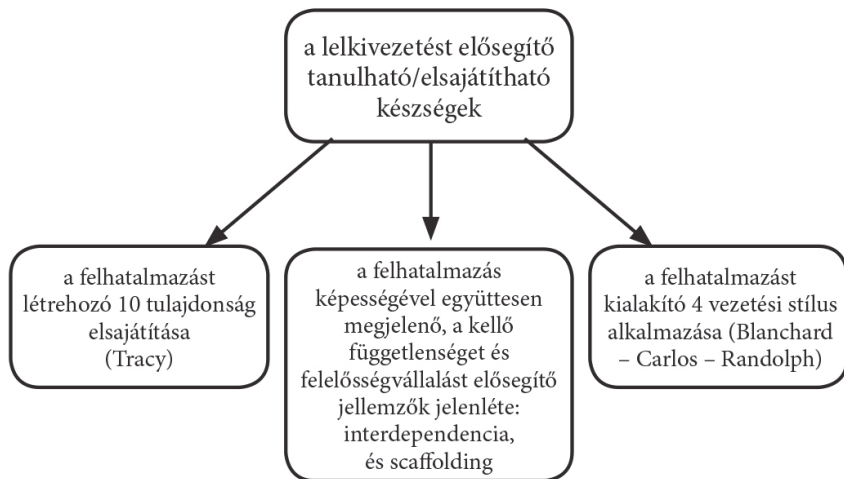
elvárásokból és a nem várt pszichés-lelki történésekből – így például agresszió, monotonía, túlzott lelkesedés stb. – eredő feszültségeket (tájékozódás szintje);

- vegye természetesnek a lelkivezető, főleg a folyamat legelején, hogy a vezetett bármikor kiábrándulttá, frusztrálttá válhat, és bizonytalankodása azt eredményezheti, hogy vele „függő” viszonyt próbál kialakítani (elégedetlenség szintje);
- fogadja el a lelkivezető, hogy amikor vezetettjében beindul a fejlődés, az érettség magasabb szintje, akkor tőle eltávolodik, el szeretne szakadni, ezért ne ragaszkodjon a lelkivezetésben létrejött kapcsolati mintához, sőt örüljön vezetettje függetlenségi törekvéseinek, sikereinek, pszichés-lelki előmenetelének és kiváltképpen annak, hogy már önállóan felelősséget képes vállalni tetteiért (integráció szintje);
- a lelkivezető fogadja el azt a tény, hogy vezetettje elkötelezett egy még mélyebb pszichés-lelki életre, és már egyedül képes másokat is segíteni, azaz maga is független lelkivezetővé válik, olyannyira, hogy új módszereket, stílusokat alkalmaz (alkotás szintje).

Megállapíthatjuk tehát, hogy a felhatalmazás pszichikus képessége igen hasznos lehet a lelkivezetésben. A felhatalmazás legelső alkalmazója maga Jézus Krisztus volt, aki a hatalmat, a befolyást a kortárs elgondolásoktól és alkalmazásoktól merőben eltérően értelmezte és gyakorolta. Jézus példája nyomán a lelkivezető is elsajátíthatja a felhatalmazás képességét, ami segít kialakítani önmagában és az általa vezetett személyekben a tényleges affektív szabadságot és a magasabb fokú felelősségvállalást. A felhatalmazó lelkivezető képes lesz elkerülni a túlzott függőséget és függetlenséget (*interdependencia*), és tudni fogja, hogy közvetítői szerepe ideiglenes, a nem hosszú időre tervezett segítségnyújtásra (*scaffolding*) korlátozódik. A lelkivezető a felhatalmazás képességét megtanulhatja, elsajátíthatja az előbbieken idézett mindkét verzió alapján – természetesen fenntartásokkal együtt –, amihez időre és kitartó türelemre lesz szüksége.

KONKLÚZIÓ

Ebben a tanulmányban próbáltam rávilágítani a lelkivezetés természetére, alapvető tulajdonságaira. Ismertettem, milyen jellegű relációra kell törekednie a lelkivezetőnek, ami pozitív hatással van a lelkivezetésre. Kitértem a lelkivezetést fenyegető veszélyek felvázolására, különösképpen pedig az affektív szabadság és a felelősség hiányából származó, a hatalom értelmezésére mindenképpen kiható lehetséges következményekre. Amennyiben a lel-

kivezető érzelmi függőségben szenved, és egyben felelőtlen, akkor valószínűleg a hatalmával is könnyen vissza fog élni, ezzel negatív irányba terelvé magát a lelkivezetést.

Válaszolva a bevezetőben feltett kérdésre, kijelenthetjük, hogy a felhatalmazás pszichés képességének elsajátítása – legfőképpen az affektív szabadság és a felelősségvállalás területére vonatkozóan – sok segítséget nyújthat a mélyebb, komolyabb lelkivezetéshez. A felhatalmazás tanulható, gyakorolható és a mindennapokban is alkalmazható folyamat, ebben Tanítónk és Mesterünk maga Jézus Krisztus, a hiteles, igaz „Felhatalmazó”. A magam részéről érdemesnek tartom a felhatalmazás elsajátítását mindazok számára, akik a jövőben mások lelkivezetésére bátran vállalkoznak azzal a bizalommal és pozitív hozzáállással, hogy majd egykor lelki vezetőjük is hiteles, kiváló lelkivezetővé fejlődik. Megfelelő adottságokkal és kellő szorgalommal minden jó keresztényből válhat hiteles, mások fejlődését elősegítő lelki vezető.

◆◆◆ HÁMORI ANTAL

Életvégi döntések – autonómia és életvédelem kánonjogi és világi jogi összehasonlítással*

„Ragyogjon ránk a te arcod világossága, Urunk.”¹

BEVEZETÉS

A jelen tanulmány az életvégi döntéseket, az autonómia és az életvédelem kapcsolatát – a jogbiztonságot is szolgálva – kánonjogi és világi jogi összehasonlításban tárgyalja. E téma és feladat nem könnyű, mert nagyon súlyos, hatalmas területet ölel fel, ugyanakkor igen aktuális. Az *életvégi döntések* rendkívül nehezek, összetettek (pl. szenvedés, félelem, ki, mely jogalany mikor, mit, milyen feltételekkel, hogyan tehet, illetve nem tehet),² és a *jog* fogalma sem egyszerű. Felfogásomban az autonómia és az életvédelem – az objektíve helyes erkölcsi rend szerint – *egybecseng*; így az életvégi döntések mértékletesek, jogba ágyazottak. Ami a kánonjog és a világi jog alapvető viszonyát illeti: mindkettő a *jóban*, az *igazban* gyökerezik.³ *Jognak* az nevezhető, ami *jó*, ami helyes – *igazságos*, méltányos.⁴

* Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán „Autonómia, életvédelem, jogbiztonság – az életvégi döntések szabályozása” címmel 2019. január 30-án rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett, lábjegyzetekkel bővített változata.

¹ Zsolt 4,7b, lásd: SZENT II. JÁNOS PÁL, *Veritatis splendor* kezdetű enciklika a katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcstanának néhány alapvető kérdéséről, 1993. augusztus 6., in *Acta Apostolicae Sedis* (a továbbiakban: AAS) 85 (1993) 1133-1228; magyarul: (Pápai Megnyilatkozások XXIV) (Budapest 1993; a továbbiakban: VS) 2. pont; vö. pl. VS 40., 42. pont.

² *Félelem* amiatt is lehet, hogy amikor a lélek elhagyja a testet, a lélek szenvedni fog. E félelemnél is súlyosabb tud lenni az a *szenvedés*, amelyben az ember a halált kívánja.

³ Vö. pl. a német *Recht* (jog) gyökere a *richtig* (igaz), a magyar *jog* szó pedig a *jóból* ered; lásd pl.: Diós István, *Jog*, in *Magyar Katolikus Lexikon* V (Budapest 2000) 861-863.

⁴ A *jog* leginkább külső, (jórészt) alanyok közti viszonyokat szabályozó, kötelező erővel bíró magatartási normák rendszereként ragadható meg, amely a *jóra*, a *helyesre*, az *igazra* irányul, hozzájárulva mind az egyéni, mind a közösségi élet megfelelő kiteljesedéséhez, *igazságos* rendjéhez, belső békéjéhez, *örök boldogságához*. Vö. pl. SZENT II. JÁNOS PÁL, *Evangelium vitae* kezdetű enciklika az élet védelméről, 1995. március 25., in AAS 87 (1995) 401-522; magyarul: (Pápai Megnyilatkozások XXVI) (Budapest 1995; a továbbiakban: EV) 72. pont; NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *Az egyetemes etika keresése. A természeti törvény új szemlélete* (Római Dokumentumok XLII) (Budapest 2013) 74-77, 80; ERDŐ Péter, *Az igazságtalan törvények és a*

A kánonjog és a világi jog közötti különbséget, illetve kapcsolatot tekintve elmondható, hogy a kánonjog forrásai közt mindenkor első helyen a *Biblia könyvei* és az *Egyház tradíciója* állnak, a végső normatív elv a kinyilatkoztatott igazság, alapelveként is feltételezve a tanítói hivatallal való egységet. Az Egyházban a természetjog, illetőleg a tételes isteni jog normái, követelményei közvetlen, jogi jellegű érvényességgel is rendelkeznek, a pozitív jogon túli valóságot is mindig szem előtt kell tartani, ezért is minősül az isteni jog a hatályos kánonjog alkotórészének. A kánonjog módszere a természetfeletti valóság felé nyitott sajátos megismerési mód, amelynek központi meghatározója a jogalkalmazás igénye, sokszor teológiai alapon kell interpretálni a tételes egyházi törvényt is. Az egyházi jog és a világi jogok különbsége céljaikban és az azokhoz tartozó eszközökben ragadható meg, az ember teljes méltóságának védelme és kibontakoztatása azonban a világi jognak is célja kell, hogy legyen. A kánonjog – az Egyház sajátos céljának megfelelően – az üdvösséget mint az ember végső javát kívánja elsődlegesen szolgálni; az egész egyházjog célja és legfőbb vezérelve a lelkek üdvössége (*salus animarum*), miként a jelenleg hatályos, 1983. évi *Codex Iuris Canonici* (CIC) 1752. kánonjában olvasható: „A lelkek üdvösségének az egyházban mindig a legfőbb törvénynek kell lennie.” Hangsúlyozandó, fontos, hogy a világi társadalmak (is) az emberi személyt állítsák jogrendjük középpontjába, és soha ne vonják ki magukat a természetjog követelményei alól, amelyeknek minden helyen és minden nép számára, ma és mindig érvényesülniük kell: az állam is a természetjog figyelembevételével köteles hozni és alkalmazni szabályait. A pozitív normákba – például az írott alkotmányba – összegyűjtött természetjog megmarad folyamatosan természetjognak, és mint ilyet kell magyarázni. A természetjog felvétele a pozitív jogba nem alakítja át azt pozitív joggá, hanem a pozitív jog hozzákapcsolja saját erejét (pl.

---

vallásszabadság, in *Kánonjog* 17 (2015) 15; Uő, *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7) (Budapest 4²⁰⁰⁵) 47-49; Uő, *Az egyházjog teológiája intézménytörténeti megközelítésben* (Egyház és jog. Kiadványok a kánonjog és az egyházakkal kapcsolatos jog köréből II) (Budapest 1995) 51, 174, 217; FRIVALDSZKY János, *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei* (Budapest 2011) 254-255; Uő, *Klasszikus természetjog és jogfilozófia* (Budapest 2007) 436, 438; HÁMORI Antal, *Természetjog és (alkotmány)bíráskodás a még meg nem született emberi lény védelmében*, in *A Természetjog Napja. Konferenciatanulmányok* (szerk. Frivaldszky János, Tussay Ákos; Budapest 2017) 22-28; Uő, *Etika. Erkölcsstani alapfogalmak gazdaságetikai kitekintéssel* (Budapest 2016) 21-23; Uő, *Életről, halálról, méltóságról és jogról – Julesz Máté könyve kapcsán*, in *Magyar Jog* 63 (2016) 10/605-608; Uő, *Erkölc és jog – életvédelem: válságban*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 29 (2012) 4/113-119; SZUROMI Szabolcs Anzelm, *A „peccatum” és a „vitium” eltérő megítélése a kánonjogi források tükrében*, in *Kánonjog* 17 (2015) 60-61. A mértékletességhez és a többi sarkalatos erényhez lásd pl.: PIEPER, Josef, *A négy sarkalatos erény. Okosság, igazságosság, bátorság, tartás és mérték* (XX. századi keresztény gondolkodók 10) (Budapest 1996).

a biztonságot és a bizonyosságot); így továbbra is a természetjog megismérsének és alkalmazásának saját szabályai szerint kell magyarázni.⁵

Kérdés, mikor mértékletesek az életvégi döntések, mi az autonómia és az életvédelem összhangja, mi a jó, mi a helyes – igazságos, méltányos, jogszerű (mi a „Ne ölj!”⁶ tartalma)?

E kérdések megválaszolása előtt érdemes tisztázni a *passzív eutanázia* fogalmát: nem minősül eutanáziának az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasításának lehetősége, ha a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkori állása szerint rövid időn belül – megfelelő egészségügyi ellátás mellett is – halálhoz vezet és gyógyíthatatlan, s a betegség *természetes* lefolyása lehetővé van téve.⁷ Ennek értelmében – megítélésem szerint – a hatályos magyar jog, ezen belül az egészségügyről szóló, 1997. évi CLIV. törvény sem ismeri az eutanáziát (sem aktív, sem passzív formájában). A fogalmi elhatárolás szempontjából a konjunktív feltételek közül a „természetes” szónak is meghatározó jelentősége van. Az eutanázia fogalmának meghatározása vonatkozásában meglévő véleménykülönbségek egy része – meglátásom szerint – a „természetes” szó, illetve a „betegség természetes lefolyását lehetővé téve” szövegrész eltérő értelmezése miatt áll fenn.⁸ Így az ún. „túlbugzó gyógyítás” elutasítása – az általam is képviselt terminológia szerint – nem tartozik a passzív eutanázia körébe.⁹

⁵ Lásd pl.: ERDŐ, *Egyházjog...* 49-54, 91-93, 211-212; Uő, „*Salus animarum: suprema lex*”. A *lelkek üdvösségére való utalások szerepe a katolikus egyház hatályos törvénykönyveiben*, in *Kánonjog* 5 (2003) 7-18; ERDŐ, *Az egyházjog teológiája...* 191-217; Uő, *A „katolikus természetjogtan” gyökerei a sztoikusok filozófiájában*, in *Jogtudományi Közöny* 49 (1994) 342-352; Uő, *Eszmetörténeti megjegyzések a természetjog fogalmának katolikus használatához*, in *Az egészség szolgálatában. Köszöntő Békés Gellért 80. születésnapjára* (Pannonhalma 1994) 263-284; Uő, *Méltányosság a mai egyházjogban*, in *Vigilia* 58 (1993) 2/117-123; FÜRST, Carl Gerold, *Az egyházjog lényegéről*, in *Communio* 1 (1993) 3/58-70; HERVADA, Javier, *Kritikai bevezetés a természetjogba* (Budapest 2004) 198; Uő, *Il dritto naturale nell’ordinamento canonico*, in *Ius Ecclesiae* 1 (1989) 493-508; HORVÁTH Sándor, *A természetjog*, in *Vigilia* 14 (1949) 218-234; Uő, *Az örök törvény*, in *Vigilia* 13 (1948) 513-521; KUMINETZ Géza, *Katolikus házasságjog (Különös tekintettel a latin egyház jogára)* (Budapest 2002) 32.

⁶ Lásd: Kiv 20,13; 23,7; MTörv 5,17; Mt 5,21. Vö. pl. HÁMORI Antal, *A „duplex effectus” és a „kisebbik rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén*, in *Magyar Sion* 12 (2018) 2/239-253; Uő, *Az abortusz és a fogamzásgátlás tilalma – nehéz esetek tárgyalása, a Humanae vitae 50., a Donum vitae 30. és a Dignitas personae 10. évfordulója kapcsán (élet-, rivalizálás”, válással fenyegetés, IVF-lét megélése)*, in *Athanasiana* 46 (2018) 1/54-74.

⁷ Lásd: az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) 20. § (3) bekezdés; részletesen pl. HÁMORI Antal, *Az „eutanázia” fogalmi meghatározása, erkölcsi és jogi minősítése*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 13 (2007) 1/24-32.

⁸ Lásd pl.: 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, Dr. Bihari Mihály alkotmánybíró különvéleménye.

⁹ Részletesen lásd pl.: HÁMORI Antal, *Az emberhez méltó „halál” megélése – A haldokló, szenvedő beteg életének és méltóságának tisztelete, védelme*, in *Magyar Jog* 64 (2017) 7-8/492-493; Uő, *Az „eutanázia” és a katolikus erkölcsoteológia*, in *Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak... Életvégi döntések keresztényen etikai megközelítése* (szerk. Fazakas Sándor, Ferencz Árpád; Debrecen 2014) 103-111; Uő, *Az eutanázia és a túlbugzó gyógyítás problémája. Etikai,*

Megemlítendő, hogy a jelenleg hatályos magyar állami szabályozás nem tartalmazza az eutanázia szót; korábban pedig jogellenes magatartásként foglalta magában.¹⁰ Az eutanázia szó a CIC-ben és a *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*ban (CCEO – 1990) sem szerepel, de kánonjogi relevanciával bíró hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozásokban – mint erkölcsileg és jogilag rossz magatartásról – bőségesen olvashatunk róla,¹¹ s így a CIC 1397. kánonjának, a CCEO 1450. kánonja 1. §-ának, illetve az eredményes „magzati eutanázia” (lásd ún. „genetikai indikáció”) esetében a CIC 1398. kánonjának, a CCEO 1450. kánonja 2. §-ának hatálya alá esik, azaz büntetőjogilag is jelentőséggel bír.¹²

jogi, teológiai szempontok (Budapest 2013) 13-17, 73-86.

¹⁰ A főszabály szerint 1998. július 1. napjától hatályos Eütv. (pl. 20-23. §-aiban foglalt) – lásd uo. 245. § (1) bekezdés –, valamint az ugyanezen a napon hatályba lépett egyes egészségügyi ellátások visszautasításának részletes szabályairól szóló 117/1998. (VI. 16.) Korm. rendelet – lásd uo. 11. § (1) bekezdés – rendelkezéseivel 2007. június 30. napjáig alkalmazandó volt az egészségügyi dolgozók rendtartásáról szóló 11/1972. (VI. 30.) EüM rendelet 20. §-ának (1) bekezdése is, amely kimondta: „Az orvosnak meg kell tagadnia az orvosi tevékenységet, ha a beteg, a hozzátartozója vagy bármely más személy olyan orvosi tevékenység kifejtését kéri, illetőleg olyan orvosi tevékenység elvégzésére kívánja rábírti, amelyet jogszabály tilt [pl. csak kórházban végezhető műtétnak magánorvosi rendelőben való elvégzése, életnek gyógyíthatatlan betegség miatti kioltása (euthanázia) stb.]” Az EüM rendeletet 2007. július 1. napjától hatályon kívül helyezte: 30/2007. (VI. 22.) EüM r. 2. §. Ez azt a véleményt támasztja alá, hogy a magyar állami szabályozás az Eütv. hatályba lépését követően sem engedte meg az „eutanáziát”.

¹¹ Részletesen lásd pl.: HÁMORI, Antal, *A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete az Egyház tanításában. Az „eutanázia” problémája erkölcs-teológiai szempontból, profán szakirodalmi és jogi kitekintéssel* (Erkölcsteológiai Könyvtár 8) (Budapest 2009) 29-56 (vö. uo. 86-91). A passzív eutanázia hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozásokban bekövetkezett fogalmi változásához lásd pl.: *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről* (Budapest 2003; a továbbiakban: MKPK 2003. évi bioetikai körlevél) 68., 75., 79-80. pont. A hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozások kánonjogi relevanciájához lásd. pl.: CIC 749-750., 752-754. k.; CCEO 597-600. k.; HÁMORI Antal, *Az egyház erkölcsi tanításának kánonjogi relevanciája az élet- és családvédelem területén*, in *Iustum Aequum Salutare* 12 (2016) 1/251-262.

¹² A CIC 1397-1398. kánonjához és a CCEO 1450. kánonjának 1-2. §-ához – világi jogi összehasonlítással – részletesen lásd: HÁMORI Antal, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással* (Budapest 2006) 59-202. A magzati eutanáziához lásd pl.: HÁMORI Antal, *A még meg nem született emberi lény élete és a vele keletkezettlen fogvatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése – válasz az EBH 2015.P.11.-re, in Jogtudományi Közlöny* 73 (2018) 1/46-52. Érdemes megemlíteni, hogy az EBH 2015.P.11. számú döntéssel ellentétes álláspontot a Kúria korábbi, 2014. április 16-i, Pfv.20.800/2013/7. számú döntése is tartalmaz: „A II. rendű felperes által a gyermek léte miatt érvényesített jövedelemkiesésre alapozott kárigeny tekintetében is egyet értett a Kúria a jogerős részítéletben írtakkal. Kétségtelen: a genetikai, teratológiai ártalom következtében fogvatékosággal született gyermeknek az egészségügyi szolgáltatóval szembeni saját jogú kártérítési igényéről szóló 1/2008. Polgári jogegységi határozat elsődlegesen a sérült gyermek viszonylatában fogalmazta meg a Legfelsőbb Bíróságnak a bírósági jogalkalmazás egysége biztosítása érdekében kifejtett álláspontját, mégis a szülőket megillető kártérítési igény tekintetében is orientál. »A kár: egy személy vagy vagyontárgy vonatkozásában – annak korábbi állapotához mért – hátrányosan megváltozott állapot. A természeténél fogva egészségkárosodással született gyermeknél károsodás előtti állapot nem volt; így nincs vi-

A mai magyar állami büntető törvénykönyv szerinti szabályozáshoz képest a különbségek különösen a következőkben állnak: míg az állami reguláció az „aki mást (...) megöl”-ben és az „öngyilkosságban közreműködés”-ben ölt testet,¹³ addig a kánonjog az „aki emberölést követ el”-ben („*qui homicidium patrat*”) gondolkodik, amibe értelemszerűen a saját élet kioltása is beletartozik (lásd ún. „eredménytelen bűncselekmény”). Az más kérdés, hogy ha *kétség* merül fel – lásd az egyházi büntető-eljárásjog által is ismert „*in dubio pro reo*” elvét –, egyéb, kevésbé hátrányos jogkövetkezmények sem kerülnek alkalmazásra,¹⁴ eredményes önölés esetében ugyanis alig képzelhető el olyan helyzet, amikor az öngyilkosság bűn jellege, illetve a teljes beszámíthatóság nyilvánvalóan bizonyítható, s egyszersmind a temetés elvégzése botrányt is okozna.¹⁵

A kétfajta jogrend közti különbség sajátos *büntetések* céljaiban és eszközeiben is tükröződik: míg az egyházi jog elsődlegesen az *örök életet* szolgálja, hirdeti és védelmezi (azt tekinti a legfőbb közjónak), addig a világi jog az e világi életre (a földi javakra) koncentrál, eszközeit (pl. büntetési tételeit) annak szolgálatában biztosítja. Ha azonban az ember teljes méltóságának védelme és kibontakoztatása a világi jog célja (nem annak megsértése és meg-

---

szonyítási alap, amiért is a hátrányos állapotváltozás – azaz a kár – nem értelmezhető.« Az emberi élet nem tekinthető kárnak. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése szerint minden embernek velészületett joga van az élethez. Magyarország Alaptörvényének II. cikke kimondja, hogy minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Téves megközelítés, hogy a genetikai ártalommal világra jött gyermek esetén a szülők viszonylatában a vagyoni kár a gyermek nélküli és a fogyatékos gyermek által meghatározott életkörülmények alapján határozandó meg. A II. és III. rendű felperes felülvizsgálati kérelmükben maguk adták elő, hogy nem gyereket, hanem »egészséges gyereket« akartak. Nem foglalkozva e megközelítés erkölcsi aggályosságával, magából a felperesi nyilatkozatból következik, hogy a viszonyítás alap az az állapot, amelyben a II. és III. rendű felperesnek egészséges gyermeke született volna ahhoz képest, hogy első gyermekük genetikai ártalommal született. Tehát nem a »nem lét« és a »fogyatékos lét« anyagi vonatkozásai közötti különbség határozhatja meg a vagyoni károkat, hanem a felperesek által is kívánt »egészséges gyermek«-hez képest a fogyatékossgából eredő többletköltségek.»]; vö. HÁMORI Antal, *A még meg nem született emberi lény élete és a vele-keletkezett fogyatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése a mai magyar jogban*, in *A Természetjog Napja. Konferenciatanulmányok* (szerk. Frivaldszky János, Tussay Akos, Budapest 2017) 43-111; Uő, *Az ember élve születése nem káresemény (a Legfelsőbb Bíróság 1/2008. PJE számú jogegységi határozata; alkotmányjogi aspektusok)*, in *Jogtudományi Közöny* 64 (2009) 11/471-482.

¹³ Lásd: a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 160. § (1) bekezdés, 161. §, 162. § (1)–(2) bekezdés; a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 166. § (1) bekezdés, 167. §, 168. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁴ Lásd pl.: HÁMORI, *A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete...* 205-206 (670. lj.); HÁMORI, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében...* 137-138, 214-215.

¹⁵ Vö. CIC 1184. k. 1. § 3. sz., 2. §, 1185. k.; CEO 877. k.; részletesen lásd pl.: HÁMORI Antal, *Az öngyilkosság kánonjogi nézőpontból*, in *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében* (szerk. Filó Mihály; Budapest 2013) 88-100; Uő, *Az öngyilkosság kánonjogi aspektusai*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 29 (2012) 1/10-25.

semmisítése, lásd pl. művi abortusz és eutanázia), eszközül pedig a természetjog követelményeit is segítségül hívja, annak figyelembevételével hozza és alkalmazza szabályait, akkor a világi jog is az emberi testvériséget, az ember igaz javát és az egész emberiséget szolgálja.¹⁶

Az, hogy a mai magyar állami büntetőjogi szabályozás – szemben a kánonjoggal – nem rendeli büntetni az öngyilkosságot, nem jelenti azt, hogy e cselekmény az állami reguláció szerint jogszerű lenne: a polgári jog ugyanis tiltja.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:1. § (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy: „A jogképeséget korlátozó jognyilatkozat semmis.”; az ehhez fűzött magyarázat szerint: „Az ember és jogalanyiséga olyannyira elválaszthatatlanok egymástól, hogy a jogképeségről maga a jogosult sem rendelkezhet. Ezért a (2) bekezdés kimondja, hogy a jogképeséget korlátozó jognyilatkozat semmis. Az ember tehát sem szerződéssel, sem egyoldalú jognyilatkozattal nem mondhat le arról, hogy jogokat szerezzen és kötelezettségeket vállaljon. A rendelkezés az *a minori ad maius* elvéből következően a jogképeség teljes kizárását tartalmazó nyilatkozatra is vonatkozik.”¹⁷

A személyiségi jogok általános védelme körében a Ptk. 2:42. §-ának magyarázata tartalmazza: „Az élethez való jogról való lemondás, az élethez való jog megsértésébe való jogosulti hozzájárulás a büntető törvényben szabályozott emberölés miatt nem lehet érvényes. A személyiségi jogok védelmét értelemszerűen így nem lehet kizárólag az érintett jogalany kívánságaitól, önrendelkezési jogának gyakorlásától függővé tenni. Más szóval a jognak a jogalanyt saját magától is meg kell védenie bizonyos szituációkban. Ezek a helyzetek azonban pontosan kategorizálhatatlanságuk és sokszínűségük okán szükségszerűen nem kaphatnak helyet a Ptk.-ban egy felsorolás formájában. (...) Bár a Ptk. külön nem rögzíti, azonban a továbbiakban is helytálló az a felfogás, mely szerint az érintett személyiségi jogait nem korlátozhatja és nem zárhatja ki, sem egyoldalú nyilatkozattal, sem szerződéssel. A személyiségi jogokat korlátozó általános, nem helyzetekre specializált szerződések és egyoldalú nyilatkozatok tilalma védelem az ellen, hogy a bármilyen kiszolgáltatott helyzetbe kerülő jogosult feláldozza személyiségi jogait pillanatnyi szorult helyzetéből történő szabaduláshoz.”¹⁸ Továbbá: „A személyiségi jog a jog alanyának testi és szellemi személyiségi értékeire vonatkozik,

¹⁶ Részletesen lásd: HÁMORI, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében...* 95-100, 121-122, 168-176, 199-202.

¹⁷ Lásd: *Az új Ptk. magyarázata I/VI* (szerk. Wellmann György, Budapest 2013) 78 (Körös András – Makai Katalin).

¹⁸ Lásd: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I* (szerk. Osztovits András; Budapest 2014) 258-260 (Fézer Tamás).

amelyek elválaszthatatlanok a jog alanyától, lemondani róluk nem lehet. (...) A személyiség szabadságának korlátját jelenti *az a közösség, amelyben az egyén él, cselekszik, gondolkodik*. Amikor a személyiséget elsődlegesen mint individuumot tekintjük, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a más emberre (embercsoportra) jellemző általános igények érvényesülését sem. Az általános és csoportnormák figyelembevétele abban jut kifejezésre, hogy a személyiségvédelem határait hol húzhatjuk meg. (...) Nem lehet szó olyan hozzájárulásról, amelyben valaki valamennyi személyiségi jogáról rendelkezik, azok megsértéséhez hozzájárul. (...) a törvény 6:526. §-a semmissé nyilvánítja az életet, testi épséget vagy egészséget károsító magatartás esetén a felelősség korlátozását vagy kizárását.”¹⁹ A Ptk. 6:152. §-a pedig kimondja: „*A szándékosan okozott, továbbá emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító szerződészegésért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.*”²⁰

Miként a Magyar Katolikus Püspöki Konferenciának *Az élet kultúrájáért* című, 2003. évi hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozásában is olvasható: „*Az alany autonómiájának hangsúlyozása nem juthat el az autonómia forrásának, azaz önmaga létének megszüntetéséig.*”²¹

Az autonómia és az életvédelem összhangjának vizsgálata²² megkívánja az autonómia fogalmi meghatározását is. Ha autonómia alatt önrendelkezést, önrendelkezési szabadságot (is) értünk, akkor sincsen szó határtalanságról, amelyre – az életvédelemmel összefüggésben – példának hozhatjuk fel az orvos lelkiismereti szabadságát, az ahhoz való jogot (vö. pl. eutanázia, öngyilkosságban közreműködés),²³ a közösség (pl. a család, a társadalom) jogát, jogos érdekét, az állam életvédelmi kötelezettségét (az emberi élet alapvető értékét), a közjót, a rész és az egész (az egyén és a közösség)

¹⁹ Lásd: *Az új Ptk. magyarázata I/VI* (szerk. Wellmann György; Budapest 2013) 145, 147, 149 (Petrik Ferenc). Vö. pl. Ptk. 6:2. § (2)–(3) bekezdés: „(2) Egyoldalú jognyilatkozatból jogszabályban meghatározott esetekben keletkezik kötelem. Ezekre a kötelmekre a kötelmek közös és a szerződés általános szabályait kell megfelelően alkalmazni. (3) Kötelem jogszabályból, bírósági vagy hatósági határozatból akkor keletkezik, ha a jogszabály, a bírósági vagy a hatósági határozat így rendelkezik, és a kötelezettet, a jogosultat és a szolgáltatást meghatározza. Ezekre a kötelmekre a kötelmek közös és a szerződés általános szabályait kell megfelelően alkalmazni.”; és Ptk. 6:9. §: „A jognyilatkozat hatályára, érvénytelenségére és hatálytalanságára – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a szerződés általános szabályait kell megfelelően alkalmazni.”

²⁰ Vö. CIC 1290. k.; és a „Ne öljl!” parancsa (Kiv 20,13; 23,7; MTörv 5,17; Mt 5,21).

²¹ Lásd: *MKPK 2003. évi bioetikai körlevél* 85. pont második mondat.

²² Lásd pl.: HÁMORI, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében...* 209-230; Uő, *Az „autonómia tisztelete” a magyar jogban (a szíami ikrek élethez való joga és szülei önrendelkezéshez való joga „kollíziója”-nak tükrében)*, in *Alma Mater* (2001) 5/113-134.

²³ Vö. pl. HÁMORI Antal, *Az orvos lelkiismereti szabadsága és a duplex effectus elve az állapotos nő életveszélye esetén. Egyházjogi aspektusok*, in *Magyar Sion* 5 (2011) 2/197-226; Uő, *A magzatvédelem kánonjogi aspektusai és az orvos lelkiismereti szabadsága*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 23 (2006) Supplementum 173-204.

érdekeinek objektíve helyes összhangját (az emberi élet nemcsak személyes, hanem közösségi érték is).²⁴ Mindez jól mutatja, hogy az *életvégi döntés*nek nem szabad önkényesnek, mértéktelennek, vakmerőnek, illetve gyávának, igazságtalannak, jogellenesnek lennie (lásd pl. túlbuzgó gyógyítás, illetve eutanázia, öngyilkosság). A rossz választása visszaélés a szabadsággal; a rosszra valójában nincsen szabadság; a szabadság, az igaz szabadság az igazságban és nem az igazságtól való szabadságban áll.²⁵

Nézetem szerint az életvégi döntések akkor mértékletesek, igazságosak, kánoni és világi jogi értelemben jogszerűek, azaz az autonómia és az életvédelem akkor van összhangban, ha a halált – az alábbiakban említettek szerint – nem siettetjük, és nem is késleltetjük.

Az Egyház tanítása szerint az eutanázia erkölcsileg és jogilag rossz magartás, a szándékos, elfogadhatatlan *emberölés* egyik fajtája (ártatlan ember halálának közvetlen, szándékos előidézése),²⁶ a halál közeli állapotban lévő másik ember (beteg) *megölése* azzal a szándékkal, hogy fájdalmát (szenvedését) megszüntessék, illetve csökkentsék, akár saját kérésére vagy beleegyezésével, akár a nélkül (pl. kómában lévő beteg), úgy, hogy *nem* teszik lehetővé a betegség *természetes* lefolyását, vagy más vonatkozásban sértik a „*duplex effectus*” („kettős hatás”) elvét.²⁷ A *passzív* (mulasztással megvalósuló) eutanázia esetében a beteg életének megmentésére kötelezett személy (orvos) nem fejt ki olyan tevékenységet, amelynek megtételére *reális* lehetősége van, és amely megakadályozná a halálos eredmény bekövetkezését. Az

²⁴ Vö. pl. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) I. cikk (1)–(3) bekezdés, II. cikk, VII. cikk (1) bekezdés.

²⁵ Lásd pl.: VS 64. pont; HÁMORI, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében...* 27-34. Vö. pl. Jn 8,32: „megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz benneteket”; 1Tim 2,4: „[Isten] azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére.”

²⁶ Vö. pl. a „méhen kívüli terhesség” esetére vonatkozóan: HÁMORI, *A „duplex effectus” és a „kisebbit rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén...* 239-253; HÁMORI, *Az abortusz és a fogamzásgátlás tilalma...* 54-74.

²⁷ Lásd pl.: II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et Spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyház és a mai világ viszonyáról, 1965. december 7., in AAS 58 (1966) 1025-1115, 27. pont; *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (Szent István Kézikönyvek 6) (Budapest 2002) 2277. pont; EV 57., 65. pont; HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Iura et bona kezdetű nyilatkozat az eutanáziáról*, 1980. május 5., in AAS 72 (1980) 542-552, II. pont; EGÉSZSÉGÜGY PÁPAI TANÁCSA, *Az Egészségügyben Dolgozók Chartája* (Római Dokumentumok IX) (Budapest 1998; a továbbiakban: EDC) 137., 147. pont; MKPK 2003. évi bioetikai körlevél 68-69., 71., 73-74., 76., 78., 80., 108., 116. pont. Bizonyos megfogalmazás szerint: „az aktív és a beteg beleegyezése nélkül megvalósuló eutanázia” „gyakorlatilag az emberölés esete”; amelyből arra lehet következtetni, hogy a beteg beleegyezésével történő „eutanázia” – helyenként – az „emberölés” „privilegizált esete”-ként „értelmeződik” (MKPK 2003. évi bioetikai körlevél 80. pont) anélkül, hogy például a CIC vagy a CCEO tartalmazná azt (lásd: CIC 1397. k., CCEO 1450. k. 1. §); más megfogalmazásban: „az eutanázia az emberölés egyik fajtája” (EDC 147. pont). Vö. HÁMORI, *A „duplex effectus” és a „kisebbit rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén...* 239-253; HÁMORI, *Az abortusz és a fogamzásgátlás tilalma...* 54-74.

ún. túlbuzgó gyógyítás elutasítása, elkerülése, illetve befejezése (a beteg állapotának figyelembevételével rendkívülinek vagy aránytalannak, *túlásagosan* terhesnek minősülő kezelésekről, beavatkozásokról való lemondás), a közeli és elháríthatatlan, a beavatkozások abbahagyásától függetlenül halállal járó betegség *természetes* lefolyását lehetővé tevő, megfelelő fájdalomcsillapító kezelést biztosító eljárás (a beteg ápolása és az élet *természetes* befejeződésének elfogadása) nem tartozik az eutanázia fogalmi körébe.

A „*duplex effectus*” elve alkalmazásának szabályai szerint nincsen szó eutanáziáról, ha a tudatot korlátozó, az életet elfogadhatóan megrövidítő narkotikum (morfin) használata a fájdalom megfelelő enyhítésére *elkerülhetetlen*, s ez az adott helyzetben az *egyetlen* – súlyos indok (elviselhetetlen fájdalom) alapján alkalmazott – eszköz. Ebbe természetesen az is beleértendő, hogy a fájdalomcsillapító használata nem akadályozza meg más erkölcsi, családi és vallási *kötelességek* teljesítését, és a *beteg halálát* (életének megrövidítését) *nem kívánják*, csak előre látják, és mint elkerülhetetlen eseményt elviselik. Ennek megfelelő tükröződése a tételes jogban a növeli a jogbiztonságot.

A „*duplex effectus*” elv alkalmazásának szabályai a következők:

- 1.) A magatartás tárgya (*finis operis*) erkölcsileg (belsőleg) – önmagában – *nem rossz* (fájdalomcsillapítás).
- 2.) A jó eredmény (a beteg elviselhetetlen fájdalmának megfelelő csökkenése) *közvetlenül* következik a magatartásból; a rossz hatás (a beteg életének elfogadható, a kellő fájdalomcsillapító hatás eléréséhez a szükségesnél nem nagyobb adaggal történő megrövidítése) *ugyanan-nak* a magatartásnak *nem kívánt* (esetőlegesen, eltűrt), *elkerülhetetlen mellékkövetkezménye*. A jó hatás – a szenvedés enyhülése – tehát nem a rosszon keresztül valósul meg; a rossz hatás nem a jó cél elérése érdekében felhasznált eszköz.²⁸ Ha azonban az orvos „együttérzés-től” motiválva az említettnél nagyobb adagú fájdalomcsillapítót ad a betegnek, akkor a rossz hatás – akárcsak esetőlegesen szándék esetén is – már nem mellékkövetkezmény.
- 3.) A magatartást tanúsító személy *célja* (*finis operantis*) *jó* (elviselhetetlen szenvedés kellő csillapítása).

²⁸ A cél ugyanis nem szentesíti az eszközt, soha nem szabad rosszat tenni azért, hogy abból jó származzon, vö. pl. XI. PIUSZ, *Casti connubii* kezdetű enciklika a keresztény házasságról, 1930. december 31., in AAS 22 (1930) 539-592, III. 2. d) pont; DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter, *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai* (Szent István Kézikönyvek 9) (Bátonyterenye-Budapest 2004) 3721. pont. Vö. Róm 3,8.

4.) A rossz hatáshoz képest *arányos* mértékben *súlyos* ok, szükség (elviselhetetlen fájdalom, szenvedés) áll fenn.²⁹

Az MKPK 2003. évi bioetikai körlevelének 101. pontja tartalmazza, hogy: „A közösségi meghatározottsággal kapcsolatban az eutanázia támogatói a személyi autonómia értékére szoktak hivatkozni, amely azonban nem keverhető össze az indifferens, a saját érdekeibe bezárkózó magatartással. Az eutanázia mellett fölhozott autonómia-érv nem a másik tiszteletén alapszik, hanem távolságtartáson és a kívülről magatartáson, ahol a személy mindaddig szabad, amíg magatartása nem korlátozza mások szabadságát. (...) A tisztelet és a szolidaritás úgy próbálja hordozni a másik ember terhét, hogy tudatában van a két személy közötti áthághatatlan korlát létezésének. A túlhangsúlyozott autonómiaigény mögött tulajdonképpen a másik személyének tagadása áll, mely csak akkor jelentkezik, amikor az konfliktusba kerül saját szabadságommal. Ennek a fajta érdektelen, indifferens magatartásnak semmi köze sincs a toleranciához, ugyanarról a töről fakad, mint a háborús konfliktusok, állapítja meg Cataldo Zuccaro.³⁰ Ez a gyökerében egoista magatartás abban is kifejeződik, hogy meg akarja szabadítani a társadalmat a már fizikai értelemben nem hasznos anyagi, de főleg pszichikai terhet jelentő súlyos betegektől és haldoklóktól. Mindez támadást jelent a társadalommal szemben, hiszen az eutanáziát támogató magatartás valójában a nagyobb közösség aggasztó gyengeségét mutatja olyan határhelyzetekben, ahol a korábbi értékrend és helytállás olyan viszonyítási pontokat jelentett mindenki számára, amely megalapozta és biztosította az élet egészének értelmét.”

Felfogásomban – mind kánonjogilag, mind világi jogilag – olyan autonómia és életvédelem, életvégi döntés jelenik meg, amely valóban segít a bajban lévőknek, a szenvedőknek, ugyanakkor mellőzi a túlbuzgó gyógyítást. Bármennyire kívánatosnak látszik is a halál, ne kötelet – és ne is tortúrát – adjunk, hanem igaz szeretetet.³¹

Uram, adj okosságot, erőt, hogy a halált szándékol szerint ne sietessük, és ne késleltessük!³²

²⁹ Lásd pl.: HÁMORI, *A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete...* 171-174.

³⁰ Lásd: ZUCCARO, Cataldo, *L'eutanasia. Discussione dei principi argomentativi*, in *Rivista di Teologia Morale* 30 (1999) 248-249.

³¹ Részletesen lásd pl.: SZENT II. JÁNOS PÁL, *Salvifici doloris* kezdetű apostoli levél az emberi szenvedés keresztény értelméről a Katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz, szerzetescsaládjaihoz és hívőikhez, 1984. február 11., in *II. János Pál megnyilatkozásai. Pápai Dokumentumok 1978–2005 I-III* (szerk. Diós István; Budapest 2005) I, 271-302; HÁMORI, *A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete...* 13-14, 23-84, 187-201, 216-228, 237-242; HÁMORI, *Az emberhez méltó „halál” megélése...* 495-504.

³² Lásd pl.: 1Sám 2,6; Bölcs 1,12.16; 16,13-14.

♦♦♦ KÖZLEMÉNYEK

♦♦♦ SZELESTEI N. LÁSZLÓ
Magyar nyelvű szentmiseszöveg-fordítások
a 18–19. században**„A szentmise, ahogy a pap mondja”*

A II. Vatikáni Zsinat óta a katolikusok anyanyelvű szentmisére járhatnak, a korábbiaknál könnyebben válhatnak a szent cselekménynek résztvevőivé. Vajon a zsinat előtti, latin nyelvű liturgia megértésében/megélésében megvolt-e a magyar anyanyelvű híveknek a lehetőségük a kívánt „részvételhez”? A hitoktatásban, anyanyelvű prédikációkban, katekizmusokban és más kiadványokban bizonyára megkapták az alapismereteket, de elég volt-e ez ahhoz, hogy vásár- és ünnepnapokon a szentmise cselekményét elmélyülten figyelhessék? A népelemek és a szentmiséhez kapcsolt könyörgések, imádságok kisebb-nagyobb mértékben segíthették a figyelem szentmisére irányítását, az egyéni rózsafüzér-morzsolgatás és a szentmise cselekményétől független énekek inkább más irányba terelték azt.

A kora újkorban nagy számban megjelent anyanyelvű imakönyvek szinte kivétel nélkül tartalmaznak miseájtatosságokat. Az egyes imádságok a szentmise részeihez kapcsolódnak, de csak ritkán fordításai a pap által mondott miseszövegnek. A 17. század közepe utántól olyan miseájtatossággal is találkozunk, amely 35 metszetből áll, a metszeteken a szentmise egy jelenete és annak újszövetségi (néha együtt új- és ószövetségi) előképe látható rövid latin és magyar nyelvű könyörgés kíséretében. Amikor Báthori Zsófia költségen 1680-ban először jelent meg ez a metszetsor magyar nyelvű kísérő-imákkal,¹ „A szentséges misebéli áldozatról” fejezetben ezt olvashatjuk: „imádkozhatol olvasón is”, azaz: mondhatod mise közben a rózsafüzért is. A szentmise alatti magánájtatosság, azaz szentmise alatt a szentmise cselekmé-

¹ *Három szép imádságos könyvecske* (Bécs 1680) 365, [7] p., 8r. (RMK I 141b). Az imakönyvről: SZELESTEI N. László, *Báthori Zsófia imádságos könyve és annak kiadásai*, in SZELESTEI N. László, *Irodalom és lelkiesség* (Budapest 2013) 45-52.

nyétől független imádkozás vagy éneklés „engedélyezése” és gyakorlata később is feltűnik.

Csak akkor lehet megalapozott véleményünk arról, hogy a II. Vatikáni Zsinat előtt a magyar ajkú hívek a szentmise menetét követhették-e, lehetek-e imakönyvük segítségével nemcsak jelenlévők, hanem a pappal együtt az áldozat bemutatói, ha felmérjük, hogy a nagy számban a hívek kezébe került imakönyvek mennyi segítséget nyújtottak a szentmishallgatáshoz és mennyire irányították a figyelmet a lényegre. (A kérdés tehát: voltak-e olyan magyar nyelvű imakönyvek, amelyek nemcsak egyéni imádságokat kínáltak a szentmiséhez, hanem – legalább részben – a liturgia fordítását és magyarázatát is?) Az eredményt tartalmazza a rövid bevezetőhöz csatolt bibliográfiai felsorolás.

A szentmise kialakulásáról, a szertartás menetéről, értelmezéséről bőven tájékozódhatunk a szakirodalomból.² A trentói szertartású misében a pap a híveknek „háttal” misézett, latin nyelven. Az V. Piusz pápa által 1570-ben kötelezően elrendelt római misekönyv (néhány változtatással)³ a II. Vatikáni Zsinatig volt használatban. Az 1754-ben magyar nyelven is megjelent *Anyaszentegyháznak ceremóniái és szertartási* című műben azt olvashatjuk: „A közembereknek, akik olvasni tudnak, a szentmisének magyarázása és annak titkai az imádságos könyvekben elégségesen megvannak: miképpen lehet nekik a szentmisét áhétatossan meghallgatniok, mindenik rész mit foglal magában, és mindenik része alatt minémű elmélkedésekben és imádságokban kell magokat foglalniok.”⁴

A szentmise részeihez kapcsolódó imák között megtalálható néhány, pap által mondott szöveg fordítása (például a Glóriáé, Krédóé). Az imakönyvek összeállítóinak szándékát jól megvilágítja néhány ide vonatkozó idézet. Baranyi Pál *Lelki paradicsom* című, Nagyszombatban, 1700-ban megjelent imádságos könyvéből idézek: „A mishallgatásnak és kommunikálásnak gyümölcse többnyire attól függ, hogy miképpen járulsz hozzá. Ha azért, mintegy szokásból, némely közönséges imádságocskákat mondasz mise alatt, avagy communio előtt és utána is, kevés gyümölcsöt és lelki vigasztalást vészel abból.”⁵ „Mivelhogy a szentmise áldozatja a Krisztus Jézusnak a

² JUNGSMANN, Josef Andreas, *Missarum Sollemnia - Eine genetische Erklärung der römischen Messe* 1-2 (Wien 1948); rövid magyar nyelvű változata: *A szentmise* (ford. Sántha Máté; Eisenstadt 1977); PÉTERY József, *A szentmise története* (Budapest 21946); RADÓ, Polycarpus, *Enchiridion liturgicum* I-II (Roma 1966).

³ 1570 után 1604-ig a misekönyv és a Vulgata egyeztetése történt meg, 1634-ben a rubrikák váltak áttekinthetőbbé, 1884-ben jelentősen ritkult a szentek száma a kalendárium részben, 1906-ban a római graduálé új kiadása miseénekek reformját jelentette, néhány évvel később pedig a vasárnapi misek jobb érvényesülése érdekében a szentek ünnepeinek a csökkentésére került sor.

⁴ RIPPEL, Gregorius, *Anyaszent-egyháznak ceremóniái és szertartási* (ford. Szent-Illónay József; Nagyszombat 1754) 224.

⁵ BARANYI Pál, *Lelki paradicsom* (Nagyszombat 1700) SSS₁r.

keresztfának oltárán lett véres áldozatjának eleven példája, azért igen hasznos a szentmise-hallgatás idején azokról elmélkedni, és a szentmisében szokott ceremóniakon, hogy mit jelentsenek.”⁶ „Intencióidat, avagy szándékodat foglald össze a papéval, azaz a pappal együtt mutasd bé az Istennek a szentmisét és így te is részes leszel a Krisztusnak szent testében és vérében.”⁷

A II. Vatikáni Zsinat előtt Magyarországon nagy elterjedtségnek örvendett az először 1933-ban megjelent Szunyogh Xavér-féle bilingvis *Magyar–latin misszale az év minden napjára a római misekönyv szerint*. A továbbiakban ennek 18–19. századi magyarországi előzményeivel, az „ahogy a pap mondja” szövegek hívek kezébe adott magyar nyelvű változataival foglalkozom.

A 17. század második felében a janzenisták körében tettek közzé anyanyelvű (francia) szentmiseszövegeket, de ezeket a kezdeményezők janzenista volta miatt a pápa eltiltotta.⁸ Amikor a 19. század közepén német népnyelvű misekönyvfordítások jelentek meg, IX. Piusz pápa újra kiadta az 1661-es misekönyvfordítási tilalmat.⁹ Radó Polikárp szerint 1865-ben az *Officium divinum. Kalauz a keresztény katolikus magán és nyilvános isteni-szolgálatra* kiadásával „ezt a rendelkezést először hazánkban nem vették tudomásul”, a kötetben „egy szabályszerű, bilingvis (latin–magyar) vasárnapi misekönyv volt elrejtve (229–960. l.)”. A *missale*-fordítások a 19. század utolsó évtizedeiben és a 20. században szaporodtak meg.¹⁰ (A magyar nyelvű szövegeknél utalok majd néhányszor a korábbi német nyelvű változatokra is.)

A 17. század végi egyház- és liturgiátörténeti kutatások nyomán Európaszerte gyakoribbá váltak a szentmisével kapcsolatos kiadványok. Egyre növekedett azoknak a laikusoknak a száma, akik igényelték a liturgia alapos megértését, pontos követhetőségét. Pierre Le Brun oratóriumbéli pap 1726-ban franciául kiadott misemagyarázatait és fordítását¹¹ 1740-ben olaszra fordítva adta közre Antonio Maria Donado teatinus szerzetes,¹² a kiadványt Lodovico Antonio Muratori a Magyarországon is nagy hatást gyakorló *Delta regolata divozione* című, 1747-ben megjelent lelkiségi művében előzményként említette. Muratori e fontos munkáját magyarországiak számára

⁶ Uo. Zzz,r.

⁷ Uo. Bbbb,v.

⁸ RADÓ Polikárp, *Cselekvő részvétel a szentmisén*, in *Vigilia* (1963) 276.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ *Explication littéraire, historique et dogmatique des prières et des cérémonies de la messe, suivant les anciens auteurs, et les monumens de la plupart des églises: avec des dissertations et des notes sur les endroits difficiles, et sur l'origine des rites*, par le R. P. R. Pierre LE BRUN (Paris 1726).

¹² *Spiegazione letterale, storica e dogmatica delle preci e delle cerimonie della messa* del m.r.p. Pietro LE BRUN (...) tradotta in italiano da d. Antonmaria DONADO c.r. Tomo primo (Verona 1740).

először latinul tették közzé,¹³ a kiadás fő terjesztője Klimo György pécsi püspök volt.¹⁴ Séllyei Nagy Ignác püspöke, Koller Ignác megbízásából magyarra fordította (1763-ban jelent meg).¹⁵ Barkóczy Ferenc esztergomi érsek környezetéből ugyanezen műnek egy másik, kéziratos magyar fordítása maradt ránk.

Muratori művében leszögezte, hogy a keresztény ember életének központjában a Szentírásnak és a szentmisének kell állnia. A szentmise eseményosrát, történetét, imáit a szentmisén részt vevő deáktalan híveknek is ismerniük kell. (Anyanyelvre fordítva közzé is tette a szentmise teljes szövegét, a vízkereszt utáni 5. vasárnap propriumával. Az egyes részekhez alapos magyarázatot fűzött.) Művének 16. fejezete a laikusok szentmisében való részesüléséről szól, hiszen a jelen lévő hívek a pappal egyetemben viszik végbe az áldozatot. Megjegyzi azonban: „Egyedül a consecratio (átváltoztatás) az a rész, amely csupán a papot illeti, senkinek sincsen egyébnek hatalma, avagy hathatós ereje, hogy a kenyeret és bort az Isten szavainak erejével felszentelje.” Muratorinál elvi megalapozását olvashatjuk annak, hogy a laikusok a szentmisének ne csak hallgatói, ne csak a szentmisén jelen lévő, ott saját jámborságukkal elfoglalt személyek, hanem a liturgiát értő és annak eseményeit átélő személyek legyenek. Megállapításait (a jezsuiták támadásai ellenére) XIV. Benedek pápa az Egyház tanításával egyezőnek ismerte el.¹⁶

Muratori művének 1763-ban megjelent magyar kiadásával kezdem bibliográfiai szemlémet. A nem imakönyvként nyomtatott műben sok magyarázat kíséri a pap által mondott miseszöveget, a kettő egymástól csak azzal van elkülönítve, hogy a pap szavait dőlt betűkkel szedték, tördelés vagy a liturgikus könyvekre jellemző rubrikák alkalmazása nincsen benne. Innentől kezdve folyamatosan jelentek meg magyar nyelvű szentmisefordítások, melyek egy része hivatalos felkérésre készült. Ebbe a sorba illeszkedik bele Szunyogh Xavér bilingvis *Misszáléja* (1933), annak kiadásai. A fordítások és azok közzétételének indoklásait általában tartalmazzák imakönyveink. Ha áttekintjük listámat, tapasztalni fogjuk, hogy a szentmise-ájtatosságok között a 18. század közepétől gyakran jelen volt a szentmise szövegének magyar fordítása is.

¹³ MURATORI, Ludovicus Antonius, *De recta hominis Christiani devotione opus, nunc primum ex Italico sermone in Latinum opera Bernardi LAMAE convesrum* (Viennae [1756]).

¹⁴ SZELESTEI N. László, *Klimo György püspök szerepe Ludovico Antonio Muratori műveinek magyarországi terjesztésében*, in SZELESTEI, Irodalom és lelkiesség 175-188.

¹⁵ *Lamindus Britaniusnak, vagy MURATORIUS Lajos Antalnak (...) a keresztény embernek valóságos áhitatosságáról költ munkája* (ford. Séllyei Nagy Ignác; Eger 1763).

¹⁶ HOLL, Béla, *Lo sviluppo del pensiero teologico alla luce del patrimonio librario del clero cattolico ungherese del primo periodo dell'illuminismo*, in *Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e illuminismo: Rapporti italo-ungheresi dalla presa di Buda alla rivoluzione francese* (a cura Béla Köpeczi, Péter Sárközy; Budapest 1982) 221.

A Muratorit fordító Nagy Ignác székesfehérvári püspökként hívei számára kiadott imakönyvében (*A kereszténynek ájtatossága*, Pozsony 1789) teljes terjedelemben közölte Muratori szentmiséről írt fejezeteit, a miseszöveg magyar fordításával és magyarázásával.¹⁷ Ettől az imakönyvtől is inspirálva jelent meg 1795-ben, szintén Pozsonyban egy *Imádságos könyv*, majd 1811-ben a *Mennysországba vezető lajtorja* (új kiadás 1816-ban), a szentmise magyar nyelvű szövegével. Az imakönyvekben immár jól áttekinthetően elkülönülnek a pap által a szentmisében mondottak és a folyamatosan csökkenő magyarázatok. Legtöbbször a Szentháromság-vasárnapi propriummal tették teljessé a miseszöveget.

A német nyelvű Muratori-fordításnál két korábbit is sikerült megnézni. Leonard Goffine (1648–1719) premontrei szerzetes népkönyve, a *Hauspostill oder Christ-Catholische Unterrichtungen von allen Sonn- und Feyr-Tagen des gantzen Jahrs* (első kiadása: Mainz 1690), a 19. században fogalommal vált, „a Goffine” néven emlegették. A 18. század közepén hozzáigazították a *Missale Romanum*hoz. Máig több mint 120 német nyelvű kiadása van. Magyarul először 1792–1798-ban jelent meg, *Keresztény embernek mindennapi kézi eszköze* címmel, melynek két része az egyházi év minden vasár- és ünnepnapjára közölte a szentírási szakaszokat, kommentárok, magyarázatok, imádságok kíséretében. A harmadik rész imádságos könyv, amelyben „A keresztény katolikusok isteni szent áldozatjának magyarsága” cím alatt olvashatjuk a szentmise szövegét és annak magyarázatát. Idézem: „anyanyelven az áldozó papnak minden ide járuló dolga, készülete s imádságai a római misemondó könyvnek rendi szerént azért, hogy a tanulatlan közösség nagyobb lelki haszonnal és buzgósággal eleget tehessen az ő nappali, s kiváltképpen pedig vasárnapi s innepi törvényes köteletségének.” (Az átváltoztatás szövegét nem fordította le.) Magyarul új fordításban 1852-ben és 1871-ben adták ki, az utóbbinak gondozója Tárkányi Béla egri kanonok volt. A Szent István Társulat megalakulása után annak kiadványa lett, az 1895. és 1928. évi kiadásokból már kihagyták a szentmise magyar szövegét.

Két német nyelvű kiadást említek meg párhuzamosan. 1729-ben Linzben jelent meg, hat kötetben a *Verteutschtes Mess-Buch eingerichtet nach dem jetzigen neuen Römischen Missal zur grösserer Commodität in sechs Theil abgetheilet*. A kánon fordításának a helyén (a *praeafatio* és a *Pater noster* között) rövid magyarázat áll, melyben a hívőnek a pap által mondott szöveg helyett másfajta áhítatgyakorlatokat kínál. A kiadványt, bár kikalakú, nem imakönyvnek szánhatták. Az 1795-ben Münchenben kiadott *Katholischer*

¹⁷ *A' kereszténynek ájtatossága, és hitbéli tánusága, melyben rövideden meg-magyaráztatik minden, a' mi az idvességre szükséges* (Pozsony 1789) 21-105: Muratori művének 14-19. fejezetei.

*Gottesdienst nach dem römischen Messbuch*ban viszont teljes terjedelmében olvasható a kánon szövege németül.

Magyar nyelvű szentmise fordítások a 19. században gyakran vannak jelen imakönyveinkben. 1822-ben Kolozsvárott jelent meg az *Istent reggel, a szent áldozatnak bemutatásakor és estve naponként a templomi gyülekezetben ájtatos fohászokká imádó keresztény* című kötet az úrnapiján mondott mise teljes szövegével. A kötetben olvasható indoklás: „Mivel a keresztény Anyaszentegyháznak első századaiban a szent áldozathoz tartozó imádságokat a napnyugoti részen is a nép a pappal együtt mondotta a deák, vagyis római nyelv a köznéppnek is nyelve lévén...” A kötet ajánlásának első bekezdését is idézem: „A deák rendtartást követő erdélyi püspöki megyének Károlyfejérvárt egynehány holdnapok előtt tartott papi gyülekezetében határozottatott: hogy mennél előbb a hív népnek nyelvén oly imádságos könyv készíttessék és közrebocsáttassék: (...) melyben az új törvénybéli szent áldozatnak bemutatásakor deák nyelven mondatni szokott mindennapos és fő imádságok – a szent áldozatnak részeihez alkalmaztatott, már szokásban lévő énekek – ugyanazon isteni tisztelethez tartozó egyházi tanítást előző és követő könyörgések összeszedve előterjesztessenek; hogy így a templomi mind ünnepi, mind hétköznapi isteni tisztelet annál egyenlőbben, hasznosabban, épületesebben gyakoroltassék.” A következő bekezdés eleje: „Ezen határozatnak teljesítése e jelen való könyv (...)”.

Ha már Erdélyben vagyunk: az Erdélyi Egyházmegyében a reformkorban felmerült anyanyelvűség kérdéséről néhány éve jelent meg Tamási Zsolt *Az Erdélyi Egyházmegye liturgikus reformtervei 1848-ban* című tanulmánya.

A hívek széles rétegéhez eljutott a reformkorban és a 19. század közepén a *Magyar kis officium* című imakönyv, természetesen benne a szentmise magyar nyelvű szövegével. 18 kiadásával találkoztam, a komáromi kiadások 2-2000 példányban jelentek meg.

1838-ban Zsiray Zsigmond szombathelyi egyházmegyés pecöli plébános Pécssett adta ki a *Lelki vezér az üdvösség útján, vagy a teljes Szentháromság egy igaz Istennek lélekben és igazságban imádságára útmutató közönséges imádságos könyvét*, melyben a második miseájtatosság előtt az alábbi olvashatjuk: „A szentmise részei szerint a misekönyvből híven magyarra fordítva, mint azt a pap mondja” (Szentháromság vasárnapján).

1859-ben Scitovszky János bíbornoknak ajánlotta Radlinszky Endre a *Mennei hangok: Oktató, szertartásos, életrajzi és énekes imakönyv keresztény katolikus hívek használatára* című, szlovákul már korábban kiadott könyvét. Idézek a kötet előszavából: : „nem elég egyedül testileg jelen lenni az isteni szolgálatokon, szent foglalkozásokon és szertartásokon, mint például a szentmise (...) szükséges egy jó szertartásos könyv, mely magában foglalja azoknak a lehető legértelmesebb s pontos magyarázatát, és mely így a

kath. híveknek a szent szertartásokban kalauzul szolgáljon.” A magyar mise-szöveg előtti megjegyzés: „Miként azt a pap végzi.” Az imakönyv 1859 után megjelent 1884-ben, 1891-ben, 1901-ben és 1908-ban.

A 19. század közepén megalakult Szent István Társulat 1895-ben (miként említettem) Leonard Goffine (...) *Katholikus oktató és épületes könyve* új kiadásából a szentmise magyar szövegét elhagyta, mert „oly imakönyvek, melyekben az egész isteni tisztelet, s főképp a szentmise latinul és anyanyelven megvannak, magyarban is, németben is kaphatók”. „Magyarban ajánlatos a következő mű: *Officium divinum. Kalauz a keresztyény katolikus magán és nyilvános isteni szolgálatra*. Kiadta a Szent István Társulat.”

Az *Officium divinum* először 1865-ben jelent meg, Zsihovits Ferenc „központi papneveldei lelkiatya” szerkesztésében, Mainzban kiadott német minta alapján. Az Előszóból idézek: az „*Officium divinum* című német magán és nyilvános isteniszolgálati kézikönyv, (...) más nemzetek nyelvére is lefordítottak. E célt óhajta elérni a Szent István Társulat is (...)”¹⁸ Másodszor (1893-ban) Czibulka Nándor esztergomi apátkanonok „készítette sajtó alá”. (A nagyheti szertartások ekkor már *Officium Hebdomadae Sacrae* címmel önálló kötetben jelentek meg.) A harmadik kiadást (megjelent 1920-ban) Mihályfi Ákos nézte át. Az *Officium divinum* folytonosan bővült, negyedik, átdolgozott kiadása már teljes vasár- és ünnepnap *missale* (latinul és magyarul). 1930-ban az a Szunyogh X. Ferenc adta ki, akinek 1933-ban a Szent István Társulatnál közzétett *Magyar–latin misszáléját* oly gyakran emlegeti a szakirodalom.

A 19. század végén (1900-ban) először megjelent *Örökimádás* című imakönyv gyakori kiadásaiban és sokféle változatában a miseájtatosságok között a Jézus legszentebb Szívének tiszteletére mondott szentmise szövege olvasható, úgy, „amint a pap az oltárnál imádkozik”.

Annak kiderítése, hogy a (bizonyára még a felsoroltakon kívül is létező) magyar nyelvű szentmiseszövegek milyen nyomot hagytak, az egyes szövegek között van-e és milyen az összefüggés, további kutatási feladat. Vajon a Szunyogh-*Misszálé* Anselm Schott *Das Meßbuch der heiligen Kirche, lateinisch und deutsch, mit liturgischen Erklärungen* című könyvének magyar változata¹⁹ (mint azt hazai szakirodalmunk állítja), vagy eddig nem hangsúlyozott kötődése van a magyar nyelvű előzményekhez? Az első kiadás címlapján (1933) Szunyogh vállalja az *Officium divinum*hoz kapcsolódást. („Az

¹⁸ A német minta második kiadását tudtam megnézni: MOUFANG, Christoph, *Officium divinum: Ein katholisches Gebetbuch, lateinisch und deutsch zum Gebrauche beim öffentlichen Gottesdienst und zur Privat-Andacht* (2. vermehrte Auflage, Mainz 1854).

¹⁹ „A német nyelvterületen jól ismert Schott misekönyv magyar változata egyszerűen Szunyogh-Misszáléként terjed el az országban.” PÁKOZDI István, *Oltár és élet*, in *Praeconia* 6 (2011) 1/116-125, i. h.: 119.

új Szentírás-fordítás, az Officium Divinum és az Officium Hebdomadae Sacrae felhasználásával fordította, bevezetésekkel és magyarázatokkal ellátta” – olvashatjuk a címlapon.)

A II. Vatikáni Zsinat utáni hivatalos fordítás az elmondottak szerint előkészített talajra kerülhetett, bár egyik változatot sem követte, legalábbis tudatosan.²⁰ Hasznosnak bizonyulhat ezen fordítások egymással és a ma használatos fordítással való összevetése. Ennek illusztrálására két mintát mutatok be, a szentmise szövegének két helyéről, egymás mellé állítva a fordításokat. Az egyháziilag minden kiadásban jóváhagyott szövegek összehasonlító vizsgálata nem tanulságok nélküli, segíthet problémák megoldásában. A két kritikus hely: a „*pro vobis et pro multis*” (átváltoztatás) és a „*pacificare et coadunare digneris*” (*Agnus Dei* utáni első imából). A sorok elején álló évszámok az imakönyvek kiadási éveit, leírásukat lásd a Mellékletben.

PÉLDÁK A FORDÍTÁSOK ÖSSZEVETÉSÉRE

1. Az átváltoztatás szavaiból:

... *qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.*

1763 ... mely titekért, és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatjára.

1789 ... mely éretetek és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatjára.

1795 ... mely értetek és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatjokra.

1811 ... mely titekért, és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatjokra.

1798 (az átváltoztatás szavait nem fordítja le), 1852. évi kiadásban:

... mely értetek és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatjára.

1822 ... mely éretetek, és sokakért ki fog ontatni a bűnök bocsánatjára.

1823 ... mely éretetek és sokakért kiöntetik a bűnöknek bocsánatjára.

1838 ... mely (vér) tiéretetek és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatjára.

1859 ... mely éretetek és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatára.

1865 ... mely éretetek, és sokakért fog kiontatni a bűnök bocsánatjára

1900 ... mely éretetek és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára.

1930 ... mely éretetek és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatára. (Lap alatt!)

1933 ... mely éretetek és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára.

Ma: ... amely értetek és sokakért [1991-2009 között: mindenkiért] kiontatik a bűnök bocsánatára.

²⁰ Vö. ALÁCSI Ervin János, *A Novus Ordo Missae magyar fordításának problémái*, <http://www.katolikus-honlap.hu/051215-tol/alacsi.htm> (2018. 12. 15.).

2. *Az Agnus Dei utáni első imából.*²¹

... eamque secundum voluntatem tuam pacificare et coadunare digneris...

1763, 1789 ... a te akaratod szerint megbékéltetni és öszveegyesíteni méltóztassál...

1795, 1811 ... a te akaratod szerint megbékéltetni és öszveegyesíteni méltóztassál...

1798 ... szent akaratod szerint gyűjtsed egybe és békéltessed meg ötöt.

1852 ... méltóztassál azt tetszésed szerint békekességbe helyezni 's egyesíteni.

1822 ... szent akaratod szerint békekességben és egyességben fenntartsad.

1823 ... akaratod szerint méltóztassad békekességben fenntartani és egyesíteni....

1838 ... a te akaratod szerint ... a békekességben és egyességben mindinkább megerősíteni méltóztassál....

1859 ... méltóztassál azt akaratod szerint békekességben fönntartani s egyesíteni.

1865 ... akaratod szerint békében megtartani és megerősíteni méltóztassál.

1900 ... méltóztassál azt akaratod szerint békében megtartani és egyesíteni.

1930 ... jóakaratom szerint tartsd meg szentegyházadat békében és egységben.

1933 ... jóakaratom szerint tartsd meg békében és egységben.

Ma: ... őrizd meg szándékom szerint békében, és add meg teljes egységét.

²¹ Az „őrizd meg szándékom szerint békében” fordítás újragondolandó.

MELLÉKLET

*Nyomtatásban magyarul megjelent teljes szentmiserfordítások,
1763–1900*

- 1763** *Lamindus Britaniusnak, avagy MURATORIUS Lajos Antalnak [...] a' keresztény embernek valóságos áhítatosságáról költt munkája [...],* először olaszból deákra fordítottatott Lamé Bernárd által, most pedig magyar nyelven ki-botsáttatott, [ford. Séllyei Nagy Ignác],
Eger, Bauer, 1763, 332, [2] p., 20 cm.
Példány: OSZK, 11.630.
153–218: A szentmiséről
177–206: [Miseszöveg Vízkereszt utáni V. vasárnapra rendelt változó részekkel.]
[Bőséges magyarázatokkal, a pap által mondottak dölt betűkkel szedve, de nincsenek tördeléssel elválasztva.]
- 1789** *A' kereszténynek ájtatossága, és hitbéli tánusága, melyben rövideden meg-magyaráztatik minden, a' mi az idvességre szükséges,*
Pozsony, Landerer Mihály, 1789, 372 p., 17 cm.
Példány: OSZK, Mor. 1270.
21–105: A szentmiséről (Muratorius Antal Lajos)
48–93: [A szentmise magyar szövege, magyarázatokkal, a változó részek Vízkereszt utáni V. vasárnapra rendelték.]²²
- 1795** *Imádságos könyv, mely a keresztény ember mindennemű állapotjához és a magyar anyaszentegyháznak szokásihoz alkalmaztatott,*
Pozsony, Weber, 1795, 308, [4] p., 18 cm.
Példány: OSZK, 832.242.
71–110: A szentmise. [Bevezetővel, magyarázatokkal ellátott magyar miseszöveg, a változó részek Pünkösöd utáni első vasárnap szövegei.]
- 1811** *Mennyországba vezető laitörja, az az olly imádságos és énekes könyv, melly a' keresztény ember' mindennemű állapotjához, és a' magyar anyaszentegyháznak szokásihoz alkalmaztatott,*
Pozsony, Wéber Simon Péter, 1811, 256 p., 2 t., 16 cm.
Példány: OSZK, 325.761.
[Az 1795. évi imádságos könyv új kiadása]

²² Séllyei Nagy Ignác ezen poszthumusz imakönyvében a miseszöveg és a magyarázat is egyezik az 1763. évi Muratori-fordításban lévővel, de itt a pap szavait nagyobb betűkkel nyomtatták, és a magyarázatoktól elkülönítették.

- 61–95: A szentmise [rubrikaszerűen rövid magyarázatokkal kísért szövege]. A változó részek Szentháromság [Pünkösöd utáni I.] vasárnapra szólnak.²³
- 1816 *Mennysországba vezető laitorja, az az olly imádságos és énekes könyv, melly a' keresztény ember' mindennemű állapotjához, és a' magyar anyaszentegyháznak szokásához alkalmaztatott,*
Pozsony, Wéber Simon Péter, 1816, 308, [4] p., [4] t., ill., 18 cm.
Példány: OSZK, 831.161=91
[Az 1811. évi imakönyv új kiadása.]
- 71–110: A szentmise [rubrikaszerűen] rövid magyarázatokkal kísért szövege
- 1798 *Keresztény embernek mindennapi kézi eszköze, vagyis... GOFFINE úrnak apostoli s evangyéliomi tudományra oktató könyvének harmadik része: Imádságos könyv, ford. CSÁNKY Gábor,*
Kolosváratt, Hochmeister Márton, 1798, [16], 243 p., 21 cm.
Példány: OSZK, 308.319/3.
- III. kötet, 67–118: A keresztény katolikusok isteni szent áldozatjának magyarsága [Bőséges magyarázatokkal, a főszöveggel azonos típusú hálaadó imádságokkal, ájtatos fohászokdadásokkal. Itt-ott ezen utóbbiak helyettesítik a pap által mondott miseszöveget.]
- I. kötet: Főtisztelendő Goffine úrnak apostoli s evangyéliomi tudományra oktató könyvének első [vasárnapi] része,²⁴
ford. CSANKI Gábor,
Pest, Trattner, 1790, [16], 616 p., 21 cm.
Példány: OSZK, 308.319/1.
- II. – – második, vagyis innepi része,
Pest, Trattner, 1793, [8], 543 p., 21 cm.
Példány: OSZK, 308.319/2.
- 1852 *Tisztelendő GOFFINE Lénárt [...] Katholikus oktató és épületes könyve, avagy: Rövid értelmezése minden vásár- és ünnepnapon leckék- és evan-*

²³ Bevezetése: „Ez a főképpen való isteni szolgálat az Utolsó Vacsorának magától az Üdvözítőtől meghagyott gyakorlása és a keresztfán való áldozatjának folytatása. A szentmise hallgatásának legfogatosabb módja, ha a hívek abban a papot követik, és vele együtt könyörögnek. Mert úgy is, amint a többi közül III. Innocentius pápa is mondja, nemcsak magok áldozzák fel a papok, hanem mindnyájan a hívek is: mert amit a papok cselekesznek különös szolgálatjuk által, közönségesen a híveknek kívánságától megy véghez. Libro III. de Mysteriis Missae.”

²⁴ „A szerzőnek bizodalmas reménsége. Igen kívánatos dolog volna, hogy ez a könyvecske nemcsak a lelkipásztoroknál, de minden kegyes hűségű polgári és cselédes embereknek házaiknál is találkoznék, és mind innep, s mind vasárnapokon egy valamit olvasni tudó ember által értelmesen olvastatnék.” Az I. és II. kötet felépítése: vásár és ünnepnaponként haladva: Előkérdések a mise elején, az Anyaszentegyház könyörgése, napi epistola és annak rövid magyarázata, napi evangélium, annak magyarázata, oktatás, befejező könyörgés. Az I. és II. rész újabb kiadása: I. Pest, Trattner, 1822. [12], 490 p. 8r., (példány: OSZK, 286.440/1.); II. Pest, Trattner, 1823, [8], 432 p. 8r., (példány: OSZK, 286.440/2.).

geliomoknak, az innen kivont hit- és erkölcsi tanításokkal és az egyházi szertartások' magyarázatával együtt. A szentmiséről való oktatás, továbbá a nagy- és kántorbőjti leckék és evangéliomok' magyarázatával, valamint Urunk, Krisztus Jézus' kinszenvedésének történetével bővített, sok tekintetben javított kiadás, melyet készített STECZ Xav. Ferenc, ford. a bécsi Pázmány intézeti növendékek,

Pesten, Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat, 1852, [28], 911 p., 23 cm.

Példány: OSZK, 628.724.

1–66: Az oktató- és épületes könyv első része: Oktatás a szentmiséről

42–57: A szentmise, miként azt a pap az oltárnál mondja [Szentháromság vasárnapján], 57–61: Szentmise Úrnapra [a változó részek], 62–65: Prefációk.

- 1871 T. GOFFINE Lénárt [...] *Katholikus oktató és épületes könyve, avagy: Rövid értelmezése minden vásár- és ünnepnapi leckék- és evangéliomoknak, az innen kivont hit- és erkölcsi tanításokkal és az egyházi szertartások magyarázatával együtt. A szentmiséről való oktatással, továbbá a nagy- és kántorbőjti leckék és evangéliomok magyarázatával, valamint Krisztus Urunk kinszenvedésének történetével bővítve és sok tekintetben javítva, szerk. STECZ Xav. Ferenc, ford. a bécsi Pázmány intézeti növendékek, 2. átd. kiadás,*

Egerben, Szent István Társulat,²⁵ 1871, [24], 880 p., 23 cm.

Példány: OSZK, 639.675.

1–69: A szentmiseáldozatról

42–56: A szentmise, miként azt a pap az oltárnál mondja [Szentháromság vasárnapján], 56–60: Szentmise Úrnapra [a változó részek], 61–63: Prefációk

1895

GOFFINE Lénárt [...] *Katholikus oktató és épületes könyve. Rövid értelmezése a vasárnapi és ünnepi leckéknek és evangéliumoknak, ezekből levont hit- és erkölcsi tanításokkal és az egyházi szertartások magyarázatával, továbbá a szentmiséről szóló oktatással, 3., újra átdolg. kiadás, [a szentmise magyar szövegéről ld. lap alatt],²⁶*

²⁵ A Szent István Társulat Tárkányi Béla egri kanonokot bízta meg a kiadási munkálatokkal.

²⁶ Az Előszó szerint az újabb (Franz Hattler SJ általi) átdolgozást követve végezte az újrakiadást Tóthfalussy Béla erzsébetvárosi plébános, társulati tag. A szentmiseáldozatról című részben a bőséges ismertetés utánról *elmarad a szentmise magyar szövege*. De „A szentmise hallgatásának módjáról” című fejezetben mindjárt az első pontban azt olvassuk, hogy „legüdvösebb pedig azokat az imádságokat mondani anyanyelven, melyeket maga a pap mond latinul. Oly imakönyvek, melyekben az egész isteni tisztelet, s főképp a szentmise latinul és anyanyelven megvannak, magyarban is, németben is kaphatók.” Magyarban ajánlatos a következő mű: „Officium divinum. Kalauz a keresztény katolikus magán és nyilvános isteni szolgálatra. Kiadta a Szent István Tár-

Budapest, Szent István Társulat, (1895), [24], 943 p., képekkel, 25 cm.
Példány: OSZK, 303.958.

1928

GOFFINE Lénárt [...] *Katholikus oktató és épületes könyve: Rövid értelmezése minden vasár- és ünnepnap leckék- és evangéliumoknak, ezekből levont hit- és erkölcsi tanításokkal és az egyházi szertartások' magyarázatával együtt, továbbá a szentmiséről szóló oktatással,*²⁷

Budapest, Szent, István Társulat, (1928), [24], 646, [2] p., 26 cm.
Példány: OSZK, 66.801.

1822 *Istent reggel, a szent áldozatnak bé mutatásakor és estve naponként a templomi gyülekezetben ájtatos foháskodásokkal imádó keresztény,*

Kolosvárt, Kir. Lyceum, [4], 395, [4], 2 hajtogatott t.
a zsolnárok tónusaival, 17 cm.

Példány: OSZK, 809.063.

289–319: Úrnapiján mondatni szokott szent áldozatnak rendje
[Rövid „rubrikákkal” az úrnapi szentmise teljes magyar nyelvű szövege.]

320–375: Vasárnapokon és jelesebb ünnepeken mondatni szokott három fő imádságok [„Köz könyörgés”, „Felajánló könyörgés”, „Az Úr vétele utáni könyörgés” vasárnapok, majd ünnepek sorrendjében.]

376–385. Az áldozatnak második részét előző foháskodások [Prefációk.]

384–389. Apostoli fejedelmünknek születése napjára isteni tisztelet.
[Változó részek.]

390–395. Az Istenben boldogul kimúlt, de még a tisztulás helyén szenvedő hívekért isteni tisztelet. [Változó részek.]

Magyar kis officium, avagy: mindennapi ájtatos gyakorlások, melyekben minden időre alkalmaztatott imádságok és énekek találtak,

1823 Győrben, Streibig Leopold, 1823, 273, [3] p., 14 cm. Példány: OSZK, 323.123.

28–60: Mise a Szentháromságról

---

sulat.” „Van elég imakönyvünk, melyben az egyház szentmise-imádsága egész terjedelmében megvan magyar nyelven is.” „3. Igen alkalmas ájtatoskodás továbbá az is, ha a szentmise egyes részeinél elgondoljuk Urunk szenvedéseinek egyes részeit...” Felsorolja a 37 előképpel együtt a pap szentmisebeli tevékenységét (936-937.)

²⁷ A könyv előszavából: „Ennek a könyvnek nem kell ajánlás. Századok ajánlják.” [Így kezdődik!] Nyisztor Zoltán dolgozta most át, „bőségesen értékesítvén dr. Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet” című kitűnő munkáját is. Bár a címben még szerepel a „továbbá a szentmiséről szóló oktatással”, de sem a tartalomjegyzékben, sem a kötetben nincs meg ez a rész.

- 1824 Budán, Landerer Anna, 1824, 284, [4] p., 1 t. 14 cm. Példány: OSZK, 321.449.
28–60: Mise a Szentháromságról
- 1824 Buda, Landerer Ny., 1824, 288 p., 1 t., 15 cm. Példány: OSZK, 321.449.
- 1831 Győrben, Streibig, 1831, 284 p., 2 sztl. lev., 1 rézm. t. 16 cm.
Példány: Szerepelt a Szőnyi Antikvárium 2008. november 15-én tartott (20.) könyvárverésén.
- 1832 Buda, Landerer Anna, 1832, 288 p., 13 cm. Példány: OSZK, 324.302.
- 1832 Komárom, Weinmüller, 1832.*
- 1833 Buda, Landerer, 1833, 284, [4] p., 15 cm. Példány: OSZK, 319.397.
- 1836 Komárom, 1836, 12r, 288 p.²⁸
- 1838 Komárom, 1838, 12r, 288 p.²⁹
- 1839 Komárom, Weinmüller, 1839, 284, [4] p., 1 t., 16 cm.
Példány: OSZK, 319.398
- 1840 Budán, Gyurián és Bagó, 1840, 284, [4] p., 1 t., ill.
Példány: Osztrák Nemzeti Könyvtár 214.116–A alt³⁰
- 1841 Buda, Gyurián és Bagó, 1841.*
- 1842 Buda, Gyurián és Bagó, 1842, 284, [4] p., 1 t., 16 cm.
Példány: OSZK, 326.278
- 1845 Buda, Gyurián és Bagó, 1845, 282, [2] p., 14 cm. Példány: OSZK, 323.124
- 1845 Pest, Trattner–Károlyi, 1845, 282 p., 14 cm. Példány: OSZK, 323.125
- 1847 Posonyban, Bucsánszky A., [1847], 264 p., ill., 16 cm.
Példány: OSZK, 327.088
- 1855 Komáromban, Szigler Testvérek, 1855.*
- 1855 Pesten, Trattner–Károlyi, 1855.*
- 1838** ZSIRAY Zsigmond, *Lelki vezér az üdvösség útján, vagy a teljes Szentháromság egy igaz Istennek lélekben és igazságban imádsására útmutató közönséges imádságos könyv,*

* A csillaggal jelzett kiadások megbízható bibliográfiákból származnak, példányt azonban nem táltam hozzájuk.

²⁸ *Magyar bibliographia 1836-ról*, in *Tudománytár. Literatura I* (Buda 1837) 476 szerint 2000 példányt nyomtattak belőle 1836-ban.

²⁹ *Magyar bibliographia 1838-ról*, in *Tudománytár. Literatura III* (Buda 1839) 447. 2000 példányt nyomtattak 1838-ban.

³⁰ Digitális másolat: https://books.google.hu/books?id=uppgAAAACAkJ&pg=PT2&dq=magyar+kis+officium&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKewi42Lf731_fAhVBUIAKHSvOC2QQ6wEIKTAA#v=onepage&q=magyar%20kis%20officium&f=false (2018. 12. 08.).

- Pécs, Lyc., 1838, 505 p., 20 cm.
Példány: OSZK, 288.592.
- 342–362: Második miseájtatosság. A szentmise részei szerint a misekönyvből híven magyarra fordítva, mint azt a pap mondja (Szentháromság vasárnapján)
- 1859** RADLINSZKY Endre, *Mennyei hangok: Oktató, szertartásos, életrajzi és énekes imakönyv keresztény katolikus hívek használatára*, hét acélmetszettel, (Scitovszky János bíbornoknak ajánlva.)
Pest, Boldini Róbert, 1859, XLVI, 896 p., 6 t., 19 cm.
Példány: OSZK, 824.875.
- 76–166: Szentmise alatti ájtatosság
76–101: Oktatás
101–122: Első ájtatosság a szentmise alatt (Miként azt a pap végzi). (Több prefációval).³¹
- 1884 Ua. Példány: Simor Könyvtár: 3-70-6/24287.
- 1901 Ua., Budapest, Rózsa K. és neje, 1901, XLVI, [2], 896, [6] t. fol., ill., 20 cm.
Példány: OSZK, 834.821.
- 1908 Ua. = <https://konyvlabirintus.hu/katolikus-irodalom/47-mennyei-hangok.html> (2018.12.15.) – Címlapképpel.
- 1865** *Officium divinum: Kalauz a keresztény katolikus magán és nyilvános isteni-szolgálatra*, szerk. ZSIHOVICS Ferenc, központi papneveldei lelkiatya,
Pest, Szent István Társulat, 1865, XX, 970 p., 4 t., ill., 15 cm.
Példány: OSZK, 327.917.
- 110–144: A Szentmise áldozatbani részvétel (imák)
229–269: Az egyházi szentmise-imák [változó részek a Szentháromságról] – Latinul és magyarul, magyar magyarázatokkal.
269–895: [A szentmise változó részei, szintén latinul és magyarul: Előszózatok (prefációk) – Időszerinti szentmisék (Urunk ünnepein, hálaadó szentmisék, Szűz Mária ünnepein, Angyalok és szentek ünnepein, Vasárnapi szentmisék)
- 1893 *Officium divinum: Kalauz a keresztény katolikus magán és nyilvános isteni-szolgálatra*, 2. átdolg. kiadás (Czibulka Nándor esztergomi apát kanonok készítette sajtó alá),

³¹ A szerző Esztergom főegyházmezei pap. Előzménye a szerző *Nábožné Výlevy* című, szlovák híveknek kiadott műve. Digitális másolat az Osztrák Nemzeti Könyvtár 74648–B jelzetű példányáról: https://books.google.hu/books?id=pnFU7F-w3eUC&pg=PR14&dq=mennyei+hangok&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwio6p_t24_fAhUEalAKHaDaAGwQ6AEIKDAA#v=onepage&q=mennyei%20hangok&f=false (2018.12.08.)

Budapest, Szent István Társulat, XVI, 848 p., 4 t., 15 cm.

Példány: <https://www.vatera.hu/officium-divinum-kalauz-a-keresztény-katholikus-magan-es-nyilvanos-isteni-szolgalatra-1893-88-2702862818.html>(2018.12.12).

1920 *Officium divinum: Kalauz a keresztény katolikus magán és nyilvános isteni-szolgalatra*, 3. kiadás. (átnézte: Mihályfi Ákos)

1930 *Officium divinum: Kalauz a keresztény katolikus magán és nyilvános isteni-szolgalatra*, 4. kiadás, átdolg. SZUNYOGH X. Ferenc, [Teljes vasár- és ünnepnap mi szerrenddel, latinul és magyarul, magyar magyarázatokkal.]

Budapest, Szent István Társulat, 1930, XX, 1247 p. 15 cm.

Példány: OSZK, 54.333.

231–266: A szentmise állandó részei

1933-ban jelent meg:

SZUNYOGH Xav. Ferenc, *Magyar–latin misszálé az év minden napjára a római misekönyv szerint az új szentírásfordítás, az Officium divinum és az Officium Hebdomadae Sanctae felhasználásával*, ford., bevezetésekkel és magyarázatokkal ellátta – –, Budapest, Szent István Társulat, [1933], 1488 p., 16 cm.

2. kiadása: 1944.

1900 *Örökimádás: A legméltóságosabb oltári szentség imakönyve*, WALSER Izsó után VARGA Mihály kiskunmajsai esperes-plébános. Engedélyezett fordítás, egyházmegyei főhatóság engedélyével. Első teljes kiadás, Csongrád, 1900 (Budapest, Szent István Társulat bizom.,1900), 863 p., 16 cm.

1923 *Örökimádás: A legméltóságosabb Oltáriszentség imakönyve*, WALSER Izsó után VARGA Mihály, földvári apát, kiskunmajsai esperes-plébános, 11. teljes kiadás, Budapest, Fordító, 696 l., ill., 14 cm.

57–71: Miseájtatosság (Amit a pap az oltárnál imádkozik) Jézus legszentebb Szívének tiszteletére

1923 *Kis örökimádás a legméltóságosabb Oltáriszentség imakönyve*, WALSER Izsó után VARGA Mihály, 13. kiadás, Kiskunmajsza, Fordító, [1922], 372 p., 10 cm.

113–148: Miseájtatosság (Amit a pap az oltárnál imádkozik) Jézus legszentebb Szívének tiszteletére

1936 *Örökimádás: A legméltóságosabb Oltáriszentség imakönyve*, WALSER Izsó után írta VARGA Mihály, földvári apát, 11. kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 1038 l., ill., 16 cm.

75–96: Miseájtatosság (Amit a pap az oltárnál imádkozik) Jézus legszentebb Szívének tiszteletére

♦♦♦ MECHLER KATALIN

Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár rendezéséről

A ma is működő magyarországi felsőoktatási intézmények közül a legkorábbi alapítású a Szent István Szeminárium. Az Oláh Miklós esztergomi érsek (1553–1568) által 1566-ban alapított, és a Boldogságos Szűz Máriáról elnevezett papnevelőnek Pázmány Péter érsek (1616–1637) később új patrónust adott Szent István király személyében. Az intézet jogutódja a mai esztergomi szeminárium, amely jelenleg két szervezetenként önálló intézményben látja el a lelki nevelést (Érseki Papnevelő Intézet) és a szellemi képzést (Esztergomi Hittudományi Főiskola). Jelen írásban e 453 éves papnövelde levéltárának rendezéséről adunk számot.¹

Az esztergomi Szent István Szemináriumban őrzött levéltári anyagot mai ismereteink szerint² 1953-ban az esztergomi bazilika sekrestye fölötti helyiségébe menekítették.³ A káptalani konzisztórium jegyzőkönyvei drámai tömörséggel adnak hírt arról, hogyan vették el a papnevelő épületét úgy, hogy végül nem adtak cserébe semmilyen elhelyezésre alkalmas ingatlant.⁴ Sőt, egyidejűleg a főegyházmegye és a káptalan házaiból is állami kezelésbe került tizennyolc.⁵ A szeminárium az 1950-ben feloszlott szatmári irlalmas

¹ A levéltárrendezés során bebizonyosodott, hogy a jelenlegi esztergomi szeminárium levéltára több papnevelő iratait őrzi. Ezen intézményeket a későbbiekben röviden ismertetjük.

² Bár a közérthetőség kedvéért ki kell térnünk a szemináriumi levéltár történetére is, a téma feldolgozása még várta magára. Egyelőre kevés a forrás, sok a bizonytalanság. Tudjuk, hogy a levéltár az 1953 és 2006 közötti „átmeneti” időben az esztergomi bazilikában kapott helyet, de lehetséges, hogy a költöztetés során ideiglenesen volt másutt is (mint ahogy a szeminárium könyvtára a primási palota lépcsőházában „ömlesztve” – lásd: 6. jegyzet).

³ Nemcsak a szeminárium, hanem (már a 19. század második felétől) a káptalan levéltárát, és a Primási Levéltár gazdasági iratainak egy részét is itt helyezték el.

⁴ Az esztergomi szeminárium az 1952. évben más egyházmegyéek növendékeit is befogadta. Ennek ellenére 1953. február 25-én az ÁEH megbízottja *vis maiorra* hivatkozva közölte Hamvas Endre apostoli adminisztrátorral, hogy a katonaság átveszi az esztergomi szemináriumot, amelyben katonai nevelőintézetet fog létrehozni. („Már a mostani polgári év kezdetén felmerült ez a terv, de akkor az Állami Egyházügyi Hivatal Beresztóczy vikárius úr közbelépésére az ügyet tárgytalannak jelentette ki.”) Hiába Hamvas püspök, majd a püspöki kar közbenjárása, 1953. március 24-én szóban (!) közölték, hogy a döntés végleges. A cserébe felkínált (nagy részint szintén az egyháztól elvett) épületeket – március végétől egymás után két lehetőséget is felkínált az állam, s a káptalan mindkettőt megvizsgálta – végül nem kapták meg: május 26-án az ÁEH bejelentette, hogy a kanonokor felkínált házaire is szüksége van a katonaságnak; a második felkínált lehetőség, a volt vármegyeháza a káptalan számításai szerint önmagában nem elegendő a szeminárium elhelyezésére, csak a volt bencés székházzal együtt. Esztergomi Főkáptalan Magánlevéltára (a továbbiakban: EFMt), Konzisztoriális jegyzőkönyvek, 1953. április 7-ei ülés: 51/1953; 1953. május 28-ai ülés: 75/1953; 1953. május 29-ei circulus: 76/1953; 1953. június 1-jei ülés: 87/1953.

⁵ A főkáptalan házaiból tizennyolcat államosítottak: EFMt, Konzisztoriális jegyzőkönyvek, 1953. április 20-ai ülés: 62/1953. (Az egyházmegyének, amely a trianoni, majd a párizsi békeszerződés folytán területének és birtokainak túlnyomó részét elveszítette, 1953-ra megmaradt ingatlanai –

rend épületegyüttesének az Esztergomi Főegyházmege kezelésébe került töredékébe költözött. 1953 nyarán két hét maradt arra, hogy a papnevelő ötszintes épületét elhagyják.⁶

Az iratanyagot a körülmények és a sietség ellenére a lehető legjobb szándék mellett megőrizték, de a jóakarát sem tudta pótolni az elegendő és megfelelő hely hiányát. A dokumentumok zsúfoltan, kutatásra és rendezésre alkalmatlan körülmények között vártak jobb sorsukra több mint ötven esztendeig, s közben a kincstár bővítése miatt még egyszer, felsőbb szintre költöztették azokat.⁷

Csak a nagyszeminárium épületének (jelenlegi neve: Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ) visszaadása és teljes felújítása után, 2006-ban vált lehetővé, hogy a kötegekben tárolt iratok — elsődleges tisztítás után — dobozokba kerüljenek. A Prímási Levéltár munkatársai levéltári papírdobozokba tették az egyelőre még rendezetlen anyagot, és átszállították a bazilikából a Szent Adalbert Központ első emeletén kialakított levéltári szárnyba.

épületek, földterületek, üzemek — jelentős részét is át kellett adnia.)

⁶ Mivel az állam képviselői június elején közölték, hogy a bencés székházat sem adják oda szeminárium céljára, csak a volt vármegyeházat, az egyházmegye és a szeminárium vezetése „az egykori vízivárosi zárdának jelenleg konviktusi részét” javasolta, „amely berendezésénél és méreteinél fogva jobban szolgálná a célt, noha távolról sem közelíti meg az eredetileg a honvédség részéről felajánlott kanonoki házak alkalmasságát”. „Kovács alezredes június 12-én szóbelileg értesítette a h. irodaigazgatót, hogy a honvédség részéről segítségül adott személyzet és teherautók felhasználásával sürgősen induljon meg a Szeminárium kiürítése egyrészt a zárdaépület kijelölt szárnyába, másrészt a püspöki palotába. Az év végi [ti. tanév végi] vizsgálatok villámgyors lebonyolítása után, [1953. június] 15-én megkezdődött az áttelepítés. A tervezett 4 nap helyett csaknem két hétre került, míg a Szeminárium elsőrendű szükségletét [sic!] alkotó felszerelést a zárdaépületbe, az előljárók és kanonokok ingóságait pedig a püspöki palotába szállították, az érdekeltek, elsősorban pedig a teológusok hathatós közreműködésével. A könyvtár sok ezernyi kötetét hirtelenjében nem lehetett máshol elhelyezni, mint a palota lépcsőházában, „ömlesztve”. Sok bútor a zárda udvarára és a vízivárosi romos templom tetői alá került. Az esőzés sok kárt tett a szabad ég alatt maradt bútorokban, aminek láttára egy budapesti ellenőrző kiküldött egy alkalommal meg is jegyezte: »Ezért valaki felelni fog.«” Dr. Schwarz-Eggenhoffer Artúr jelentése az érseki Szeminárium kiköltöztetésének körülményeiről: EFMI-t, Konzisztoriális jegyzőkönyvek, 1954. január 22-ei ülés: 20/1954. Az ügy a főegyházmege iktatókönyvében „Esztergomi Szeminárium igénybevétele” „rejtőcím” alatt jelenik meg. Az iratok (876, 1493, 1538, 1717, 2379/1953; 195/1954.) többszöri léptetés után végül az 1727/1956-os számú iratcsomóban állapodnak meg.

⁷ A káptalani konzisztóriumon 1977. január 5-én esett szó arról, hogy mielőbb át kell költöztetni a levéltárat; az ugyanezen év december 7-ei ülés jegyzőkönyvében pedig már feljegyezték, hogy a levéltár átszállítása befejeződött. EFMI-t, Konzisztoriális jegyzőkönyvek, 1977. A kincstár- és levéltár-költöztetés előkészítésének/tervezésének dokumentumait a Prímási Levéltár őrzi a Prímási és Káptalani Levéltárak áthelyezése című iratban: PL, Egyházkormányzati iratok, 1500-3/1977.

1. A LEVÉLTÁR ÁLLAPOTA A RENDEZÉS KEZDETÉN

A rendezés 2016 tavaszán kezdődött. A terv az volt, hogy alapszintű rendje és leltára legyen az iratoknak. Az összekeveredett anyag 225 nagyméretű levéltári doboznyi volt,⁸ ez a mennyiség azt mutatta, hogy az 1953-as menekülésszerű költözés ellenére a papnevelő intézet igyekezett megmenteni teljes archívumát.

A levéltárak állapota tükrözi intézményeik sorsát. Az első átnézés utáni szomorú látélet alapján az iratok időrend és tematika szerint is teljesen összekeveredtek, a kötegek mintegy háromnegyede széthullott, palliumai leszakadtak, jelzetei elvesztek. Nemcsak a szomszédos szignatúrák vagy évek mosódtak egybe, a dobozok nagy részében több évszázad (jellemzően 18–20. századi, de akad 16–17. századi is) dokumentumai keveredtek.

Az első áttekintés után az alábbi következtetésekre jutottunk:

1.) A levéltár több intézmény anyagát tartalmazza, s ezek szerves kapcsolatban állhattak egymással.

2.) A jelöletlen dokumentum jóval több, mint a jelzetelt, s ezek között is több a részjelzet (csak *fasciculus* és/vagy *numerus*). A rendezésben eligazító szignatúra nélküliek iratfolyóméterben a levéltár kétharmadát teszik ki; de mivel ezek nagy része lapjaira hullott, darabszámuk sokszorosa a saját helyüket jelölő iratoknak.

3.) A jelöléssel ellátott dokumentumokon gyakran többféle jelzet is szerepel (amelyek korábbi sorozatok,⁹ levéltárak/irattárak rendjét tükrözik).

Mindezek alapján feltételezhető volt, hogy e sok intézmény (különböző szemináriumok és azok uradalmi) iratanyaga egy archívumban (feltehetően Nagyszombatban), egy levéltári rendszerben egyesült. Reméltük, hogy a még fennmaradt jellemző jelzetek segítségével sikerül megtalálni ennek a levéltárnak a rendjét.

2. AZ EREDETI RENDSZER VISSZAÁLLÍTHATÓ

A rövidebb lajstromok mellett az iratanyagból két leltárkönyv is előkerült. Az első, melyet meg is címeztek, a szeminárium nagyszombati levéltárának

⁸ A rendezetlen és összekeveredett anyagot tömören pakolták, minden helyet kihasználva; rendezés után és palliumozva még több doboznyt tesz ki. (A nagyméretű levéltári doboz 0,13 ifm terjedelmű.)

⁹ A sorozatok szinte mind egy előző archívum/irattár jelzetrendjéből valók. E sorozatokat később beemelték az új levéltári rendbe, de – bár általában egy egységen belül maradtak – a *numerus* szerinti sorrendet szinte mindig megváltoztatták; a sorozatok emiatt a rendezésnél csak „tájékoztató jellegűek” voltak, nem jelölték ki az irat pontos helyét.

1847 és 1853 között leírt rendszerét mutatja.¹⁰ Az összesítő leltár elkészítését nyilván a tervezett Esztergomba költözés¹¹ indokolta. Sajnálatos, hogy e 75 oldalas kéziratos kötetet keresztben félbevágták, és csupán a felső része maradt meg levéltárunkban, tehát jelenlegi formájában csak az 1847 és 1853 között leltározott dokumentumok mintegy felét tartalmazza.

A másik leltárkönyvnek nem adtak címet. Tanulmányozás után azonban világossá vált, hogy az 1847-es *elenchus* rendszerét követi, hiszen az annak megfelelő sorrendet megtartva folyószámot ad az iratoknak (azaz egy folyószámmal helyettesíti a régi szignatúra két első elemét), s a régi (1847-es) jelzetből csak a *fasciculust* és *numerust* tartja meg. E 74 oldalas kötet lejegyzője Stibló Ágoston papnövendék volt, aki szignója alatt a kötet keletkezési éveként 1890-et adta meg.¹² Az 1890-es leltárkönyvből sok 1847-es jelzet hiányzik (feltehetően azért, mert a hozzájuk tartozó iratok sem voltak már meg), különösen nagy a hiány a bozói uradalom levéltárában, melyet az állomány elején helyeztek el. Az 1847-ben nyitott kötetben szereplő doku-

¹⁰ A kötet címe a borítón: Elenchus Archivi Seminarialis Tyrnaviensis. A[nn]o 1847. factus continuatus usq[ue] A[nn]u[m] 1853. inclusive. A belső címloldalon ez áll: Elenchus universorum documentorum et actorum Archivi Seminariorum Archi E[piscis] palium Tyrnaviensium confectus 1847. Az 1890-es leltárkönyvbe felvették, jelzete: Locus 74. nr. 21. Az *elenchus* 1847-ig egy kéz írása (a későbbi kiegészítések már nem), de íróját nem tünteti föl a leltárkönyv. Az egyházmegyei névtárak számontartják ugyan a levéltárosokat (ekkor még Nagyszombatban és az Esztergomi Helynökségen is), valószínű azonban, hogy a szemináriumi iratait (ahogy könyvtárát is) külön őrizték és kezelték, és saját „személyzet” látta el.

¹¹ A török kiűzése és a viszonyok rendeződése után több 18. századi esztergomi érsekünk tervezte, hogy székhelyét Nagyszombatból az eredeti székvárosba, Esztergomba helyezi vissza. Ezt végül Rudnay Sándor érsek (1819–1831) valósította meg, aki 1820-ban a káptalannal együtt visszatért Esztergomba. Az intézmények költözéséhez azonban a megfelelő körülményeket is meg kellett teremteni (kezdve azon, hogy alkalmas épületeket építenek). Így a papnevelő 1850-ben, Scitovszky János érsek (1849–1866) szavára települt át Esztergomba. A Stephaneum 1850/51. évi számadáskönyve címezésében (Rationes Seminarii Cleri Junioris ad S[anctum] Stephanum R[egem] nuncupati Tyrnavia Strigionium translati [...]), jelzete: Esztergomi Szemináriumi Levéltár [a továbbiakban: ESZL], 26 C A XII. után) is utal az átköltözésre, de mint ahogy ez a számadásköből és az egyházmegyei névtárakból is kiderül, ez nem köthető egy időponthoz. Gálffy Zsuzsanna mutat rá arra – most már a források tükrében –, hogy a Stephaneum, majd a Marianum Esztergomba költözése több (1850-től 1885-ig négy) lépcsőben történt: GÁLFY Zsuzsanna, A nagyszombati papnevelő intézetek, a Stephaneum és a Marianum élelmezése az 1841–1842. tanév piaci könyvecskéjének tükrében (elhangzott a PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola „Életmódtörténeti pillanatképek II” című konferenciáján, 2018. január 12-én; megjelenés alatt).

¹² A kötetnek nincs címe, viszont a leltárkönyv 73. (eredetileg számozatlan) oldalának alján látható az alábbi bejegyzés, innen vettük a kötet keletkezési évét is: „scripsit 1890. Stiblo August”. Ebből következtetve a kötet letisztázója Stibló Ágoston, aki a tanulmányi összesítő szerint (Informatio de theologis ab anno schol[astico] 1886/7 – 1900/01, ESZL, [76.1.5]) az 1889/90-es tanévben negyedéves teológus, s akit 1891. március 31-én szenteltek pappá. További életútját lásd: BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága. 1892–2006* (Budapest 2008) 682–683. Valószínű, hogy a rendezést nem egy papnövendék, hanem a szemináriumi levéltárosa végezte/irányította, akinek személyét nem ismerjük.

mentumok utolsó keletkezési éve: 1853/1854, míg az 1890-es iratainak utolsó datálása: 1890.

Az iratokon lévő fennmaradt jelzetek és a két leltárkönyv segítségével megtalált levéltári rendszerben a próbarendezés során a jelzetüket vagy beazonosításra alkalmas részjelzetet megőrző iratok gyorsan (2016 őszére) megtalálták helyüket.

Beigazolódtott hát az a feltevés, hogy a különböző szemináriumoknak és azok uradalmainak iratai Nagyszombatban, egy levéltárban egyesültek, és azokat egységes rendszer szerint rendezték.

3. A JELZETÜKET VESZTETT DOKUMENTUMOK RENDEZÉSÉRŐL

Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár rendjét 1890-ig a két 19. századi (1847, 1890) leltárkönyv határozta meg. Az 1890 előtti iratok nagyobb része elvesztette jelzetét; de ebben az esetben is nagy segítségünkre volt a két régi *elenchus*, mert az adataik segítségével felállított rendszerben a dokumentumokat tárgyuk alapján is azonosítani is tudtuk.

1890 után – a kötet formátumú műfajokon¹³ kívül – az összes iratot az éveken belül számra tették. Ezek a kötegek széthullottak. A rendezés kezdetén csak háromévnnyi dokumentum nem keveredett össze a többi év anyagával. Ha a kötegeknek valaha volt is jelzetük, az a palliummal/borítófedéllel együtt elveszett.

Látunk ugyan lajstrom- vagy iktatószámot a dokumentumok egy részén, de a hozzájuk tartozó mutatók közül csak kettő került be a levéltárba: az egyik az 1889 és 1915 között érkezett és elküldött levelek lajstromkönyve; a másik a Stephaneum 1928 és 1935 közötti iktatókönyve. Az évenként lerakott iratok szétválogatása megtörtént, egy-egy év iratanyaga általában ½–2 nagyméretű levéltári doboznyi (= 0,13 ifm).

Az első rendezés utáni rendezetlen állomány, azaz a levéltár iratfolyómé-
terben mért kétharmada zömében lapjaira esett szét, és teljesen összekeveredett. Ha egy jelzeteire, sőt *numeruson* belül is széthullott levéltár teljes állományát kutathatóvá akarjuk tenni, akkor darabszinten kell rendezni azt. Az újbóli áttekintés során egyre jobban kirajzolódtak azok a jegyek (korábbi sorozatok jelölései, a levéltáros kézírása, ceruzája, megjegyzései az iraton), amelyek helyet mutattak a leltári rendben. A rendezés iránytűje azonban az összesített leltárkönyv lett.

¹³ Ilyenek: a hallgatók tanulmányi kötetei, az előljárók naplói, a *historia domus*, a postakönyvek, az iktatókönyvek, a gazdasági összesítőnaplók, a Magyar Egyházirodalmi Iskola jegyzőkönyvei.

4. A DIGITÁLISAN IS KERESHETŐ, ÖSSZESÍTETT LETTÁR MINT RENDEZÉSI SEGÉDLET ÉS EGYBEN KUTATÁSI FORRÁS

Elkészítettünk egy összesített, elektronikus leltárt, amely 1890-ig egyesíti a mutatók adatait, valamint az iratokon levő információkat (vagyis a mára már elveszett vagy lappangó iratok adatait is); jelölve azt is, hogy az irat megvan-e, vagy helyére került-e. Az 1890 utáni tételeket (mutatók híján) az iratokról írtuk le, ebben az időszakban tehát csak a mára fennmaradt dokumentumokat tartalmazza összesített leltárunk, amely jelenleg 3200 tételt számlál.

Nagyban megkönnyítette a további rendezést, hogy most már gyorsan, digitálisan is kereshetővé vált a lajstrom, akár *numerus* vagy korábbi sorozatok számai, akár az irat éve vagy tárgya alapján. A bővülő összesített elektronikus *elenchus* és a rendszerbe illeszkedő dokumentumok egyre jobban kirajzolták azt a képet, melyben az újabb darabok jelzetükre találtak. Kirakós játékhoz hasonlóan minden helyére kerülő elem újabbak helyét jelölte ki.

Az első rendezés után 1:3 volt a rendezett és a keveredett iratok aránya. Többszöri átnézés során sikerült a rendezetlen állományt egydoboznyira csökkenteni.¹⁴

Az összesített leltárkönyv a rendezés mellett a kutatást is szolgálja. Egyrészt fontos levéltártörténeti adalék, másrészt az irat tárgyát megadó rovat regesztaként összegzi a mára már elveszett dokumentumok alapinformációit.

A fentiek mellett még azért is szerencsés, hogy a régi leltárak alapján rendezhettünk, mivel így lesz igazán jól kereshető az állomány. Egy levéltár szerveződését ugyanis (amely tükrözi az iratképző intézmények és személyek rendszerét/kapcsolatát, még akkor is, ha nem mindig a *proveniencia* a rendezőelv) a korabeli működtetőknél jobban senki sem ismeri.

Nem lett volna szerencsés az eredeti rend ismerete nélkül kigondolt rendszerbe sorolni a dokumentumokat. Nem tudtuk volna iratképzők szerint rendezni a levéltárat, mivel az egyes szemináriumok sorsa a történelem folyamán annyira összefonódott, hogy gyakran maga az iratanyag is egyben tárgyalja. Tematika és műfaj szerint sem bontható mindig a gyűjtemény, hiszen a tanulmányi terület és az „*oeconomica*” összekapcsolódik. A „*disciplinaria*” anyagban is számos gazdasági irat van, és sokszor a számadások tartalmazzák a hallgatók névjegyzékeit; a levelezés pedig mindkét témát érinti.

Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár rátalált eredeti rendjére, és leltárkönyve segítségével nyilvántarthatóvá és kereshetővé vált.

¹⁴ Tehát az eredetileg 225 nagyméretű doboznyi levéltár első rendezése után 75 doboznyi jelzetelt dokumentum került a helyére; a rendezés végére pedig végül csak 1 doboznyi maradt a *mixta*.

5. A LEVÉLTÁR LETÁRKÖNYVEIBEN SZEREPLŐ SZEMINÁRIUMOK ÉS AZOK URADALMAI

Mivel bebizonyosodott, hogy az esztergomi Szent István Szemináriumban őrzött, majd 1953-ban a bazilikába átmentett levéltár az Esztergomi Főegyházmegye valamennyi papnevelőjéről őriz dokumentumot, szükséges rövid áttekintést adnunk ezen intézményekről.

Az Esztergomi Főegyházmegyének négy szemináriuma volt Nagyszombatban, további három pedig Bécsben, Pozsonyban, illetve Budán:

1.) Az egyházmegyénkben és Magyarországon is legelső papnevelő intézetet Oláh Miklós esztergomi érsek alapította 1566-ban – Esztergom török megszállása miatt¹⁵ – Nagyszombatban, és a Boldogságos Szűz Máriáról nevezte el. Az intézmény a fenntartásához szükséges források előteremtésére a széplaki apátságot és a bényi prépostságot bírta adományként. Mindennek ellenére Pázmány Péter érsek idején szükségessé vált a papnövelde (melynek új titulusa Szent István király, a továbbiakban rövid nevén, *Stephaneum*-ként említjük) újjászervezése és újabb anyagi támogatás biztosítása. Ekkor költözött nagyobb épületbe, és birtokául kapta a buda-felhévizi prépostságot.

2.) Második a sorban a Pázmány által 1619-ben alapított *Adalbertinum*, mely a szegény ifjak elhelyezésére szolgált.

3.) Lippay György érsek (1642–1666) 1648-ban generális szemináriumot hozott létre, melyet a növendékek reverendájának szinéről Collegium *Rubrorum*nak neveztek.

4.) A Seminarium *Marianum* – vagy alapítója, Szelepchény György érsek (1666–1685) után Szelepchényianum¹⁶ – 1678-ban kezdte meg működését, ellátó birtoka a bozói prépostság volt (melyet felerészben kapott meg, a birtok másik haszonélvezője az Esztergomi Káptalan volt).

5.) A négy nagyszombati alapítás mellett 1619-ben bécsi székhellyel hozta létre Pázmány Péter a röviden *Pázmáneum*nak nevezett papnevelőt.

¹⁵ Oláh Miklós alapítólevelének datálása: „Datum Tirnaviae, sede vcz. [=videlicet] n[ost]ra Archiep[iscop]ali. Strigonien[si], ob Turcar[um] Tirranide[m] huc translata. die Decima nona mensis Maÿ Anno D[omi]ni Milles[im]o Quing[entesi]mo Sexag[esim]o sexto”. EFMlt, Ladula 67 sine fasciculo nr. 5. Az oklevelet lefordította és közzétette: FAZEKAS István, *Az esztergomi Szent István szeminárium alapítása (1566) és működésének kezdetei*, in „*Sapientia aedificavit sibi domum*”. *Papképzés Esztergom városában* (az Úton és a Strigonium Antiquum különszáma) (szerk. Harmai Gábor, Hegedűs András; Esztergom 2006) 20-27.

¹⁶ Tusor Péter az érsek saját kezű aláírása alapján a Szelepchény György névalakot használja: Tusor Péter, *Szelepchény V. György*, in *Esztergomi érsekek* (szerk. Beke Margit; Budapest 2003) 303-310. Levéltárunk 19. századi leltárkönyvei mindig Szelepcsényinek írják. A Stephaneum és a Marianum gazdasági iratait tartalmazó levéltári egység elnevezése: Acta oec[on]om[ica] Seminar[is] B[eatae] M[ariae] V[irginis] seu Szelepcsényiani et Stephanaei.

6.) Lósy Imre érsek (1637–1642) alapította Pozsonyban 1642-ben az (egyszerűsítve) *Emericanum*nak hívott kisszeminariumot. Az *Emericanum* a szakirodalom szerint végig önállóan Pozsonyban működött.

7.) Időben legutolsó a Széchényi György érsek (1685–1695) által 1687-ben Budán létrehozott Seminarium *Széchényianum*.¹⁷

Az intézmények története több ponton összekapcsolódott. Barkóczy Ferenc érsek (1761–1765) 1761-ben egyesítette a Seminarium Marianumot a Seminarium Rubrorummal. 1777-ben a Stephaneum teológusai¹⁸ a nagyszombati egyetem Budára költözése miatt Budán folytatták tanulmányaikat, ahová a Marianum is átkerült (amely – ahogy említettük – már 1761-től átvette a Rubrorum növendékeit is). A Budán így egyesült szemináriumokba beolvadt az itt alapított Széchényianum (ez volt a *budai generale*¹⁹ időszaka: 1777–1784). Mindezen papnevelők 1784-től a II. József által létrehozott pozsonyi generális szeminarium²⁰ (*pozsonyi generale*: 1784–1802) részévé váltak, majd ennek megszűnése után, 1802-ben a Stephaneum és a Marianum visszakerült Nagyszombatba.

Nagyszombatban 1802-től már csak két önálló intézmény működött (a Stephaneum és a Marianum), de a gazdasági iratok és a vizitációk még a 19. század első felében is nyilvántartották a beolvadt papnevelők alapítványait. A bécsi Pázmáneum 1784 és 1802 között szintén a pozsonyi *generale* része lett (Pozsonyban szünetelt).

A Szent István Szemináriumból 1953-ban menekített levéltár tehát az Esztergomi Főegyházmegye egykori papnevelőinek iratanyagát őrzi; ezért neveztük el Esztergomi Szemináriumi Levéltárnak. A levéltár mai tulajdonosa az Érseki Papnevelő Intézet és az Esztergomi Hittudományi Főiskola, amely archívuma kezelését a Prímási és Főkáptalani Levéltárra bízta.

A levéltár törzsanyagát a leghosszabb életű két nagyszombati szeminarium, a Stephaneum és a Marianum tanulmányi és gazdasági iratai képezik, valamint ezek birtokainak dokumentumai, melyek gazdálkodási központként több más településen lévő gazdaság/birtok iratait is egyesítik. A széplakapáti

¹⁷ Széchényi György nevének egységesítése ma sem egyértelmű, a *Magyar Katolikus Lexikon* (Budapest 1993–2014) Széchényi alakban írja. A levéltár két 19. századi leltárkönyvében túlnyomórészt Szécsényi alakban szerepel. Koltai András a Széchényi névformát használja: KOLTAI András, *Széchényi VI. György*, in *Esztergomi érsekek* 310-318. Jelen írásban a Széchényianum rövid név jelöli az általa alapított szeminariumot.

¹⁸ A filozófusok Nagyszombatban maradnak.

¹⁹ A levéltári jegyzékben ezen időszak irategyüttesét a „budai generális szeminarium” gyűjtőnév alatt látjuk: Rationes Semin[arii] Gen[eralis] Budensis.

²⁰ A pozsonyi *generale* „gazdasági” iratainak gyűjtőcíme a leltárkönyvben: Acta oeconomica Sem[inarii] Gen[eralis] Posoniense respicientia.

és a csiffári uradalom a Szent István-papnevelőé volt, a Marianumot pedig a bozóki²¹ uradalom látta el.²²

A Stephaneum és a Marianum törzslevéltára tehát az Esztergomi Szemináriumi Levéltárban található, valamint az e két szemináriumba beolvadt korábbi papnevelők (Adalbertinum, Rubrorum, Széchényianum) iratait is ebbe a levéltárba sorolták Nagyszombatban. A Pázmáneumnak és az Emericumnak, a nagyszombati érseki líceumnak és a nemesi konviktusnak,²³ valamint az esztergomi presbitériumnak is jelentős irategyütteseit írják le a 19. századi leltárak. Az 1805-ben megnyílt pesti generális szemináriumnak²⁴ nincs számottevő iratanyaga levéltárunkban, főként a levelezésekben jelenik meg, mint sok más egyházmegye szemináriuma is.

Sajnálatos módon ezen iratoknak csak egy része maradt fenn a mai napig, hiszen a sok összevonás, gyors költöztetés nemcsak a kiegyensúlyozott működést, hanem a dokumentumok megőrzését is megnehezítette.

1. kép: Az 1865-BEN FELSZENTELT ESZTERGOMI SZEMINÁRIUM FŐKAPUJÁNAK KÉT OLDALÁN A KÉT ALAPÍTÓ, OLÁH MIKLÓS ÉS SZELEPCHÉNY GYÖRGY SZOBRA

²¹ Az uradalmak iratai az alábbi elnevezések alatt láthatóak a 19. századi leltárkönyvekben: Acta Praepositurae Bozokiensis/Acta Domini Bozók, Acta Domini Csiffár, Acta Domini Széplak Apáthensis.

²² A birtokok gazdálkodása nyomon követhető a számadáskönyvek és az adott évben keletkezett számlák/gazdasági iratok kötegeiből. A szemináriumok külön kezelték gazdasági (*acta oeconomica*) és tanulmányi (*acta disciplinaria*) irataikat; számadásaikat évente vezették, ahol a birtokok jövedelmei mellett az alapítványi tőkék kamatait is rendszeresen nyilvántartották.

²³ Hangsúlyozzuk, hogy az érseki líceum, a nemesi konviktus, az Emericum és a Pázmáneum bizonyos irategyütteseit (és nem levéltárát) őrzi csak az Esztergomi Szemináriumi Levéltár; a Pázmáneum levéltára például ma is a bécsi papnevelőben van.

²⁴ Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár 19. századi *elenchusai* által pesti generális szemináriumnak nevezett intézmény a mai Központi Papnevelő Intézet, mely elődjének a Seminarium Rubrorumot tekinti, s így alapítását 1648-ra teszi.

Említettük, hogy 1802-ben, a pozsonyi generális szeminárium megszűnte után két papnevelő, a Stephaneum és a Marianum költözött vissza Nagyszombatba. Az ekkor már gazdaságilag és tanulmányi szempontból is szoros együttműködésben álló két intézmény összetartozását a levéltár rendje is tükrözi, hiszen 1806-tól az Esztergomba költözésig évenként párhuzamosan futnak egymás mellett a Stephaneum és a Marianum tanulmányi és gazdasági összesítőinek sorozatai. Az 1865-ben felszentelt esztergomi épület, a Nagyszeminárium főbejáratának megvalósult terve is kifejezi a Stephaneum és az Esztergomban már annak kisszemináriumaként működő²⁵ Marianum szövetségét, hiszen a főkapu két oldalán a két alapító, Oláh Miklós és Szelephény György vigyázza az épületet (1. kép).

A levéltárrendezésnél kevésbé támaszkodhattunk a szakirodalomra, mivel a szemináriumok közül csak a Pázmáneum történetéről jelent meg új, a forrásokon alapuló összefoglalás;²⁶ a többi papnevelő történetének megírása még várat magára, s a megjelent információk is gyakran ellentmondanak egymásnak. Az egyik fő oka ennek a korabeli iratok hiánya, illetve azok rendezetlensége.

6. MÉG NÉHÁNY SZÓ A LEVÉLTÁR RÉGI LETÁRAIRÓL

Említettük már a Nagyszombatban egyesített levéltár két leltárkönyvét: az 1847-ben Nagyszombatban és az 1890-ben Esztergomban összeállított *elenchust*. A 19. században egyesített archívum elődlevéltárainak fennmaradtak korábbi lajstromai is.

Ilyen a Stephaneum archívumának 1787. évi mutatója,²⁷ amelyet ma a Primási Levéltár őriz több szeminárium 18. századi számadáskönyvével együtt.²⁸ A szemináriumok megőrizték birtokaik fontos középkori dokumen-

²⁵ Gálffy Zsuzsanna megállapította, hogy a Marianum a 19. század első felében nem kisszemináriumként működött: GÁLFFY.

²⁶ FAZEKAS István, *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)*, in *A bécsi Pázmáneum* (METEM-könyvek 37) (szerk. Zombori István; Budapest 2002) 9-176; BEKE Margit, *A Pázmáneum története az újraindulástól napjainkig (1803–2002)*, in *A bécsi Pázmáneum...* 177-343.

²⁷ Ezúton mondok köszönetet munkatársamnak, Gálffy Zsuzsannának, aki a kötetre felhívta figyelmet. Jelzete: PL, Batthyány, P. I., Acta Protocolaria nr. 418. A kötet vagy másolata valamikor a szeminárium levéltárában lehetett, mivel az 1890-es leltárban is szerepel: *Elenchus actorum olim Seminarii Strig[oniensis]* 1787. címen és a *Locus 74. nr. 20-as* jelzeten. (Valamint ugyanazon kéz ugyanabba a sorozatba – A.V.Lib./3. – sorolta, mint a levéltár másik darabját, a *Rubrorum Catalogus Alumnorum Semin[arii] Gener[alis] (...)* ab anno 1649-1694 című kéziratot, melynek jelzete: ESZL, 28 D E nr. 1., és előzékén az A.V.Lib./6.b sorozatjelölés szerepel.)

²⁸ A 162 számozott oldalt tartalmazó kézirat első 104 oldalán a Szent István Szeminárium iratainak *elenchusát* látjuk. A levéltári leltárt követően különböző iratok gyűjteménye következik (szám-

tumait, a Stephaneum 1787-es *elenchusa* már a szeminárium 1566. évi alapítását megelőző időből, a 14. század első feléből ír le okleveleket. Sajnos, napjainkra a középkori oklevelek közül csak két irat(csoport)ot őriz²⁹ az Esztergomi Szemináriumi Levéltár, ezeket is későbbi átíratban. A másolatok elkeveredve, jelzet nélkül rejtőztek az iratok között, azonosításuk tárgyak alapján történt, amiben nagy segítségünkre volt az 1787-es leltárkönyv, reszta mélységű iratismertetéseivel (2. kép).

A másik 18. századi leltár³⁰ címlapja (Regestrum Archivi Seminarii Generalis Cleri Regni Hungariae Anno 1763 confectum) 1763-as befejezésről tanúskodik, vagyis két évvel azután készült, hogy Barkóczy érsek egyesítette a Lippay érsek által alapított generális szemináriumot (a Seminarium Rubrumot) a Seminarium Marianummal.

Fennmaradtak még a széplaki és a bozói uradalomnak a 19. század első harmadáig vezetett mutatókönyvei.³¹ Néhány lapos lajstrom pedig (mind a szemináriumok, mind az uradalmak iratairól) több is akad.

A levéltári/irattári *elenchusok*³² nemcsak levéltártörténeti jelentőséggel bírnak: irataik tárgya fontos adatokat őriz régi korok megsemmisült forrásairól.

7. KAPCSOLATOK MÁR LEVÉLTÁRAKKAL, AZ ESZTERGOMI EGYHÁZI

GYŰJTEMÉNYEKBEN FELLELHETŐ, SZEMINÁRIUMOKRA VONATKOZÓ FORRÁSOK

Más archívumokban is vannak egyházmegyénk szemináriumaira vonatkozó iratok, melyekből sok maradhatott Nagyszombatban³³ és Pozsonyban. A

adások, ingóság- és borleltár, majd a 143. és a 153. oldal között a nagyszombati presbitérium könyvtárának tematikus katalógusa).

²⁹ 1.) A két „Metales Abbatiae Széplak” tárgyú átírt oklevél közül az egyik egylapos töredék; a másik 8 folio terjedelmű, az Esztergomi Káptalan által készített, 1691. évi hiteles másolat, mely a széplaki uradalom középkori határait írja le. Az 1847. évi nagyszombati levéltári leltár 34 F A I/3. jelzetével azonosítottuk. A Stephaneum 1787. évi leltárában az alábbi jelzeteken szerepelnek az oklevelek: Cap. Sem. S. Steph. 1^a fasc. 9. nr. 5., valamint Cap. Sem. S. Steph. 1^a fasc. 3. nr. 10. Ezenkívül *protocollum* töredékben – feltehetően a Stephaneum másolati könyvéről van szó – is találtunk a széplaki uradalom határait igazoló íratmásolatot: ESZL 28 D E nr. 17. (A három említett irat azonos középkori oklevelet is átír.) 2.) Szintén a Stephaneum 1787. évi *elenchusa*-ban szerepel a harmadik középkori oklevél, az 1524-es örökvallás (*fassio perennalis*), mely a leszi konvent 1743. évi hitelesített átíratában maradt fenn. Jelzete a Stephaneum levéltárának 1787. évi mutatójában: Lad. 62. fasc. 1. nr. 15.; és az 1847. évi leltárban: 35 F A X/10.

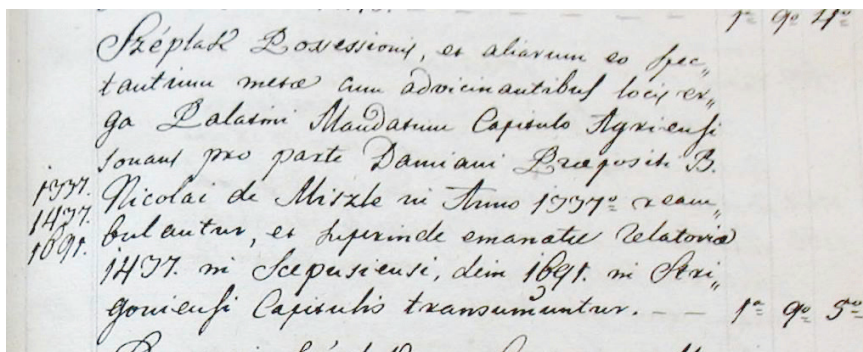
³⁰ ESZL, 5 A 22, XI/17.

³¹ ESZL, 54 F F fasc. II. és ESZL, 48 H E nr. 1. jelzet előtt.

³² Az egykori segédletek közül – a már sokat említett levéltári *elenchusok*on kívül – a Marianum könyvtárának 1852-re datált katalóguskötete is az Esztergomi Szemináriumi Levéltárba került. Szekrényenként és tematikus rendben írja le az állományt. Jelzete: ESZL, 46 H A nr. 9.

³³ Molnár Antal hívta föl a figyelmet arra, hogy sok, a kutatók által fel nem ismert gyűjtemény gazdag forrása a szemináriumok történetének. Ő maga a Nagyszombati Érseki Helynökség Levéltárában (melyet ma a Nagyszombati Érseki Levéltárban őriznek) és az Esztergomi Főszékesegyhá-

Magyar Országos Levéltár (különösen a Helytartósági Levéltár) is fontos dokumentumokat őriz; mint ahogy a szemináriumokkal szoros kapcsolatban lévő egykori nagyszombati egyetem levéltára és könyvtára (ma: ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár) is. Most azonban csak az esztergomi egyházi gyűjteményekre térnénk ki – szándékunk nem az őrzött források tételes leírása, hanem a kitekintés –, hogy felhívjuk a kutatók figyelmét olyan intézmények dokumentumaira, amelyek eddig nem voltak közismertek.

2. kép: A STEPHANEUM 1787. ÉVI LETÁRKÖNYVÉNEK LEÍRÁSA A MA MÁR EGYLAPOS TÖREDÉKRŐL (ESZL 34 F A I/3.)

A papnevelő szoros kapcsolatban áll a káptalannal, amely felügyelő szerve (Oláh Miklós alapítólevele³⁴ – mely szintén az Esztergomi Főkáptalan Magánlevéltárában található – erre külön kitér), így a *Főkáptalani Levéltárban* jelentős mennyiségű a szemináriumokra vonatkozó iratanyag.

A primások szintén gondot viseltek egyházmegyéjük papnevelésére, ezért a *Prímási Levéltár* különböző tematikus csoportokba sorolva őrizi a szemináriumokkal kapcsolatos dokumentumokat.

A Beke Margit összeállításában megjelent fondjegyzék³⁵ összesíti a Prímási Levéltárban és a Főkáptalani Levéltárban található, papneveléssel kapcsolatos iratokat. Megemlíti a szeminárium saját levéltárát³⁶ is (Esztergo-

zi Könyvtárban találta meg a Stephaneum két 17. századi számadáskönyvét: MOLNÁR Antal, *Az Ősrégi Szeminárium 17. századi növényékei és mindennapjaik két ismeretlen számadáskönyv tükrében*, in *Magyar Sion* 11 (2017) 229-257.

³⁴ Már említettük a Stephaneum alapítólevelét: EFMI, Ladula 67 sine fasciculo nr. 5.

³⁵ BEKE Margit, *Az Esztergomi Érseki Papnevelő Intézet levéltára és az esztergomi egyházi levéltárak felsőoktatásra vonatkozó iratanyaga*, in *Magyar egyetemi és főiskolai levéltárak fond- és állagjegyzékei I* (szerk. Heilauf Zsuzsanna, Kiss József Mihály, Szögi László; Budapest 1997) 175-180.

³⁶ Ti. a jelen írás témáját, az Esztergomi Szemináriumi Levéltárat.

mi Érseki Papnevelő Intézet iratai elnevezéssel), 22,80 ifm terjedelemmel egy sorban, hiszen a szeminárium levéltára akkor még („menekült státuszban”, a Bazilika kincstár fölötti termében rendezetlen állapotban) jobb időkre várt.

Az *Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár* számos kisnyomtatványa³⁷ tiszteleg az előjárók előtt, vagy örökíti meg a szeminárium jeles napjait, így a Stephaneum 1850-es Esztergomba költözését³⁸ vagy a papnevelő új épületének 1865. évi felszentelését.³⁹

A nyomtatványok mellett több kézirat is adalékul szolgál a papnevelők történetéhez.⁴⁰ Kiemelendők ezek közül azok a 18. századi eleji–közepi számadások, melyek az Esztergomi Szemináriumi Levéltár hiányait pótolják. Ilyen a Stephaneum 1733/34. évi *Regestum Domesticum Quotidianum* című kötete,⁴¹ valamint a *Rubrorum* 1753 és 1761 közötti számadáskönyve.⁴²

A Lippay György érsek által 1648-ban alapított generális szeminárium hallgatóinak tanulmányi összesítője⁴³ és eskükönyve⁴⁴ az 1847-es leltárkönyvben egymás mellett szerepel. Érdekes a két kötet története. Nemcsak az 1847-es leltárban, hanem az *Acta disciplinaria* nevű korábbi sorozatban is egymás mellett szerepelnek, a széria 1. és 2. sorszámát hordozva. Az 1890-es lajstromból ez a két numerus hiányzik, ekkoriban köthették be azokat (a kötés a nr. 1-es jelzetről leszakadt ugyan, de a gerinc erősítésére szolgáló újságcsíkok a 19. század második feléből valók lehetnek), és mindkettőben szerepel a Stephaneum könyvtárának (jelenleg *Esztergomi Hittudományi*

³⁷ Főként 19. századi alkalmi beszédek és versek, vizsgatételek stb.

³⁸ SZABÓ József, *Oratio academica quam occasione solemnisi inaugurationis antiquissimi Seminarium S. Stephani r. H. per (...) Joannem B. Scitovszky de Nagykér (...) Tirnavia Strigonium translati die 12^a Novembris 1850.* (kiad. Beimel, Esztergom [1850]).

³⁹ SCITOVSZKY János, *Sermo inauguralis quo eminentissimus et reverendissimus dominus (...) Ioannes Baptista Scitovszky de Nagy-kér (...) novas aedes seminarium cleri jun. S. Stephani r. Hung. et huic uniti seminarium B.M. Virginis, Tyrnavia, post annos a quo erectum fuerat, tercetos Strigonium ad a vitam archi-episcopatus sedem translati die 8ª mensis Octobris anno 1865 (...) solenniter dedicavit* (kiad. Kocsi, Pest 1865); *Ordo in benedictione Sacelli et Domus novae Seminarium Magni Strigontensis pone Basilicam Strigonii a fundamentis erecti, observandus* (kiad. Horák, Esztergom 1865).

⁴⁰ Ilyen a már említett, Molnár Antal által elemzett számadáskönyv, mely a Stephaneum 1617. május 1. és 1618. április 30. közötti időszakát foglalja össze: *Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Kézirattár, Ms. I. 232. nr.1.*

⁴¹ *Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Kézirattár, Ms. I. 165.*

⁴² *Rationes diurnae Collegii Generalis Cleri [Tyrmaviensis] ab A[nn]o. 1753-1761. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Kézirattár, Ms. I. 193.*

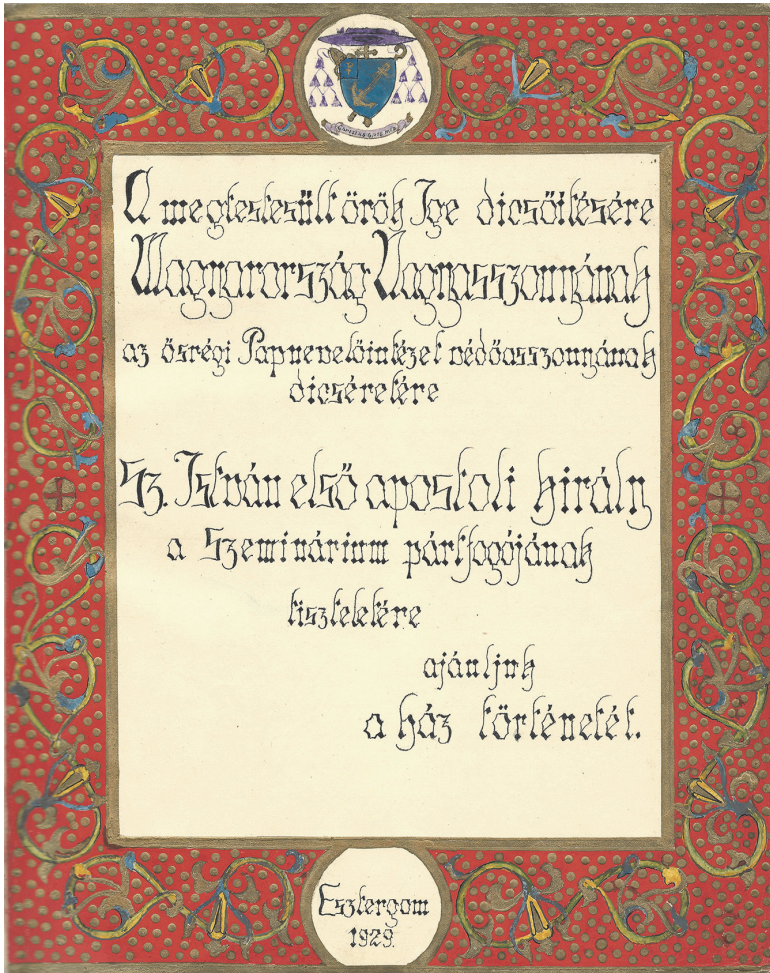
⁴³ *Catalogus/ Nomina Alumnorum Semin[arii] Gener[alis] (...) ab anno 1649-1694. ESZL, 28 D E nr. 1.*

⁴⁴ *Juramenta Alumnorum in Collegii Generali 1649-1694/ Nomenclator seu Catalogus Alumnorum Collegii Generalis (...). Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára, 29-a-28. 1847-es jelzete: ESZL, 28 D E nr. 2.*

növendékek tanulmányi és jellembeli előmenetelét bemutató, évenként vezetett naplók (*Relatio super profectu in moribus cleri junioris*), a hétköznapi és ünnepnapok időbeosztását leíró *ordo diurnus*ok, a vizsgatételek, a szeminárium törvényei (*leges seminarii*), a vizitációk és az előjárók által vezetett naplók. Ez utóbbiak közül kiemelném az 1929-ben megnyitott és 1940-ig vezetett *historia domust*⁴⁷ (4. kép).

4. kép: A STEPHANEUM 1929-BEN MEGNYITOTT ÉS 1940-IG Vezetett *HISTORIA DOMUSA*

⁴⁷ A szeminárium 1929-ben megnyitott története, amely leírja az 1914 és 1936 közötti, valamint az 1939/40-es tanév eseményeit. Több kéz írása, az utóbbi tanév összegzését Erdős Mátyás atya jegyzi. Jelzete: ESZL, Előjárók iratai.

9. ÖSSZEGZÉS

Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár gyűjteménye már rendezése alatt is segítette a kutatást,⁴⁸ forrásai a papnevelők történetének több eseményét pontosították, árnyalták. A fennmaradt levéltári dokumentumokat leíró új leltár lehetővé teszi a kutatók számára, hogy keressenek a papnevelők irataiban. A leltár mutatózása (a tulajdonnevek egységesítésével) további segítséget nyújtana a tallózáshoz; de még nagyobb lépést jelentene az összetett keresést biztosító adatbázis készítése.

A történelem viharai kikerülhetetlenek, s ezek szemináriumaink életében, következésképpen ezek levéltárában is jelentős károkat okoztak. Az egykor sértetlen tükörképet hányszor törték darabjaira; és azután hányszor kezdte újra meg újra összerakni e tükörcserepek megmaradt töredékét az utókor, a múltba látás lehetőségének reményével!

Bízunk abban, hogy a rendezési munkák eredményeként kutathatóvá vált Esztergomi Szemináriumi Levéltár állománya lendületet ad egyházmegyei papnevelőink történetének mélyebb megismeréséhez és mielőbbi feldolgozásához.

FÜGGELÉK

Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár alapleltára

A levéltárat darabszinten leíró teljes leltárkönyv munkaverziójának újraelenőrzése, véglegesítése folyamatban van. Ezen *elenchus* alapján készült az alább látható rövid alapleltár, mely a jelenleg is meglévő iratok rendszerét mutatja.

Említettük, hogy az 1847. évi Nagyszombatban készült *elenchust* félbevágták, így az csak az állományleírás felét tartalmazza; az 1890. évi esztergomi leltárkönyvből pedig a régebbi tételek egy része hiányzik. E két összeítő és az iratok alapján állítottuk vissza archívumunk rendszerét.

Az alapleltárban az iratcsoportok eredeti nevükön szerepelnek, a kiegészítéseket és az utólagos elnevezéseket szögletes zárójel jelöli. A levéltár fel-

⁴⁸ A Szögi László által vezetett kutatócsoport (mely a felsőoktatásban tanuló hallgatók névjegyzékét és életadatait adja közre) számos új információt talált az Esztergomi Szemináriumi Levéltárban, a megjelenés alatt álló kötet (melyet több is követ majd): SZÖGI László, A nagyszombati érseki líceum és a papi szemináriumok növendékei. 1802–1850 (Felsőoktatástörténeti Kiadványok. Új sorozat 18; Strigonium Antiquum 10). Ezen átfogó, a levéltár egészét áttekintő projekt mellett még mintegy tizenöt kutatási témában szolgáltatunk az Esztergomi Szemináriumi Levéltár iratanyagából, már a rendezés éve alatt is.

építése tükrözi a papnevelők történetét és annak nevezetes dátumait; ugyanakkor láttatja azt is, hogy a költöztetések, összevonások hatására a levéltári rend is megbillen.

Az évköröknél megadtuk a rekonstruálható időhatárokat, és utána vastagon szedve a mára fennmaradt iratcsoportok évköreit. A régi mutatók a dokumentumok eredeti évét adják meg (pl. a később átírt középkori okleveleknél az eredeti keletkezés, és nem a másolás idejét).

Megnevezés	Évkör (a leltárkönyvek időhatárai/ a meglévő iratok időhatárai)	Jelzet			ifm
		Locus	Scriptum	Locus/ Series	
Acta Praepositurae Bozokiensis	1389–1837/ 1689–1837	1-5	A	1-20	
Acta Seminariorum oeconomica fundationalia	1656–1769 (-1799)/ 1657–1769	5	A	21	
Acta oecon[omica] Seminar[ii] B[eatae] M[ariae] V[irginis] seu Szelepcsényiani et Stephanaei	1659–1786/ 1659–1786	5	A	22	
Acta Seminarium Sancti Stephani concernentia	1628–1829/ 1635–1828	5	A	22	
Acta Seminarium Gen[erale] concernentia	1721–1778 (-1792)/ 1721–1778	6-7	A	22-24	
Acta Sem[inarium] Generale Cl[eri] R[egni] Hung[ariae] concernentia	1763–1766/ 1763–1766	7-8	A	24	
Acta oeconomica Sem[inarium] Gen[erale] Pisoniense respicientia	(1777-) 1784–1798/ 1777–1798	8-10	A	25-27	
Acta Seminarium Archi Ep[iscop]ale Pisoniense concernentia	1790–1801 (-1806)/ 1790–1801	10-11	A	28	
Acta Seminarii oeconomica 1802 Tyrnaviam translati	(1776-) 1783–1836/ 1783–1836 (-1844)	11-12	A	28-29	
[Szeemináriumok gazdasági ügyei]	1760–1857/ 1760–1857	12-18 19-26	A B	29-35 A-D	
Acta Seminarii disciplinaria	1566–1852/ 1649–1852	26-30	B-D	A-E	
Acta Dominii Csiffár	1380–1840/ 1567–1840	30-34	E	A-C	

Acta Domini Széplak Apáthensis	1337–1837/ 1337–1837	34-44	F	A-E	
Appendix/ Acta diversa (főbb iratcsoportok: a szemináriumok gazdasági és tanulmányi iratai, a nemesi konviktus és az esztergomi presbitérium dokumentumai)	1700–1866/ 1700–1866	45-50	G-H	A-C/A-K	
		51-54	ad F	F	
		55-56	-	-	
Összesen a visszaköltözésig Esztergomba (1850-ig, de van néhány tovább folytatott sorozat):					16,70
Acta nova diversa (főbb iratcsoportok: a Stephaneum és a Marianum tanulmányi és gazdasági iratai – köztük uradalmi iratok is –, a Pázmáneum számadásai)	(1690-) 1849–1890/ (1690-) 1849–1890	57-75			
Informationes theologorum / Informationes gymnasistarum	1857–1951				
A Magyar Egyházirodalmi Iskola iratai	1844–1955				
<i>A visszatéréstől (1850-től) 1890-ig:</i>					5,80
[Tanulmányi naplók, az előljárók iratai]	1891–1953				
[Iratok, 1891-1953]					
<i>1891-től a szeminárium épületének elvételéig (1953 nyaráig):</i>					5,14
<i>1953.09.–1955-ig:</i>					0,26
Összesen a visszaköltözéstől (1851–1955):					11,20
[Mixta]					0,13
MINDÖSSZESEN:					28,03

♦♦♦ SZEMLE

♦♦♦ AZ ESZTERGOMI EGYHÁZ FORMULÁSKÖNYVE

Formularium ecclesiae Strigoniensis. Edendi operi praefuerunt Petrus card. Erdő, Cornelius Szovák, Petrus Tusor coadiuvantibus Gabriele Sarbak, Theresia Horváth, Adamo Porubszky [Az esztergomi egyház formuláskönyve. Közreadja: Erdő Péter bíboros, Szovák Kornél, Tusor Péter, munkatársak: Sarbak Gábor, Horváth Terézia, Porubszky Ádám] (Collectanea studiorum et textuum. Classis I, vol. 4) (MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport-Gondolat Kiadó, Budapest 2018) LXXXIV + 880 o. + 7 facsimile

A formularium vagy formuláskönyv az oklevelek kiállítását megkönnyítő mintakönyv, tematikus rendben különböző tárgyú, típusú oklevelek szövegét tartalmazza, amelyekből az egyedi adatokat (hely- és személynevek, keltezés) rendszerint kihagyták. A jegyző munkája abból állt, hogy kikereste a megfelelő oklevéltípust, és annak szövegét az aktuális adatokkal egészítette ki. Minden olyan egyházi vagy világi intézmény, ahol jelentős írásbeli tevékenység folyt, használt mintakönyvet. Különösen a pápai, a császári és királyi kancelláriákban, valamint a nagyobb egyházi intézményekben volt nélkülözhetetlen az ilyen oklevélgyűjtemény, amely mintegy tankönyvként a jogi ismeretek, főként a szokásjog gyakorlatban történő elsajátítását is lehetővé tette. Formuláskönyvek a 6. századtól kezdve maradtak ránk, számuk a 12. századtól lett jelentős. Magyarországon a legrégebbi a 14. századból ismert, de 13. századi okleveleink viszonylagos egyöntetősége valószínűsíti, hogy már akkor is használtak ilyen segédkönyvet.

A formuláskönyvek jelentőségét a Werbőczy István Hármaskönyve előtti joggyakorlat megismerésében Kovachich Márton György (1744–1821), a magyar jogtudomány egyik jeles megalapítója ismerte fel. E célból 1799-ben megjelent munkájában (*Formulae solennes styli*) három fontos formula-

gyűjteményt tett közzé, köztük a 14. század derekáról az Uzsa János nevéhez kapcsolt munkát (*Ars Notaria*) és Mátyás király korából a tévesen Nyírkállói Tamásnak tulajdonított művet, amelynek szerzője valójában Magyi János közjegyző. Kovachich után másfél évszázaddal érdemben Bónis György (1914–1985) foglalkozott a középkori formulagyűjteményekkel. Eckhart Ferenc tanítványa ifjú professzorként 1940-ben Észak-Erdély vizsacsatolása után került a kolozsvári egyetemre. Erdélyi tartózkodása során 1947-ben egy marosvásárhelyi kiállításon ismerte meg a Bolyai Tudományos Könyvtár (ma Teleki Téka) egyik kódexét, melyet levéltári kölcsönzés segítségével Kolozsvárott tanulmányozott és kivonatolt. Mivel még 1947-ben visszatért Magyarországra, itthon írta meg munkáját a kódexről, melyet a somogyvári bencés apátságához kapcsolt, és ennek nyomán Somogyvári Formuláskönyvnek nevezett el. Tanulmánya Erdélyben 1957-ben a *Kelemen Lajos Emlékkönyv*ben jelent meg (117-133). Ettől fogva Bónis György több tanulmányt írt a hazai formuláskönyvekről, tipologizálta őket, és a középkori egyházi bíraskodás magyarországi történetét kutatva kivonatokat készített belőlük, amelyek jóval halálát követően a *Szentszéki regeszták* című forráskiadványban 1997-ben láttak napvilágot.

Bár néhány kisebb formuláskönyv latin szövege Bónis György tevékenységét megelőzően is megjelent, most jött el az ideje annak, hogy ez a forrástípus a szövegkiadásban elfoglalja méltó helyét. Ebben nyilván annak is része volt, hogy 2012 őszén Párizsban a formuláriumok vizsgálatával foglalkozott a Nemzetközi Oklevéltani Bizottság (Commission Internationale de Diplomatique) 13. kongresszusa, melynek sikeréhez Dreska Gábor és Szovák Kornél előadása is hozzájárult. Sarbak Gábor és F. Romhányi Beatrix gondozásában 2013-ban megjelent a pálos formulárium (*Formularium maius ordinis S. Pauli primi heremite*), készülöben van a ferences rend hasonló alkotása és Magyi János említett munkájának kritikai kiadása.

Ilyen előzmények után jelent meg tavaly ősszel Az esztergomi egyház formuláskönyve. A választás aligha volt véletlen, különösen, ha Bónis György megállapítását idézzük: „A szentszéki bíraskodás legfontosabb formuláskönyveit a magyar egyház központjában, Esztergomban állították össze” (*Középkori jogunk elemei* [Budapest 1972] 44). Az impozáns kritikai kiadás nem is egy, hanem két egymással összefüggő középkor végi esztergomi kódex szövegét tartalmazza. Az egyik mintakönyvet a kutatás Beneéthy Máté, míg a másikat Nyási Demeter személyéhez kapcsolta. Az előbbiről lényegében csallóközi származásán kívül nem tudunk semmit. Bónis György feltételezi, hogy szentszéki jegyző volt (*Levéltári Közlemények* 44-45 [1973-1974] 94), Sarbak Gábor pedig a kötetben megjelent tanulmányában (LXXXII) a mintakönyv tulajdonosának tekinti, és alighanem igaza van. A Sáros megyei Nyás vagy Nyárs településből származó Nyási Demeter vi-

szont jól ismert személyiség. Kánonjogi doktor, esztergomi kanonok, többek közt a káptalan esztergomi Szent Anna városrészének officiálisja, a Hont megyei Hegyalja körzet tizedszedője, tituláris (santoriai) püspök és érseki helynök. Két kevésbé ismert döntését is felidézzük. 1518-ban 100 forintos misealapítványt tett az esztergomi káptalannak, hogy évente Szent Demeter ünnepén (okt. 26.) misét mondjanak lelki üdvéért (*Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve* [Budapest 2002] passim). Szülőfaluja Szent Demeter plébániaegyházát sajátos módon juttatta földbirtokhoz. Rozgonyi Istvántól 1522 nyarán 1200 forintért megvásárolta annak Kajáta nevű, Sáros megyei birtokát, és azzal a kikötéssel adta tovább a plébániának, hogy Rozgonyi István és rokonai lelki üdvéért örökmisé (missa perpetua) mondjanak (Wagner, C., *Diplomatarium comitatus Sarosiensis* [Posonii 1780] 493-494).

Nyási Demeter vikáriusi kinevezését éppen a Beneéthy-formuláriumból ismerjük. Bakócz Tamás esztergomi érsek, mielőtt 1511 őszén Rómába indult volna, felmentette utolsó olasz vikáriusát és helyettesét, és Nyási Demetert széleskörű felhatalmazással nevezte ki helyébe (nr. 456). Nyilvánvalóan nem akarta, hogy előreláthatóan hosszabb távollétében továbbra is a Montefioriból való Antonio Ceregoni vezesse az esztergomi szentszéki bíróságot. Miután a kinevezési okmányt a kódex tartalomjegyzéke követi, arra következtethetünk, hogy a Beneéthy-mintakönyv összeállítása 1511 végén, esetleg 1512 elején befejeződött. Ezt követően láttak hozzá a másik kódex, a Nyási-formuláskönyv elkészítéséhez, amelynek alapját éppen a Beneéthy-mintakönyv képezte. A munkálatok során ugyanis szövegének zömét lemásolták, több mint 70 tételét elhagyták, és anyagát közel 130 iratmintával kiegészítették. A két kódex összesen több mint 650 tételt tartalmaz. Ennél jóval több oklevélről van szó, mert egyes iratminták oklevélátírást, illetve oklevélkivonatot foglalnak magukba.

Szerencsére a Nyási-formulárium sem hagyta ki minden oklevélből a dátumot, így keletkezését megközelítőleg meghatározhatjuk. A kódex végén két középkori iratminta 1521-ből való. Nyási Demeter oklevele (nr. 578.) augusztus elsején, Haraszi Péter közjegyző kiadványa (nr. 581) pedig egy nappal később kelt. A többi keltezés ezeknél régebbi. A mintakönyv összeállítása ebben a hónapban, nem sokkal Bakócz Tamás érsek halála (1521. június 15.) után befejeződött. Nem érezték szükségesnek folytatni, noha Nyási Demeter még éveket töltött hivatalában. Szatmári György és Szalkai László érseket is szolgálta. Tisztségét valószínűleg haláláig ellátta. Utolsó teljes szövegű oklevele 1525. március 9-én készült (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár 72447). Munkájában legalább tucatnyi jegyző segítette, közülük többen a formuláriumban is szerepelnek. Élete végén Kajári Antal kánonjogi doktor, esztergomi kanonok, szentszéki jegyző írta alá okleveleit (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Diplo-

matikai Fényképgyűjtemény, 208236, 208259, 238124, 279457, DL 23925, 24084).

A két mintakönyv közti jelentős átfedések miatt a szerzők helyesen döntöttek együttes közlésük mellett. A kritikai kiadás az azonos részeket egybevetve tette közkinccsé. Azokat a tételeket viszont elkülönítve publikálta, amelyek csak a Beneéthy-kötetben szerepelnek. A két kéziratban való tájékozódást konkordanciajegyzék biztosítja. A közlésmód segítségével a két kódex tartalma könnyen rekonstruálható. A 780 oldalattal kiegészítő latin forrásszöveg használatát a bibliográfia és a Somogyi Szilvia készítette személy- és helynévmutató megkönnyíti. Az általános tájékozódást a három bevezető tanulmány: Erdő Péter bíboros, Szovák Kornél és Sarbak Gábor munkája segíti magyar és angol nyelven.

A Beneéthy- és a Nyási-formulárium közös kiadása azok összetartozását hangsúlyozza, és jelképesen egyesíti az egymástól igen távol került két pápírkódexet. Keletkezésük és használatuk egyaránt Esztergomhoz köti őket. Egészen addig ott voltak, amíg a török hódítás elől el nem menekítették őket. Pozsonyban kettéváltak útjaik. A Nyási-formuláriumot Nagyszombatba, az érsekség új székhelyére vitték, ahonnan csak a 19. század közepén a káptalani könyvtárral együtt került vissza Esztergomba. A Beneéthy-mintakönyv viszont Pozsonyban maradt, míg a 18. század végén az egyháztörténész Batthyány Ignác erdélyi püspök meg nem vásárolta, és magával nem vitte Gyulaféhérvárra, ahol a róla elnevezett könyvtár (Bibliotheca Batthyányana) becses darabja.

A forrásanyag területi szóródását alapvetően meghatározta az esztergomi szentszéki bíróság illetékessége. Az érsek három címen bírt joghatósággal. Mint az egyházmegye ordináriusa a saját egyházmegyéjében, mint metropolita az esztergomi érseki tartományban és mint Magyarország primása, a római Szentszék született követe az egész országban. Az érseki joghatóság kiterjedt Erdélyben a szebeni és a brassói dékánásra, továbbá azon kiváltságos plébániákra (Beregszász, Pápa), monostorokra (Somlóvásárhely, Veszprémvölgy), társaskáptalanokra (Arad, Titel), amelyek közvetlenül az esztergomi érsek alá tartoztak függetlenül attól, hogy az ország melyik részében feküdtek. Az általános helynök, mint az első- és felsőfokú bírói fórum vezetője helyettesítette az érseket. A forrásanyag jelentős része a Pozsonytól a Tátraig terjedő hatalmas Esztergomi Egyházmegyére vonatkozik, de az érseki tartomány többi egyházmegyéje (Nyitra, Győr, Veszprém, Pécs, Vác, Eger) mellett a kiváltságos intézmények és területek is szerepelnek a két kódexben.

A formulák túlnyomó többsége Bakócz Tamás érseksége (1497–1521) alatt keletkezett. A vikáriusok közül leggyakrabban a ferrarai Tommaso Amadei, Nyási Demeter és a Montefioriból való Antonio Ceregoni nevével

lehet találkozni. Jó tudni, hogy a Nyási-kódex összeállítói a Beneéthy-formulárium másolásakor nem egy alkalommal a ferrarai olasz vikárius nevét és személyét Nyási Demeterrel cserélték fel.

Egy keltezetlen tétel szerint a művészetpártoló Nagyrévi András, a pesti plébánia várományosa, tituláris (thermopüli) püspök Estei Hippolit esztergomi érsek vikáriusaként két oltárt szentelt Szepesolaszi mezővárosban, és búcsú kiváltságot adományozott, hogy a hívek gondoskodjanak róluk (nr. 187). Az iratminta keletkezési ideje megállapítható Nagyrévi András vikárius két okleveléből, amely szerint Estei Hippolit esztergomi hivatalviselése utolsó éveiben (1496–1497) töltötte be ezt a tisztséget (DF 204040, 267001). Ugyanekkor és később is vikárius volt a kánonjogász Tommaso Amadei is. Felvetődik a kérdés, miért volt szükség párhuzamosan két vikáriusra. Egy szerű a válasz. Nagyrévi Andrással ellentétben Tommaso Amadei nem volt püspök. Főpapi teendőket nem végezhetett. Ez a különbség felhatalmazásukban és elnevezésükben is kifejeződött. Az egyikük *in spiritualibus*, a másikuk *in pontificalibus* helyettesíthette a főpapot. Mint láttuk, Nagyrévi András oltárokat szentelt, búcsú kiváltságot adományozott, 1496-ban pedig az esztergomi székesegyház oldalához épített (Kanizsai János érsek alapította) Szűz Mária-kápolnában egy győri egyházmegyes alszerpapot szerpappá szentelt. Nyási Demeter is előbb *in spiritualibus* látta el megbízatását. Püspöki kinevezését követően (DL 25551) viszont főpapját már mindkét téren helyettesítette, amint saját kezűleg írt egyetlen levelében nevezte önmagát: „*Demetrius de Nyas decretorum doctor episcopus Sanctuariensis in pontificalibus et spiritualibus vicarius ecclesie Strigoniensis*” (DF 229474).

Ezzel elérkeztünk ahhoz, hogy a forráskiadvány tartalmáról szóljunk. A kötetet nem sokkal megjelenése után, tavaly novemberben bemutatták Rómában (Institutum Iuridicum Claretianum), majd decemberben Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémián. Mindkét alkalomra készült olasz, angol és magyar nyelven reklámfüzet. Ebben alaposan összefoglalták, miről szól a két kódex. Érdemes idézni ezt az részt: „A szöveg beható tanulmányozása lehetővé teszi, hogy a használó megismerje az egyházkormányzat késő középkori mindennapjait, az egyházi bíraskodás gyakorlatát, a zsinattartás rendjét, a vizitációs ellenőrző tevékenység módszereit és körülményeit, a lelkészkedő papsággal kapcsolatban felmerülő kérdéseket, a szerzetesi reform bonyolult összefüggéseit, a hívek ügyes-bajos szentszéki dolgait (végrendelet, kölcsön, kegyes adomány, búcsúnyerés, koldulási engedély, kiközösítés, feloldozás stb.), végezetül a liturgikus gyakorlat főbb kérdéseit. A színes kép a teljesség igényét is kielégíti, alig gondolható el olyan téma az egyházi élet területéről, melynek mintalevelét ne vették volna fel az összeállítók a gyűjteményekbe” (9).

Az ügyek gazdagságából ízelítőül néhány esetet idézünk. Koldulási engedélyt kapott az esztergomi városfalakon belül álló Szentlélek-ispotály, továbbá a pilisszentléleki pálos kolostor, hogy javítson helyzetén (nr. 366, 693. o.). A plébániák védelmét szolgálta a főesperesek figyelmeztetése, hogy tartsák be az egyházlátogatás (*visitatio*) alkalmával a III. Lateráni Zsinat (1179) előírásait (can. 4), amelyek megszabták, hány személlyel és lóval jelenhetnek meg a plébániákon, és milyen ellátásra tarthatnak igényt (nr. 511). Az esztergomi székesegyház klerikusainak helyzetét világítja meg Bakócz Tamás érsek két rendelete (*edictum*). Ezekben szigorúan arra kötelezte őket, hogy tartózkodjanak a székvárosban, és felszólította őket, hogy szenteltessék magukat áldozópappá (nr. 462, 496). Nyási Demeter vikárius a nagyszebeni plébánosnak széleskörű felhatalmazást adott, hogy az esztergomi székhelytől távol fekvő szebeni körzet egyházi ügyeiben eljárjon (nr. 522). II. Ulászló király a visegrádi ferences kolostor újjáépítése kapcsán a torony építéséhez a közelben levő régi, romos, elhagyott kápolna köveit kívánta felhasználni. Nyási Demeter hozzájárult ehhez, de kikötötte, hogy a kápolna alapjait hagyják meg, hogy emléke megmaradjon, és arra kötelezte a ferenceseket, hogy keresztet állítsanak a helyen, és azt évente legalább egyszer körmenettel keressék fel (nr. 426).

Egyetlen tétel a törökkel kapcsolatos. Valahol a Délvidéken egy nemes asszony két fiával és egy leányával török fogságba esett. Az asszonyt elengedték, hogy összegyűjtse a váltságdíjat. Antonio Ceregoni vikárius az ügy mellé állt. Felszólította az esztergomi egyháztartomány papságát, adakozzanak a körükben megjelenő asszonynak vagy képviselőinek, miután oklevéllel igazolták magukat (nr. 537). A mintakönyvbe belekerült az esztergomi káptalan egyetlen oklevele. Ebben egyházi földesúrként meg nem nevezett pártfogójuk szolgálataiért a káptalan felmentette egyik birtokának három lakóját és örökösüket a tételesen felsorolt adóktól (nr. 539).

Végül csak utalunk a tizedügyekre, a házassági perekre, az ügyvédvalló oklevelekre, amelyekből a perbeli felek képviselétével megbízott személyek neveit szerencsére nem mindig törölték ki, továbbá azokra az esetekre, amikor a pert az egyházi bíróságtól világi bíróságra tették át.

Az esztergomi formulárium hatalmas anyaga valóságos kincsesbánya a középkorkutatás számára. Köszönet érte mindazoknak, akik a kitűnő forráskiadvány létrejöttében közreműködtek.

A munka folytatódik, hiszen Szovák Kornél a középkori magyarországi mintakönyveket részletesen tárgyaló bevezető tanulmányában megemlítette, hogy az analitikus mutatókat „a tervezett tudományos kommentárkötet fogja tartalmazni” (LXXVII). Egy tárgymutató is fontos lenne. De az igazi nagy munkát az iratminták eredetijének felkutatása, a keltezetlenek datálása, a hiányzó vagy a kezdőbetűvel jelölt személy- és helynevek megfejtése, azono-

sítása jelentené. Bármennyire nehéz, meg kellene próbálkozni vele. Örömteli a közeli folytatás: a készülő vagy majdnem kész formulárium-szövegek megjelentetése.

Végül felhívjuk a figyelmet arra, hogy a középkor végi nagyvárosok írásbelisége is együtt járt mintakönyvek használatával. Ilyen városi formulárium lehetett a könyvgyűjtő és másoló Liebhart Egkenfelder pozsonyi városi jegyző 1457-ben kelt végrendeletében említett német nyelvű mintakönyv: *Item ain deutscher formulary in ainer roten losch hawt verpunden, guete dictamina, und ist meiner hanntgeschriff* (Történelmi Szemle 53 [2011] 494). Érdeemes lenne a bolognai egyetemi könyvtár kéziratárában őrzött 16. századi erdélyi vonatkozású mintakönyvet tanulmányozni, amelynek leírását Veress Endrétől ismerjük (Magyar Könyvszemle 14 [1906] 226-227).

Solymosi László

♦♦♦ HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

Az utóbbi időben számos írás jelent meg, amely igyekszik bekapcsolni Dél-Szlovákiát a szlovák irodalom vérkeringésébe. Még a hetvenes–nyolcvanas évek folyamata ez, tulajdonképpen az akkori hatalom megrendelésére, és a jelen magyar–szlovák sztereotípiái vizsgálatok mutatják a ma is tapasztalható igyekezet eredményeit. Olyan kép rajzolódik ki, mintha az adott jellegzetes magyar többségű és szlovák-idegen világának vegyes etnikumúvá vált lakosságára és egész jelen helyzetére az 1918 előtti Magyarország szlovákjainak körülményei vetülnének. Ezért is lehet szlovák könyvsiker és szlovák irodalmi belügy Grendel Lajos egész életműve. Ugyanakkor a szlovák szellemi élet egyre bátrabban fordul a modern szlovák nemzettudat hungarus elemeihez. Mindehhez igen nagy ismeretanyagra, de főként az egykor volt közös ország jóakaratóú értelmezésére van szükség.

*

HALÁSZ Iván, *Dél-Szlovákia az irodalomban (Sztereotípiák és interetnikus összefüggések)* (Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom 2018) – HALÁSZ, Ivan, *Južné Slovensko v literatúre (Streotypy a interetnické súvislosti)* (Monographiae Comaromienses 24) (Univerzita Jána Selyeho Pedagogická fakulta, Komárno 2018) 281 o.

A kötet Bevezetője szinte szó szerint megegyezik a jelen ismertetés bevezetőjével: „a jelenlegi szlovák irodalom magyarképe kezd hasonlítani arra, ahogyan az 1918 előtti magyar irodalom látta a szlovákokat” (7).

A II. fejezet sorra veszi Szlovákia régióinak betagozását a szlovák irodalomba. Már itt kiemeli a szerző Pozsonyt, pedig később külön fejezetben nyugtázza a főváros adoptálását: „az addig dominánsan német nemzetiségű Pozsony 1918 után egy ideig még inkább kulturálisan-mentálisan lassan elszlovákosodó multietnikus város volt, mint igazi szlovák kulturális metropolis. A második világháború után a Bratislava névre hallgató Pozsony már olyan nemzeti-kulturális központ volt, amelynek szlovák jellegét nem lehetett megkérdőjelezni” (31). Legutolsóként a déli régió belterjesítése következett.

A kötet tulajdonképpeni gerince, eredeti kiinduló pontja, feladata a kismonográfiának is tekinthető III. fejezet: „Dél-Szlovákia és a déli színvilág a szlovák irodalomban”.

Szerzőnk gazdag anyagon mutatja be, milyen nehezen szabadult a szlovák kultúra magyar kötődéseitől. Különösen is érdekes a szlovák–magyar zsidó Gejza Vámoš két háború közötti életművének elemzése. Annál is inkább, mivel az első szlovák tudatúvá vált zsidó szerző, akit nehezen fogadott be a szlovák szellemi élet. Halász Iván idézetei mindezt plasztikusan foglalják össze: a magyar paraszt a zsidóból magyart nevelt, jó humora, szép magyar nyelve van – „rettegve és értetlenül szemlélte felföldi hittársát. Ridegnek, számítónak, ravasznak és az üzletet leszámítva mindenhez közömbösnek tűnt neki (...) A magyar zsidónak körülbelül úgy tetszett a Felföld, mint a szlovák zsidónak az északi, galíciai táj (...) az alföldi zsidó Mózes hitvallású magyarrá vált (...) a szlovák zsidó viszont nem olvadt bele a népbe, amelyhez semmi köze sem volt, a szörnyen eltorzított konyhai szlovák nyelvet leszámítva (...) A felföldi zsidó tehát nem vált magyarrá, de nem lett szlovák sem. És tulajdonképpen már zsidó sem igazán. Igazi kupec volt csupán” (36). Halász Iván adatgazdag kismonográfiájának igen értékes és további elemzéseket kívánó párhuzama ez, annál is inkább, mivel az egész szlovák–magyar viszony eddig kevésbé kutatott kérdése.

Dél-Szlovákia belterjesítése pártprogram is volt, a nemzetiségi kérdés megoldása a magyarok hontalansága után. A hűvös észak és a forró, buja dél már a Szlovák Szocialista Köztársaság, nem Magyarország Felföld–Alföld keretében vált témahordozóvá, egyelőre többé-kevésbé jelzett magyar etnikai vonatkozásaival. Szerzőnk munkájának kitűnően megválasztott, szemléletes alcímei vannak: „A déli színvilág természeti szimbólumai”; „A Dél lakói és története”; „A déli multietnicitás”; „Balkáni bujaság és fűszeresség, az urbánus Dél és a rurális Észak?”; „Ballek viszonya a magyarokhoz”; „A déli színvilág Peter Andruška prózájában”; „Az 1989 utáni szlovák irodalom és Dél-Szlovákia”. (Érdekes a kétnyelvű kötet szlovák változatának címmegfelelése: „*juh Slovenska*”, azaz „Szlovákia délje”, tehát semmiképpen sem tekinthető külön tájegységnek.)

Ivan Habaj családja a Trianon utáni csehszlovák földreform telepeseiként, Ladislav Ballek a II. világháború után finánc apa gyermekeként, Peter Andruška östelepesként került a szlovák délre. Habajéknak 1938–39-ben menekülniük kellett, majd 1945-ben visszatérhettek. Születtek irodalmi művek az 1945–1949 közötti történésekről is, például Andrej Zábredský *Kolonisti* és *Vítazný návrat* [Győztes visszatérés] c. kisregényei, ezek azonban elkerülték szerzőnk figyelmét. Habaj a történelem jóvátételének tekinti például a Csalólköz visszasztlavosodását. Halász Iván egyébként alapos tárgyi ismeretekkel foglalja össze és tudományos igényességgel értékeli a három dél-ábrázoló író munkásságát, különösen a triászról kiemelkedő Ladislav Ballekét. Ez a különösen tehetséges, mély morális értékeket sejtető író a rendszerváltozás után visszatért ehhez a témához, és újraértékelte azt, nem felejtve ki a magyarokat. Evvel lett volna még teljesebb Halász kismonográfiája. Jól látja, hogy Peter Andruška számára a déliség természetes közeg, nem hangsúlyos a határmentiség és a nemzetiségi problematika sem.

Az 1989 utáni művek közül Peter Pišťanek, Daniela Kapitáňová, Pavol Rankov, Ľuboš Dojčan *alias* Koloman Kocúr írásait elemzi különös tekintettel Lévára, Halász Iván szülővárosára. A tanulmány táblázattal zárul: „Észak és dél szimbolikája a szlovák irodalomban” (77). Az eredmény nem meglepő, hiszen az elemzett művek alapján készült szlovák bizonyítvány ez, miszerint észak a tisztán szlovákság, dél a magyarság vagy soknemzetiségűség, északon hűvösség, tisztaság, stabilitás, nyugalom, népi egyszerűség van, délen forróság, páráság, városi műveltség, sőt élvhajhászat, és a kép tovább is sötétül, hiszen északon morális tisztaság van a déli vadsággal szemben, délen nem illatok vannak, hanem szagok, az északi mérsékeltség délen vadság, kegyetlenség.

A következő fejezet a magyarok ábrázolása a szlovák irodalomban 1918 után. Halász okfejtése szerint a magyarok számára „véget ért a politikai dominancia (...) az anyaországi közéletet először az egymást sűrűn váltó forra-

dalmak és ellenforradalmak, majd hosszú évekre Horthy Miklós mélyen konzervatív rendszere határozta meg” (79). E bevezető után foglalja össze a szlovák irodalom magyarképét 1918 után. Ez a kép igen sötét, hiszen a szlovák nemzetté válás csak a magyar ellenében történhetett. Sajnálatos, hogy nem hivatkozik Ábrahám Barna kiváló Vajanský-írásaira. Peter Jaroš politikai „rendelésre” készült *Ezeréves méhét* viszonylag részletesen elemzi, hiányzik viszont Vladimír Mináč, akinek nemzet-esszéi az egész szlovák értelmiség magyarképét tükrözik. Gondoljunk csak híres mondására, miszerint „a magyarok a szlovák politika végzete”. Pišťanek és Rankov is külön tanulmányt, ha nem legalább kismonográfiát érdemelne.

A „Pozsony szlovák irodalmi képe a két világháború között” c. V. fejezet a koronázóváros szlovák meghódításának képe északi szomszédaink irodalmában. Az egész kötet nagyon érdekes, de módszertanilag és tartalmilag kérdéses írása ebben a kiadványban a VI., „Léva a magyar és a szlovák irodalomban (Féja Géza, Anton Hykisch, Grendel Lajos)” c. fejezet, ugyanígy a VII., a „Grendel Lajos és New Hont” c. tanulmány. Talán a későbbiekben szerzőnk utal majd Duba Gyula és Dobos László regényeire.

A kötet szerves, kitűnő tanulmánya a III. fejezet, a szlovák dél ábrázolása a szlovák irodalomban. A többi szerzőnk bizonyára külön monográfiákban dolgozza majd fel.

FÜLÖPOVÁ, Marta, *Odvrávajúce obrazy. Vzájomná podoba Maďarov a Slovákov v slovenskej próze a maďarskej próze 19. storočia* [Visszabeszélő képek. A magyarok és a szlovákok kölcsönös alakja a 19. század szlovák és magyar prózájában] (Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2014) 202 o.

Fülöp Márta, azaz Marta Fülöpová különös, igen ritka, de nagyon biztató jelenség a szlovákiai tudományos életben. Fiatal, többgyermekes, magyarságát és kereszténységét vállaló egyetemi oktatóként a pozsonyi egyetem *szlovák* tanszékén dolgozik. Érthető és elfogadható, hogy szinte a teljes vonatkozó szlovák, illetve cseh nyelven hozzáférhető szakirodalomra támaszkodik. Kötetének első negyede a sztereotípiavizsgálatok elmélete és módszertana „Megkülönböztetem magam, tehát vagyok” címmel.

Az elméleti alapvetés kötelező feladat, annál is inkább, mivel a kérdéssel egyrészt nem régen foglalkozik a tudományos kutatás, másrészt nem mindig alkalmazható a szlovák–magyar összefüggésrendszerre, hiszen az ezredévi közösségben alakult ki. E közösség elemzése csak a legutóbbi időben indult meg, és szerzőnk becsületére válik eligazodási kísérlete. Például Tibor

Žilkát idézve azt állítja, hogy a közös történelmi személyiségek – mint Pázmány Péter, Bakócz Tamás – a szlovák irodalomban a hatalmat képviselik a szlovákokkal szemben (17-18), ami erősen vitatható megállapítás, ugyanígy az egykori magyar–szlovák szimbiózis kapcsolattörténeté minősítése. Fülöp Márta ezt és más hasonló értelmezéseket, például Benedict Anderson nacionalizmuselmzését vagy Vörös László 1914–1918 közötti magyar sajtószemléjét a szlovákokról finom érveléssel nyugtázza: óvakodni kell a „nemzet” és a „nacionalizmus” mai jelentésének átvitelétől a múltba (22). Ennek szemléletes példája Žilka írásából, miszerint a szlovákokkal foglalkozó magyar prózaírók jelentős része „a mai Szlovákia területéről származott” (26).

Fontos figyelmeztetés a tanulmányban, hogy a nacionalizmus a 19. században éppen az irodalmi szövegekből elemezhető, amelyekben a nemzeti imagináció játszódtott le (32), és az írók nem csupán művészek, hanem a modern nemzeté válás gyakorlati alakítói is voltak (36). A sztereotípa és az imagológia plasztikus összefoglalása után következik az egyik fő fejezet a szlovák próza irodalmi magyarábrázolása, a sötét végeredmény ellensúlyozására az európai sztereotípiák összefüggésében. Ez már szorosan összefügg a szlovákokat is magában foglaló *uhorský-hungarus* / *mad'arský* népnév használatával: a magyarországiság pozitív nyugati értékelését a szlovák irodalom kisajátította, és a történelem európai jelentőségű személyiségeinek szláv vagy éppen szlovák származását hangsúlyozta (66).

Az *imago nominis* ma is időszerű probléma. Kár, hogy szerzőnkhez nem jutottak el a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egykori Szlavisztika-Közép-Európa Intézete nemzetközi konferenciáinak dokumentumai, viszont igen szellemes a hivatkozása az örmények kulturális identitásáról (67). Az *imago attributorum* a külső és a pszichikai tulajdonságokat foglalja össze, majd következik az *imago loci*, az *imago historiae*. Szerzőnk igen helyesen vélekedik Peter Káša állításáról, aki szerint Kalinčiak sematikus közelíti meg Magyarország történetét, amikor a *hungarus* / *uhorský* szlovák nemeseket *minek*, kurucoknak, a németeket pedig hódítóknak, labancoknak ábrázolja, vagyis *őknek*. Fülöp Márta fogalmazásában viszont a szlovák történelmi próza megteremtője más mércével mérte a szlovák–magyar kettősséget, mint kora szlovák koncepciója. Kalinčiak ábrázolásában a szlovákok és a magyarok a *mi* fogalmát testesítették meg (88). Az elemzés további címei: „*Imago professionis*”, „*Imago socialium thematum*”, „*Imago linguae*”. Az „*Imago religionis*”-ban feltűnik a szlovák evangélikus és a magyar kálvinista. Egyik kifejező idézete Tajovskýtól: „A kovacsicei evangélikus szlovákok derekasan védtek diplomukat a magyar istentől. Vallásos énekkel úzték el, mint ahogy a katolikusok kereszttel űzik az ördögöt” (102). A szlovák irodalom magyarképét tekinti át az „*Imago symbolorum*”, a „Jó magyar? oxymoron” és a Halász Iván munkájából ismert táblázat.

Ez a beszélő táblázat nagyon sötét. A jelzett időszak szlovák irodalma a nemzetvédelmet végezte, nem csoda tehát, hogy a magyarok idegenek, gögösek, lusták, bevándoroltak, lázadók, káromkodók, pogányok, istentelenek. Egyetlen közös tulajdonságuk a szlovákokkal a vendégszeretet. Utóbbiak alázatosak, ártatlanok, dolgozók, őslakosok, imádságosak (109-110). Ez a *szlovák* tudományosság kutatásaiból alakult kép máig él a közvélemény egy részében, feltárása ezért jelentős morális érték.

Fülöp Márta kiváló tanulmányának másik fő fejezete „A szlovákok irodalmi képe a 19. század magyar prózájában”. Jósika Miklós, Eötvös József, Jókai Mór, Eötvös Károly, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Krúdy Gyula 1914 előtt keletkezett műveit elemzi, az előző fejezet módszertanával. Ismételten hangsúlyozza az *uhorský-mad'arský* jelenleg is problémát okozó terminus nehézségét, és hosszabb Jókai-idézettel azt, hogy a szlovák mindig a leghűségesebb része volt a hungarusnak. A jövő kutatásai szempontjából szükség lenne Bartók Béla szlovák népdalgyűjteményének és Madách Imre *A civilizátor* című színművének elemzésére. Azokban nyilvánul meg máig érvényesen az a tény, hogy a Kárpát-medence mai nemzetei közül a szlovák és a magyar ősei őslakosok és ezredévnyi kölcsönösség alakította, hasonította őket.

A tankönyvként is kiválóan használható, nemzetpolitikai gyakorlatunkat is szolgáló könyvben van egy hivatkozás Filický *Ad Sphettium* című versére (138). Szerzőnk szíves figyelmébe ajánlom a régi irodalom további tanulmányozását, de nem a szlovák szakirodalom, hanem az eredeti szövegek alapján, miként azt írásának ebben a részében elemzéseiben teszi. Jól látja, hogy a szlovákok képe a magyar írásban általában pozitív, de elsősorban „a mi szlovákjaink”-ként. Az 1914 előtti magyar irodalomban a szlovák *nemzet* nem kaphatott helyet. Ennek jellegzetes példája egy jól válogatott Mikszáth-idézet és Fülöp Márta következtetése: Mikszáth minden további nélkül felruhazza a szlovákokat a legfontosabb magyar szimbólumokkal, és szlovák népi hagyománynak tekinti azokat. Így a szlovákok az azonos nemzethez tartozás fontos alkotóeleme (166).

Fülöp Márta kötete igen hasznos kézikönyv. Szükség lenne magyar fordítására, hiszen még magyar összefoglalása és névmutatója sincs. Szerzőnk maga végezhetné a fordítást. Szabadjon idézni zárásképpen vallomását: „Egyébként az »ismerni« szó nem csupán az ismertség, a tapasztalat vagy a tudás kifejezésére szolgál a Bibliában, hanem annak a mélyen belső, nyílt kapcsolatnak is, amelyben létrejön a másik eltéréseinek elfogadása is” (184).

„Üstököst látni”. Az 1680. évi üstökös művelődés- és tudománytörténeti emlékei (Lichniae ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae. Érdekességek az MTA Könyvtárából) (szerk. Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Zsoldos Endre, felelős szerk. Jolsvai Júlia; MTA Könyvtár és Információs Központ-Jaffa Kiadó, Budapest MMXVII) 597 o.

A magyaroszlovakológiai kutatások legújabb dokumentumai közé tartozik e jeles kötet. Az első magyar nyelvű hasonmás szöveg Kisztei Péter Kassán 1683-ban megjelent munkája, a második a német Jakob Schnitzler prédikációja, a harmadik a nagyszebeni Schnitzler wittenbergi disszertációja, a negyedik hasonmás pedig Friedrich Madeweis *Tractatus*ának „cseh vagyis szlovák” nyelvű fordítása, mely 1681-ben a zsolnai Dadan-tipográfiában láttott napvilágot. Valamennyi szöveg átírásban és magyar fordításban olvasható. A kötet a török világ szélén kultúrájáért küszködő keresztény Magyarország művelődésének újabb bizonyága a megmaradt Felföldön és Erdélyben, a magyar, a német és a szlovák etnikumot szolgáló cseh országos használatú nemzeti nyelveken.

E „cseh vagyis szlovák” nyelvet kiválóan írja át, majd fordítja le Kovács Eszter a transzkripció szabályai szerint, megőrizve a cseh nyelv egykorúságát. Az Országos Széchényi Könyvtár RMNy-műhelyében készült munkában V. Ecsedy Judit kitűnő tanulmánya olvasható a zsolnai nyomdáról, és a csoport szerves együttműködésének eredményeképp Gabriela Žibritová írása *A szlovák olvasóknak szóló értekezés* címmel, majd az ugyancsak széchenyis Kovács Eszter írása *Szlovák vagy cseh?* címmel a *Tractatus* nyelvi kérdéseiről.

Žibritová megjegyzi, hogy a magyar szakirodalom szerint a kiadvány nyelve *úgynevezett* biblikus cseh, ő maga és a szlovák szakirodalom viszont *kulturális szlováknak* nevezi, de erre példát nem hoz. Azt említi, hogy a nyomdászok tekintettel voltak üzleti szempontokra is, hiszen a fordító nem Madeweis német, hanem egy cseh munka címét használta (513). Ez volt a fő oka a kiadvány címlapján található „cseh vagyis szlovák” meghatározásnak.

Kovács Eszter számos példával bizonyítja a nyomtatvány csehnyelvűségét, és helyesen állapítja meg, hogy „a könyvet szlovák olvasóközönségnek is szánták, ezért a szlovák kultúra része, kulturális szlovacikum (mint ahogy hungarikum is, hiszen Magyarországon nyomtatták) (...) a nyelv megállapításánál azonban nem a kulturális közegből kell kiindulni” (516-517). Annál is inkább igaz ez, mert egyrészt a „kulturális szlovák” politikai meghatározás, másrészt ez a nyelv országos volt, amit nem szlovák anyanyelvűek is használtak. A *szlovák* nyelvhasználat nyomtatványokban csak a 19. században kezdődött.

A kötetet Zsoldos Endre írása zárja *Friedrich Madeweis észlelései és véleménye az üstökösről* címmel. A kiadvány filológiai igényessége, gazdag jegyzetanyaga mutatót is érdemelt volna.

KOVÁCS Eszter, *Iszlámismeret Csehországban a 16–17. század fordulóján* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 1917) 247 o.

Ez a kötet is az OSZK RMNy-műhelyének rendkívül igényes tudományos felkészültségéről tanúskodik, ahol alapvető követelmény a vizsgált dokumentum eredeti szövege, aminek csupán kísérő jelensége a róla szóló, nem is mindig szakirodalom összefoglalása. A kiadvány bizonyítja a bohemisztikai vizsgálatok szükségességét, mindenekelőtt azért, mert a töröktől kevésbé háborgatott Felföldön kialakult biblikus cseh nyelv használata a cseh exulánsok odatelepülésével is terjesztette a cseh nyelvű írásbeliséget.

Kovács Eszter Bartoloměj Dvorský 1542-ben megjelent *Proti Alchoranu* és Václav Budovec 1614-ben napvilágot látott *Antialkorán* c. munkáját mutatja be. Felhívja a figyelmet a csehországi törökkérdés kutatásának eredményeire, ami annál is fontosabb, mivel a törökellenes harcokban cseh katonák is részt vettek. A két mű szerzőjének pedig az volt a célja, hogy megvédjék a cseh katonákat, nehogy az iszlámért elhagyják keresztény hitüket. A cseh érdeklődés szinte rendszeres volt cseh nyelvű röplapokon, és a haditudósítások már a 15. század végétől a törökök vallásáról és szokásairól is beszámoltak. A török veszedelem a cseh irodalomnak is jelentős témája, annál is inkább, mert a Mohácsnál elesett Lajos és utódja, Ferdinánd cseh király is volt. Buda eleste után fenyegető volt, hogy Csehország következik.

Az ismertebb szerző Budovec. 1620-ban ő fogadta Prágában a török követet, hogy támogatást kapjanak a Habsburg-ellenes felkeléshez. Fehér-hegy után kivégezték. A katolikusok törökbarátsággal vádolták, és meggyanúsították, hogy áttért az iszlámra.

Pázmány Péter 1605-ben megjelent *A Mahomet vallása hamisságáról* című írásában felfedezhető a két cseh író, illetve közös forrásuk, Theodosius Bibliander gyűjteménye, Dvorský művét pedig ismerhette is (71). Közép-Európa magyar–cseh–szlovák szellemi összefüggésrendszerének méltó bemutatása Kovács Eszter kötete, amely tanúsítja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az Országos Széchényi Könyvtár gyümölcsöző együttműködését.

Käfer István

◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Hámori Antal jogász, kánonjogász, a Budapesti Gazdasági Egyetem docense
Hesz Árpád Attila OSP, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi
Doktori Iskolájának hallgatója

Käfer István irodalomtörténész, a Gál Ferenc Főiskola Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kovács Eszter történész, az Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztályának tudományos munkatársa

Mechler Katalin levéltáros, a Primási Levéltár munkatársa

Németh László Imre teológus, a római Szent István Ház igazgatója

Roska Péter teológus, biblikus

Solymosi László történész, a Debreceni Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem professor emeritusa, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

Szelestei N. László irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetője

Török Izsák OSBM pasztorálpszichológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense és az Esztergomi Hittudományi Főiskola óraadója

◆◆ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

◆◆ 2018

- november 9.** A Komárom-Esztergom Megyei Iparkamara mesteravatója
- november 12-13.** A Caritas rundum Zuhause betreut Egyesület továbbképzése házi beteggondozók részére
- november 14.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papi rekollekciója
- november 22-23.** Európai Területi Társulások műhelytalálkozója a Külgazdasági és Külügyminisztérium és az Ister-Granum EGTC szervezésében
- november 24.** Hitoktatói továbbképzés az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Hitoktatási Felügyelőségének szervezésében
- november 27-29.** Nemzetközi Eucharisztikus Tudományos Konferencia
- december 1.** Könyvárverés a Laskai Osvát Antikvárium szervezésében
- december 6.** Google Digital Workshop képzés
- december 10-12.** 8th Vocal Optimization Conference: Advanced Algorithms – nemzetközi konferencia a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Magyar Operációkutató Társaság szervezésében

- január 10-12.** Kutatás-fejlesztés-innováció workshop a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szervezésében
- január 16.** „A zselízi Szent Jakab-templom és Becsei Vesszős György pokoljárása” – *Pavel Polka* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- január 19.** Boldog Özséb-megemlékezés a Magyar Turista Egyesület Esztergomi Osztálya szervezésében
- február 7.** „Esztergomra vonatkozó levelek, rajzok, számadáskönyvek a XV–XVI. századból” – *Domokos György, Kuffart Hajnalka* és *Szovák Márton* könyvbemutatója (Esztergom és környéke kincsei)
- február 15.** Google Digital Workshop képzés
- február 15-17.** A Regnum Marianum közösség lelkigyakorlata
- február 20.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papi rekollekciója
- február 22-24.** A Máltai Lovagrend lelkigyakorlata
- március 1-3.** ELTE- Bartók Béla énekkar edzőtábor
- március 8.** *Szabó György* (Gyuri bácsi) előadása egészségvédelemről és gyógynövények használatáról
- március 11.** Magyar domonkosok lelkinapja
- március 12.** Idegenvezetők konferenciája
- március 21.** „Mikrovállalkozás is tud pályázni informatikai fejlesztésre” – a Komárom-Esztergom Megyei Iparkamara és a Modern Vállalkozások Programja rendezvénye
- március 22-24.** A Mátyás-templom énekkarának lelkigyakorlata
- március 27.** „Esztergom és környéke a Tanácsköztársaság idején” – *Wencz Balázs* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- április 12-14.** A Comunione e Liberazione mozgalom lelkigyakorlata
- április 15-17.** XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Tanulás- és tanításmódszertani – tudástechnikai szekció konferenciája a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szervezésében

- április 24.** Somorjai Ádám OSB: *Iratok. Zsolnay (Szkalka) Lajos (1885–1963) és a Szkalka-Zsolnay család történetéhez* c. kötet bemutatója (Esztergom és környéke kincsei)
- április 26.** Pedagóguskonferencia az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Katolikus Iskolai Főhatósága (EKIF) szervezésében
- május 3-4.** Mindszenty-zarándoklat
- május 4.** A Magyarország Barátai Alapítvány konferenciája
- május 7-8.** Pártfogó felügyelői képzés
- május 12.** A Laskai Osvát antikvárium könyvárverése
- május 14-15.** Pártfogó felügyelői képzés
- május 17-19.** Cserkészvezető-képzés
- május 21-22.** Pártfogó felügyelői képzés
- május 24-26.** „Fiatalok az életért” képzés
- május 29.** „Esztergom kórháztörténete a kezdetektől napjainkig” – *Osvai László* előadása (Esztergom és környéke kincsei)

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán,
a 06 (33) 541-939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

◆◆◆ TARTALOM

ROSKA PÉTER	
Az üdvösség reménye a Római levélben.....	3
HESZ ÁRPÁD ATTILA OSP	
Pálos remeték Portugáliában. A portugál pálosok renddé szerveződésének első lépései.....	23
KOVÁCS ESZTER	
„A mélyen tisztelt rendek miatt szét vagyunk szórva, mint az eltévedt bárányok.” Rumer Gergely jezsuita tartományfőnök gondolatai az 1618-as prágai rendi felkelésről.....	39
NÉMETH LÁSZLÓ IMRE	
Száztíz éve született Zágón József apostoli vizitátor.....	45
TÖRÖK IZSÁK OSBM	
Az <i>empowerment</i> képessége a lelkivezetésben: inspiráció a pszichológiából.....	75
HÁMORI ANTAL	
Életvégi döntések – autonómia és életvédelem kánonjogi és világi jogi összehasonlítással.....	89
<i>Közlemények</i>	
SZELESTEI N. LÁSZLÓ	
Magyar nyelvű szentmiseszöveg-fordítások a 18–19. században.....	99
MECHLER KATALIN	
Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár rendezéséről.....	115
<i>Szemle</i>	133
<i>Számunk szerzői</i>	147
<i>Krónika</i>	148

◆◆◆ OBSAH

PÉTER ROSKA	
Nádej spásy v liste Rímanom	3
ÁRPÁD ATTILA HESZ OSP	
Pustovníci pavlíni v Portugalsku. Prvé kroky organizovania v rehoľu portugalských pavlínov	23
ESZTER KOVÁCS	
„Rozehnnání gsme gako owce blaudjcý, od přelaskavých a wysoce milostiwých Stawůw.” Myšlienky jezuitského provinciála Gregora Rumera o pražskom stavovskom povstaní r. 1618.	39
LÁSZLÓ IMRE NÉMETH	
Pred stodesať rokmi sa narodil József Zágon	45
IZSÁK TÖRÖK OSBM	
Schopnosť <i>empowerment</i> v duchovnom vedení: inšpirácia z psychológie	75
ANTAL HÁMORI	
Rozhodnutia na sklonku života – autonómia a ochrana života s porovnávaním kanonického a svetského práva	89
<i>Správy</i>	
LÁSZLÓ SZELESTEI N.	
Maďarské preklady textov svätej omše v 18-19. storočí	99
KATALIN MECHLER	
O usporiadaní Archívu seminára v Ostrihome	115
<i>Pohlady</i>	133
<i>Autori príspevkov</i>	147
<i>Kronika</i>	148

◆◆◆ CONTENTS

PÉTER ROSKA	
The Hope of Salvation in the Epistle to the Romans	3
ÁRPÁD ATTILA HESZ OSP	
Pauline Hermits in Portugal. The First Steps of Portuguese Paulines’ Transformation into a Religious Order	23
ESZTER KOVÁCS	
“Because of the Venerable Estates, We are Dispersed like Lost Lambs.” Gergely Rumer Jesuit Provincial’s Thoughts on the 1618 Revolt of Prague	39
LÁSZLÓ IMRE NÉMETH	
József Zágon Apostolic Visitor Was Born 110 Years ago	45
IZSÁK TÖRÖK OSBM	
The Capacity of Empowerment in Spiritual Direction: Inspiration from Psychology	75
ANTAL HÁMORI	
Life-end Decisions – Autonomy and Life Protection in a Civil Law – Canon Law Comparison	89
<i>Communications</i>	
LÁSZLÓ SZELESTEI N.	
Hungarian Mass Translations in the 18 th and 19 th Centuries	99
KATALIN MECHLER	
About the Ordering of the Seminary Archives of Esztergom	115
<i>Review</i>	133
<i>Authors of the Present Issue</i>	147
<i>Chronicle</i>	148

